

In een web van vriendschap

Brieven van Nederlandse vrouwen uit de zeventiende eeuw

Martha S. Bakker en Mieke B. Smits-Veldt

bron

Martha S. Bakker en Mieke B. Smits-Veldt, *In een web van vriendschap*. Querido, Amsterdam 1999

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/smit040webv01_01/colofon.php

© 2015 dbnl / Martha S. Bakker / Mieke B. Smits-Veldt

Constance en Geertruyd Huygens

Constance Huygens aan Constantijn Huygens, Den Haag, 25 april 1622

Hoeveel haast ik ook heb, ik kan het toch niet laten je nog dit nieuwtje te schrijven. Berbertje Duyck is vannacht met Trochmorton weggelopen en ze heeft al haar bezit meegenomen. Den Haag is in rep en roer. Hij zal vanmiddag uit zijn ambt worden gezet. De pensionaris zegt dat al zou het hem zijn hele bezit kosten, hij ervoor zal zorgen dat zijn kop rolt. Stel je dat eens voor. Gisterennacht kwamen we samen van de bruiloft van Van Eijck en ze bracht ons thuis; en ze had ons al goedenacht gezegd, toen ze nog een keer terugkwam en zei: ‘Ik moet je nog een keer een zoen komen geven.’ Ik denk dat ze ons nog een keer adieu wilde zeggen. Dit is het. Ik vraag je me mijn slechte handschrift te vergeven; het komt door de grote haast, en hiermee adieu,

Constance,
je onderdanige zuster

Ik zou wel willen dat je een zwart pluimpje voor me mee zou willen brengen, want we hebben zo genoeg van al die kleuren. De dames trekken door de stad als schutters, met al die pluimpjes.

Geertruyd Huygens aan Constantijn Huygens, Den Haag, begin september 1622

Ik weet niet of je het meent of niet, als je schrijft dat je naar onze brieven verlangt. Ik weet niet wat je ermee wilt doen, want je wordt door de hele wereld zoveel geschreven, zoals door Trello, Dorp en anderen, die je toch allemaal vertellen wat er gebeurt,

zowel over vrijages als over andere dingen, denk ik wel; ook al hebben wij weinig bereikt met het aapje, want ik ben zo boos op het meisje. Ik begrijp niet hoe ze zo'n goede jongen kan versmaden. Ik vrees voor haar dat ze niet veel beter krijgen zal; ze mag zich zo lastig opstellen als ze wil, het treuzelaartje. We geven trouwens de moed nog niet helemaal op; daar hebben we te veel moeite voor gedaan en te veel kosten voor gehad, want de jongen heeft zich bijna geruïneerd. We hebben ons geen kosten bespaard, je zag zoiets van je leven niet. We lieten alles zien wat er te zien was, we gaven royaal fooien, veel en groot. Maakten we een tochtje, dan deden we net alsof het allemaal nieuw voor ons was; gingen we eens naar Scheveningen om een visje te eten, dan werden de gekonfijte vruchten meegenomen alsof het niets was, daar aarzelden we niet eens over, het moest allemaal zo zijn.

Ja, boeken zou je erover kunnen schrijven, afgezien nog van alle grote moeite en kosten die moeder eraan besteedde. En had je dan het gedoe eens gezien voor ze kwamen: wat hebben we gerend en gedraafd voor de kamer klaar was waarin de spoken zouden slapen, gek was je geworden. De nieuwe gordijnen werden om het ledikant gehangen en zijden behang rondom de kamer werd ook niet vergeten, dat kun je je wel voorstellen. Het was toch zo mooi dat we iedereen lieten kijken die hier kwam, maar we verzwegen dat het voor hen was gedaan. We zeggen dat het allemaal voor jou is. Dorp zei: 'Het lijkt wel of er een ambassadeur komt, zo vind ik de kamer eruitzien.' Al schreef ik de hele nacht, nog zou ik tijd tekortkomen om je alles te vertellen wat we hebben gedaan, en zou het dan nog allemaal voor niets zijn, dan was het om radeloos van te worden: voor ons, maar voor hem nog meer. Ik denk dat als jij hier was, jij het wel op zou lossen. Het is maar een gebroddel met ons allemaal en toch moeten we haar hebben. Het is echt een meisje dat bij ons past. Het zou jammer zijn als een ander ons deze vlieg zou afvangen, en toch weet ik niet hoe we ervoor staan.

Dat was nu over de vrijster. Wat vrijers betreft, verschijnt er

voor ons nog helemaal niets, tot nu toe. Wat er nog komen zal, weet ik niet. We zijn in een sobere staat wat de jongens aangaat, maar geen nood, we zullen er niet om treuren. Wie weet wat er nog eens voor ons langskomt.

Nu, van dit naar iets anders, als ik het maar niet te lang voor je maak. Dorp is op de Kenenburg en ze is er al een hele tijd. Iedereen gaat weg uit Den Haag; ik weet niet wie er niet weg is. De juffers Van Tilburg, moet je weten, daar zijn we heel dik mee. Ze brengen ons formeel bezoeken, als ze hier zijn tenminste, maar ze zijn vertrokken. Ze gaan bij Den Bosch wonen op een neutrale plaats. Ik had wel graag gezien dat ze hier gebleven waren. Het zijn lieve juffers.

Verder, wat de muziek betreft zingen we geen enkele noot. Ik zag in mijn leven zo'n jongen niet als onze Maurits. Wat ik hem ook vraag of we zo af en toe eens zouden zingen, nee, hij wil niet. Van zo'n saaie boel als het hier nu is, heeft men zijn leven niet gehoord. We maken zelfs helemaal geen geluid: je zou wel vergeten wat zingen betekende. Als hij het zou willen, zouden we uit de kleine liedboekjes wel wat zingen, maar hoe is het: als de jongen zo is, dan moet hij zo blijven. En ik heb in mijn leven niet méér zin gehad om te horen spelen of zingen dan nu, en toch hoort men niets wat op zingen kan lijken. En hiermee zeg ik je adieu, ik krijg veel slaap, het heeft al half twaalf geslagen en iedereen is naar bed en ik zou je ook wel lang ophouden met mijn geklets.

Mijnheer Hubert heeft me gezegd dat ik je toch uitdrukkelijk namens hem moest groeten.

Susanna Hoefnagel***Aan Constantijn Huygens, Den Haag, begin oktober 1622***

Broer,

voor of mogelijk tegelijk met deze brief zul je uit een brief van de ambassadeur van onze onverwachte overwinning gehoord hebben, die ons gisteren zo plotseling in de schoot is geworpen dat het mij nu lijkt dat wij vannacht gedroomd hebben. Ik was zo in de war, dat ik niet schrijven kon. Toen wij aan tafel zaten, kwam er een bode dampend aanlopen met brieven voor de heren en voor iedereen, en met een stormhoed, die hij uit de hoop had gehaald. De details zul je voldoende horen, maar het is in elk geval een pak van mijn hart. Hoe het verder zal gaan, zal de tijd leren. Er zijn ook nog geen details in het bijzonder te schrijven, behalve dat Spinola was vertrokken en wel twintig wagens met wapens daar had laten liggen en veel gewonden, zieken, en kinderen en van alles. Men denkt dat Zijne Exc. nu in Bergen is. Ik kon het niet geloven. Ik zei al: ‘Laat het ons niet vergaan zoals destijds in Antwerpen.’ Toen men al van de kansel victorie gekraaid had, kwam de hinkende bode.

Als je de grote klok eens had kunnen horen! Hij werd wel geluid door honderd mannen, direct, geen halfuur nadat de bode was gekomen. En vervolgens luidden alle klokken van Den Haag: op het hof, in het ziekenhuis, op het stadhuis, in onze kerk. Al de jongens liepen met bellen over de straat. In het geschuthuis staat een grote klok, vooraan op de Plaats, daar sloegen de jongens met hamers op. 's Avonds ontstak men overal vuren; er waren alleen niet genoeg pektonnen, die moest men nog uit Delft halen. Voor het huis van de koningin schoot men veel geschut af, van die mortieren, of ik weet niet hoe ze heten. Het leek wel dat men in Bergen op Zoom was, zo'n lawaai was het. 's Middags preekte men in alle kerken; de mensen liepen

van alle kanten naar de kerk, alsof ze er naartoe gejaagd waren. God de Heer zij lof en dank voor Zijn grote genade, die Hij aan ons heeft geschonken, dat Hij deze trotse vijand, die zich zozeer heeft beroemd, heeft tegengehouden. Hoogmoed komt voor de val. Het is voor ons wel een onverwachte vreugde, want sinds Heidelberg heb ik niet durven denken dat het ons, die de straf veel meer verdiend hebben dan die mensen, beter zou gaan. Nu, Gods oordelen zijn wonderlijk en onbegrijpelijk. Moge Hij verder Zijn zegen geven en onze harten dankbaar maken, en laten wij Zijn goedheid niet misbruiken.

Toen de bode kwam, zat ik al aan mijn brief en las de brief die uit Antwerpen kwam van nicht Isabel. Zij schreef dat de jezuiteten afgelopen zondag gepreekt hadden dat de engel Sint-Michael hen voor Bergen sterkte en dat de duivel Beëlzebub diegenen sterkte die binnen waren. De kinderen des duivels waren veertig jaren in die moordkuil door de opperste duivel gesteund, maar zoals men altijd gezien had dat de engel won, zouden zij toch, ook al zou de strijd moeilijk en lang zijn, met een processie Bergen in trekken en het serpent de kop vermorzelen.

Zij hebben hun Ignatius onlangs met een ongeëvenaard groot feest heilig verklaard. En omdat er daarbij veel vuren zijn ontstoken, had men alle staken bewaard om ter ere van Bergen vuren te kunnen branden. Deze moeite hebben wij hun bespaard.

Er waren meer dan drieduizend zieken in de stad en meer dan vijftienhonderd gewonden in het Oosters Huis, in het ziekenhuis over de achthonderd, in het tuchthuis was het zo vol als het maar kon, en men had ook nog het Hessenhuis in gereedheid gebracht. Een van haar nichten was in het Oosters Huis geweest om zieken wat te steunen; zij kon de ellende die ze daar heeft gezien niet uit haar hoofd zetten: het was de hel na het leven, en verder zo vol armen, vrouwen en kinderen, en zo'n gebrek. De stad had de aalmoezeniers te hulp moeten schieten met twintigduizend gulden, anders konden ze het niet betalen. Al die arme boeren in ellende; waar zal nu nog al het krijgsvolk

blijven? Waarmee zal deze hoogmoedige man het bloed dat hij daar tevergeefs heeft laten storten kunnen verantwoorden? Of ze nu nog wat met elkaar zullen vechten, zullen wij zien.

Het was een lust en wonder om te zien, zoals iedere ooggetuige vertelt, in wat voor een mooi geordende stoet en met wat voor mooi uitgedoste manschappen Zijne Exc. uit Breda is gereden, en met zovelen dat men er de wereld mee zou kunnen winnen.

Nu zal ik deze brief beëindigen, want men wacht erop. Wees Gode bevolen en door ons allen zeer gegroet, en laat ons ook iets goeds van jullie horen. Wanneer zal Jacobus zijn ogen eens opendoen? Dag broer.

Juffrouw Dorp wilde schrijven, toen [...] ging, en nu is zij uit: het zal wel de volgende keer moeten gebeuren. Zij zei gisteren dat zij vuurwerk zou afsteken, al zou zij haar bontmanteltje verbranden en in de winter kou moeten lijden. Mevrouw van Sommelsdijk en haar familie zijn heel erg blij. Doe toch onze beleefde groeten aan de Heer van Sommelsdijk. Vader heeft geen tijd om aan je te schrijven, en broer ook niet. Als men nog iets meer weet, zullen zij je schrijven. Adieu.

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 27 februari-6 maart 1624

Op 26 februari is broer vertrokken, 's middags om ongeveer twee uur. Direct nadat ik afscheid van hem genomen had, ging ik een lange brief naar Antwerpen schrijven, om je te vergeten, totdat Juffr. Van Dorp kwam met de goede Hubert, en toen die weg waren, kwam Juffr. Baersdorp praten tot zeven uur. Intussen kwam broer Maurits verslag doen van hoe hij neef Jacob Buycx de zeilen had zien hijsen. En het windvaantje is ook goed gebleven, en nu vanmorgen, de zeventwintigste, mist het heel erg en het vaantje wil niet helemaal zoals ik wil, maar het doet het toch nog redelijk. En broer, die uit de Raad komt, zegt dat

de wind heel goed is. Dus waait hij dan speciaal voor jullie, totdat je over bent gestoken, want het dooit ook en dat met oostenwind.

Ook brengt broer het nieuws dat de oorlog in Friesland ook al voorbij is en al het krijgsvolk daar alweer weg, en dat ze in de buurt van Stakenbroek zouden zijn. Als die iets goeds tot stand brengt, zal het ook in dit journaal komen. De garde kwam gisteren hier binnen, toen jullie bijna sloop gingen: nogal aangeslagen, hoe moet het dan wel met hun Spaanse broeders gesteld zijn? Kortom, laten we toch dankbaar zijn, opdat God Zijn genade over ons blijft uitstrekken.

En nu krijg ik een brief uit Antwerpen, van de vierentwintigste; daar was het groot feest: er waren al vier steden in Friesland ingenomen, en ze hadden een grote buit behaald, en zo zou men die geuzen wel eens de baas worden! Een dag of twee daarvoor hadden ze buiten de grote klok horen luiden en sindsdien had men al zoveel opgescheept dat Jacques er niet van eten kon, en toen heette het dat er geluid werd voor Sint-Pieters stoel. En van zulke dingen stond de hele brief vol. Hoe de Hertogin in alle kerken had laten bidden dat het nog veertien dagen zo door mocht gaan, om dit hele land zo uit te kunnen roeien, en zulke kost. Hoe verbaasd zullen ze nu staan te kijken! Het hele garnizoen uit Vlaanderen en overal vandaan was op de been, en een deel zou naar Bergen op Zoom gaan, en omdat ons garnizoen nu al vertrokken was zouden zij die stad nu ook wel krijgen; wat vind je van zulke druiventrossen?

En nu is het avond, en vanmiddag kwam buurvrouw wat praten en vroeg of ik wel wist dat Du Maurier naar huis ging en dat alle ambassadeurs van Frankrijk van alle kanten naar huis waren ontboden en anderen in hun plaats zouden komen, en dat iedereen die bij hen in dienst was al was ontslagen. Ik vroeg wanneer dat bericht gekomen was. Zij zei: twee dagen geleden; en ze was er erg bedroefd om, zoals je je kunt voorstellen. Het zal de man slecht vergaan, denk ik. En nu naar bed. Het weer is heel mistig

en stil, zodat wij niet kunnen raden waar je bent, behalve onder Gods hoede. Goedenacht, lieve broer.

D.d. 28 februari. Vanochtend hoor ik de klokken in de Grote Kerk heel duidelijk luiden en beieren en omdat wij hopen dat je nu genoeg wind hebt gehad, willen we hopen dat wij door deze andere wind weldra bericht van je zullen krijgen. En nu vanmiddag brengt Eyckberch hier bericht dat er vandaag een brief uit Antwerpen in de schepenkamer voorgelezen was, waarin behalve dat wat ik hierboven heb geschreven de volgende berichten stonden: Als zou hun leger al over de Zuiderzee tot voor Amsterdam zijn gekomen, waar ze alle schepen en alles in brand hadden gestoken, en dat de magistraat van Amsterdam bijeengekomen was om gezamenlijk te besluiten tot onderhandeling met de vijand. En dat de steden Naarden, Muiden en Weesp hun de sleutels wilden brengen, en dat ze in Gelderland nu zulke vaste voet hadden dat ze zich daar niet meer mee hoefden bezig te houden. Kijk eens waarmee ik mijn journaal vul! En toch, omdat die leugens zo opmerkelijk zijn, horen ze erin te staan. Het is waar, ze hebben daar in Friesland genoeg kwaad gedaan, wel honderd vijftig huizen platgebrand en ik weet niet wat nog meer; men zal het nog horen. Wat de drost Hooft betreft, die is zelf hier en heeft gevangenen hier gebracht, zodat er met hem geen problemen zijn, zoals men dacht en zei. En nu vanavond is Zijne Exc. geheel gezond weer thuisgekomen, God zij geloofd.

D.d. 29 februari, omdat de maand nu een dag meer heeft dan gewoonlijk. Vandaag heb ik niets anders gedaan dan geld uitgeven en schulden betalen. Ik zeg: ik mag nog niet sterven, want als we elke maand zoveel geld zouden uitgeven als ik deze maand heb gedaan, dan zou het wel bergafwaarts met ons gaan. Broer Maurits zegt dat wij een huis moeten zien te krijgen dat geen achteruitgang heeft. En nu vertelt men dat de vijand zich sterk samen heeft getrokken ergens in Hoogstraten of daar in de buurt, en met zestienduizend man sterk naar Breda trekt. Maar

ik hoop dat het zo erg niet zal zijn; ik weet er niets zekers over. We zullen het wel horen voor deze brief weggaat.

D.d. 1 maart, een vieze regendag, die ik doorgebracht heb met beide zusters, om alles eens op te ruimen en weg te bergen. Ik heb zesentwintig mantels geteld voor al het manvolk, met degenen die daar bij jou zijn en verder alles wat nog komt, wat niet een klein beetje rompslomp inhoudt. Maar nu is de rommel ook geordend, zoals het kantoor.

En nu is de vijand al weg van Hoogstraten en deze keer zullen zij hen wel te pakken nemen, hoop ik. En uit Frankrijk zijn goede berichten; de koning wil ons helpen met woorden en met werken, dubbelop: veel geld, veel voetvolk en ruitery enz. En hiermee is het weer tijd om te gaan slapen. Broer is vanmiddag op bezoek geweest bij mijnheer Van Hardenbroek. Hij wilde een plaatsje aan het Voorhout hebben als onderkomen, maar dat was geen probleem. Hij heeft zijn handschoen thuisgebracht, en zo zit ik weer met jou te praten.

Vanavond kreeg ik een condoleancebrief van mijn vriendin Van Liere, die ik de hele tijd onder tranen gelezen heb. Dag, dag, goedenacht, broer; vergeet niet mij een paar handschoenen te sturen, met zwart stiksel. Ik heb zo'n paar, maar daar zit allemaal lint en borduursel op, dat kan ik niet gebruiken; ook zijn ze me veel te klein en zijn ze geschikt voor Constance, lijkt me.

D.d. 2 maart, niets gebeurd, behalve dat ik mevrouw Steelant op bezoek heb gehad. - Hier is de inkt doorgeslagen, daarom heb ik een ander blad genomen. - En dat de Spaanse ambassadeur in Brussel de Spaanse ambassadeur in Frankrijk geschreven had als zou graaf Hendrik van den Bergh al middenin het land zijn, en dat met veel vertoon van vreugde; en die ambassadeur was dit ook direct aan de Franse koning gaan vertellen, die daarop gezegd zou hebben: 'Toch zal ik hen daarom niet verlaten.' Verder dooit het erg en het blijft dooien, maar het ijs blijft toch nog allemaal ijs; en hiermee weer goedenacht, broer.

D.d. 3 maart, zondag, een melancholische zondag, die ik wel

voor de helft met huilen doorgebracht heb; zo komt het verdriet soms weer boven als het weer wat gegroeid is. Ik krijg dagelijks van alle kanten brieven met rouwbeklag en alom wordt vader evenzeer door vrienden als door vreemden betreurd. Iedereen klaagt dat ze zo'n goede vriend hebben verloren. Verder nog een brief van nicht Isabel van 28 februari. Toen waren ze daar nog even wijs of gek: Zijne Exc. zat in Utrecht in een kelder en durfde er niet uit komen, zo bang was hij om neergeschoten te worden; en hij had drie van de stadspoorten laten dichtmetselen. En bij de jezuiten preekte men dat dit nu de wraak was voor de brandschatting bij Brussel. Maar zij zouden niet brandschatten of moorden; het was alleen maar om onze harten te vermurwen, opdat men hier zou weten hoe goed de vrede was die zij zo graag wilden hebben. En God was nu met hen: als wij hier een god op het water hadden, dan hadden zij er een op het land; en dat men nu toch van ganser harte moest bidden voor de overwinning op hun vijanden. En als er een paar geuzen in de kerk waren (zoals hij wist dat ze er waren), dat die dan moesten vertrekken, en dan zouden zij uit de grond van hun hart gaan bidden. Met de landszaken ging het nu heel goed; God was met hen. Zij waren al over de IJssel en veel verder, en bouwden daar forten en bruggen, en waren van plan er te blijven. Voordat nicht Isabel de brief afsloot was er een onheilsbode gekomen, die zei dat zij weer uit de Veluwe waren verdreven en dat ze er veren gelaten hadden; maar het was er een die graag wilde dat het zo was, zodat ze nog niet wisten hoe of wat. En toen zij dit schreef, was Zijne Exc. alweer in Den Haag. Als de wind nog niet wil waaien, zal deze brief nog barsten van de leugens. Dag broer, een goede nacht geve ons God. Van Kessler nog niets gehoord.

D.d. 4 maart, niets bijzonders gebeurd. Wat bezoek gehad; dat gaat nog steeds zo door, zodat het laken nog tot het eind van de maand blijft hangen.

D.d. 5 maart, vanmiddag vertelde Mevrouw van Sommels-

dijk dat er een paar matrozen gekomen zijn met het bericht dat jullie dinsdag al aan land waren gekomen. Ik kan het nauwelijks geloven, omdat het zo stil was en jullie zo laat scheep gingen. Wij zullen het horen. Verder de hele middag weer een reeks bezoeken gehad, en nog is dat niet alles.

D.d. 6 maart, woensdag. Vandaag is het een maand geleden, broer, dat wij bedroefd en blij waren om het verlies van vader en zijn genadige verlossing. Vandaag kwam er een brief van Kessler aan jou, een zeer hoffelijke condoleancebrief over het verlies van vader. Hij is zeer bedroefd om zijn verlies, in het bijzonder wegens de goede relatie die hij in zijn contacten met hem had opgebouwd, en die hij met jullie voortzetten wil. Omdat ik nu haast heb, moet ik ermee ophouden.

Wat de zaken betreft zegt hij dit:

wat het akkoord van mijn partij betreft, hoewel in geweten niet schuldig, heb ik omwille van de eer en goede naam al veel over me heen laten gaan. God kan het in een ander weer goedmaken. Mij blijft in vrij eigendom de Rapensweerst rechtens toebehoren, wat een mooi stuk land is, en dan de halve tiende binnen Veen, waarover ik graag weer met u zal onderhandelen ten aanzien van een ruil met het landgoed, dat buiten Antwerpen gelegen is. Ik moet alleen weten of ik met mevrouw de weduwe of met de erfgenamen in het algemeen, of met iemand van de nagelaten kinderen in het bijzonder hierover moet onderhandelen. Wilt u alstublieft met elkaar hierover spreken en de zaken zo regelen dat het voor leven en sterven van beide kanten de meeste zekerheid kan bieden. Hun antwoord hierop wacht ik af. We hebben nog vijf weken tot onze beschikking voor het vorige contract afloopt. Hiermee enzovoort.

Ik moet zien wat men hierop zal antwoorden. Ik wilde dat je hier was. Ik hoop zo snel mogelijk te horen of het daar met jullie lang of kort zal duren. Lodewijk Verssen is hier uit Frankrijk. De heer Huygens is de bruidegom van de dochter van de heer Lintelo. En nog een bruidegom, die niet vergeten mag worden,

is de zoon van de oude notaris Danckaert, sinds ongeveer een halfjaar weduwnaar. Hij trouwt met de kamenierster van juffrouw Volbergen, Trijntje Trijntjen. Zij geeft haar duizend gulden mee ten huwelijk. Niet over praten, niet over praten: de bruidegom van de dochter is in Engeland, zoals je weet. De heer Nederson laat weten dat hij afreist, en ook Adriaan Gysels; een van beiden geef ik mijn brieven mee. Dag broer; afgesloten 6 maart 1624.

Deze brieven komen van Hubert; ze kwamen te laat, toen je al weg was. Broer Maurits zal deze keer niet schrijven; hij heeft veel te doen en is niet nodig.

[Buiten op de brief:] Velours, velours, velours, snel, snel, snel.

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 25-29 maart 1624

Broer,

Zondag de vierentwintigste heb ik je via meester Willem mijn tweede journaal van een paar dagen gestuurd. En nu is het vandaag maandag de vijfentwintigste geworden. Toen het eens even mooi weer was en Sypenes 's middags wilde vertrekken, ging ik met hem en met Geertruyd naar het huis waarover ik je schreef, waar de heer Van der Horst in woont. En dat bekeken we van boven tot beneden, vanbinnen en vanbuiten, maar het stond ons helemaal niet aan, dat wil zeggen het ontwerp en de materialen; het is goedgebouwd, maar de hele rest deugt niet. Dus hebben we daarvan afgezien. Toen we thuiskwamen wilde Sypenes mij naar het huis van Voocht brengen; maar het was al bijna twaalf uur en ik vond het geen goed moment om huizen te bekijken. Hij zei dat ik het toch met hem moest bekijken en dat hij om twee uur weg moest. Er was geen houden aan: hij had al een plaats gereserveerd op de wagen en hij moest naar Haarlem om naar Zijpe te reizen. Hij krijgt mij in het huis, dat mij won-

derwel beviel en dat er vergeleken met het andere uitzag of het uit zilver was gedraaid. We komen te loven en te bieden, we worden het redelijk eens, en gingen naar huis. 's Middags lieten we Voocht vragen of hij wilde komen voor Sypenes zou vertrekken; hij komt. Ik had hem voor de middag vijfnegentighonderd gulden geboden; hij wilde elfduizend hebben. Ik sprak met mijn adviseur; na veel heen en weer praten kwam ik op een som waarvan ik wist dat hij er niet onder zou gaan: dat was het ronde bedrag, namelijk tienduizend. En daarop zijn we het eens geworden, tenminste ongeveer, wegens een paar voorwaarden en dergelijke; en daarna vertrok Sypenes.

D.d. dinsdag de zesentwintigste. Redelijk weer. Nu zijn wij nog de hele middag in het huis geweest, dat wil zeggen: broer en je twee zusters en Eyckberch, en we hebben nagenoeg alles overwogen, maar we kunnen er niet intrekken voor Allerheiligen, omdat er een kamer onder en één bovenin het kleine huis verhuurd zijn. Intussen zal Voocht de ontvangkamer laten afbouwen en daar nog een mooie kamer van maken, met een klein kamertje eraan, en dat zal hij mij voor vierhonderd gulden leveren, want het is al zo gemaakt dat men dat gemakkelijk doen kan; en dan zullen we alles hebben wat we nodig hebben. De onkosten, die tussen de driehonderd en vierhonderd gulden zullen bedragen, moet ik voor mijn rekening nemen, en zo zal het met het een en ander op elfduizend uitkomen: vijfduizend nu in mei, en de rest als hij het oplevert; daarvan zullen we (niet langer dan nodig) duizend of tweeduizend nog even houden, voor het geval er nog wat lasten bij zouden komen. Nu zul je wel vinden dat dit allemaal veel geld is, maar mijnheer Volbergen zei mij vanavond dat ik nooit iets beters had gedaan, want er is geen beter of mooier of steviger gebouw in Den Haag dan dat en zijn vrouw heeft aan de rekeningen gezien dat het hem twaalfduizend gekost heeft, en ze zijn verbaasd dat wij het voor die prijs hebben gekregen. Je zult je verbazen te zien hoe mooi en solide dat huis is. We zullen altijd goede waar voor ons geld

hebben en alle gemakken: een grote achteruitgang op de Denneweg, stallen, hondenhok, ook een goede kamer achter bij de stal, alles nieuw en goed gemaakt, berghok voor de turf en goed water, een heel mooie regenbak, een fraaie pomp, zeven deuren in een portaal, van dik en massief hout, de sloten alsof ze allemaal van zilver waren, mooie schoorsteenmantels zoals bij Van den Honert, de ontvangkamer heel mooi achter aan de tuin, twee kamers aan de straat en twee keukens aan elkaar, die ik wel groter zou willen. Kortom, ik denk dat men het net zo mooi zal vinden als het huis van de kastelein. De buurt is ook goed.

D.d. woensdag de zevenentwintigste. Winderig weer. Nu hebben wij voor de middag onze koop gesloten, die bijna weer was afgesprongen door een misverstand. Voocht meende dat Boelen er genoeg mee zou nemen mij nog het hele jaar hier te houden, namelijk omdat hij het kleine huis voor een jaar verhuurd heeft aan een rekenmeester uit Groningen, samen met twee kamers van het grote huis, zoals de weduwe Meganck die nu bewoont. Daarvan wilde hij de huur van driehonderd gulden trekken, en hij bezwoer me dat dat zijn bedoeling was geweest en dat hij het daarom goedkoop verkocht had. Kortom, wij moesten een besluit nemen, want deze koop begon uit te lekken. Ik had een gift voor zijn vrouw toegezegd uit mijn schatkistje, zoals ook redelijk is, want zijn vrouw heeft haar hart verkocht en is heel erg bedroefd, waar ze gelijk in heeft. Ze heeft drie jaar lang zulke beslommeringen gehad, en hij vooral, dat hij er voor duizend daalders niet meer aan zou willen beginnen. Zijn werklieden hebben hem ook steeds in de steek gelaten omdat hij zo'n Pietje precies is, dat weet ook iedereen te vertellen. Ik vroeg of hij wel wist dat als ik hier het hele jaar zou blijven, ik dan nog voor vierhonderd gulden moest verwonen, met nog de grondbelasting erbovenop, en dat terwijl ik een huis gekocht en betaald had. Maar hoe dan ook, ik zat eraan vast en de gift moest honderd daalders bedragen, en daarop is de koop gesloten. En als die niet gesloten zou zijn, dan had er iemand klaargestaan om

hem vijfhonderd gulden meer te geven. En onze Dedel kijkt beteuterd toe en zijn Belletje ook, en niemand heeft ervan geweten; we hebben helemaal niets gezegd. Het is veel geld voor mij om uit te geven, maar het is een troost te horen hoe iedereen deze koop prijst: de ontvanger-generaal Doublet, Verhaar en vele anderen. Degenen die het mij niet zeggen, laten mij weten hoe goed ik gedaan heb. Iedereen zegt al tegen Maurits: 'Zeg je moeder dat ze een goed besluit genomen heeft, want zulke kopen komen niet veel voor.' Dirk Gool voelt zich erdoor in zijn hemd gezet wegens zijn koop van tienduizend, waarbij nog voor tweeduizend is verbouwd en zonder een erf dat een erf genoemd kan worden. Nu zijn ze steeds bezig om te zorgen dat die rekenmeester eruit blijft en om een ander huis te zoeken, en zo hebben wij het steeds heel druk. Vanavond was Baib hier met het pasgetrouwde paar; ik merkte wel dat dat was om te horen of de koop al gesloten was, omdat ze het mij zo op een bepaalde manier vroeg. Als ze goed nagedacht hadden, zoals ze nu doen, dan denk ik dat ze ons dit verkocht en dat andere gekocht zouden hebben, maar zo is het beter voor mij. Een nieuw huis, waaraan veel jaren niet verbouwd hoeft te worden, dat is lang niet slecht. Zij keken elkaar eens aan, toen ik zei dat de koop al gesloten en ondertekend was. Als de bruid getrouwd is, dan wil iedereen haar hebben.

D.d. donderdag, 28 maart. 's Ochtends mistig weer en toen die was opgetrokken, erge regen. En nu is het avond en het is de hele dag goed weer geweest; waar de mist gebleven is, weet ik niet. - De zusjes zijn in de namiddag met broer en nog anderen bij de Lintelo's geweest om de bruid geluk te wensen. En die rekenmeester wil zich niet laten bepraten: hij wil in zijn huis trekken dat hij gehuurd heeft; dat is het kleine huis, zoals ik hierboven schreef, met twee kamers in het grote huis. Wat een kattendans we daarmee nog zullen moeten uitvoeren, weet ik niet. Broer zal er morgen langsgaan; dit zou de hele pret bederven. Ik heb vanmiddag Meganck verwittigd; die zal het begin

april voor ons ontruimen: met wellevende mensen kun je vooruit.

Ik was in het huis van wagenmeester Doublet: een absurd gebouw voor veel geld. Wie ik ook hoor spreken, vindt onze koop buitengewoon goed, en alle mensen spreken als uit één mond over de solide en goede bouw en over het bijzondere materiaal waarvan het gemaakt is.

Nu is het avond en tijd om te gaan slapen. Goedenacht, broer; maar wij hebben vannacht weer dieven op onze bleek gehad, die broers hemd met platte knopen hebben gestolen, waar hij erg kwaad over is, en nog meer. Die dekselse meisjes hebben nog niet genoeg geleerd, ze moeten dat risico weer nemen.

D.d. 29 maart, vrijdag. De hele dag mooi weer geweest en nu heb ik te veel slaap om veel nutteloze dingen te schrijven. Ik ben hier en daar al op bezoek geweest, bij nicht Dedel om haar dikke zoon te zien. Zij gaat morgen naar Amsterdam. Ik denk dat we van de rekenmeester af zijn: er is, naar het schijnt, een huis gevonden dat hem past; en zo houd ik ermee op, want de bode wil morgen weg. Wees dus Gode bevolen en laat ons toch iets goeds horen. Broer heeft je brief gekregen; hij zal nu niets schrijven. Ik zou heel graag willen dat je hier was en ik heb je heel erg nodig, omdat broer veel te doen heeft. Adieu broer, alles wat hier is groet je, en ik het allermeest. Zeg aan Jacobus dat hij de zaak beëindigt. Ik word evenveel gelukkiggewenst als ik ben gecondoleerd, en dat allemaal door mijn goede koop die ik heb gedaan.

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 14 mei 1624

Broer,

kijk, hier ben ik alweer; moeder moet maar weer de schrijfster zijn en toch weet ik je niet veel te vertellen. Broer is op de bruiloft geweest met zuster, met de keelpijn gaat het al beter. Broer wilde naar de markt om aardige dingetjes te kopen, maar het is

vensterziek volk, niet deurziek. Gisterenavond ging ik wat buurten in de oude buurt, om te horen wat men daar voor brieven had gekregen. Ik had al wat meer over thuiskomen gehoord dan in jouw brief stond, maar het kwam toch op hetzelfde neer. De zoon bracht ons thuis en bekeek ons huis bij kaarslicht, het beviel hem goed. Je zult genoeg openslaande ramen hebben. Ik heb de meeste problemen met mijn kabinet, wat ik het vervelendst vind. Verder ben ik het huis van Boelen al vergeten, alsof ik er nooit gewoond had. Wat een zegen dat we dat niet gekocht hebben. Voocht denkt dat het maar vijfduizend waard is; die scheldt zo op dat huis en kan niet zeggen wat een spijt hij heeft. Zijn vrouw springt bijna uit haar vel dat ze uit dit mooie huis in dat lelijke terechtgekomen is. Als ik maar het lange kastje had dat daar op jouw kamer staat te staan, dan was ik daarmee geholpen: in mijn kamer is nauwelijks ruimte om een kabinetje neer te zetten. Dag broer, dit is alleen maar om deze bode niet zonder een brief weg te laten gaan, omdat hij hier verschillende keren geweest is. Deze maandag, 13 mei, nu broer negenentwintig jaar oud is, gaan zij vanavond weer naar de bruiloft en zij hoeven alleen maar tussen de boompjes door te gaan. Men ziet hier van ons direct in het huis van de Casembroots, daar is de bruiloft.

En nu is deze bode toch gebleven en reist pas morgen af; en zo is het nu maandagavond geworden, wanneer men gaat slapen. En op de bruiloft, denk ik, gaat men nu aan tafel. Zo wees dan Gode bevolen en wel zeer gegroet. Het is 13 mei, als ik het goed heb, 1624.

Nieuws valt er niet te schrijven; men spreekt over prins Hendriks vertrek of zijn optrekken te velde. Zijn. Exc. gaat ook naar Breda met de koning en koningin en dan verder. Afgesloten 14 mei 1624.

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 10 juni 1624

Lieve broer,

met mijn zwakke handen moet ik je nog schrijven om een opdracht voor me uit te voeren, namelijk dat je niet vergeten moet honderd kurken stoppen mee te brengen, om kannetjes mee te sluiten. Zij worden in Engeland gemaakt en kosten vijf gulden de duizend. Met honderd heb ik er genoeg. De kannetjes bestel ik uit Dordrecht, waar de stapel is; ze zijn om bier in te doen zoals men aan het hof drinkt, waarvan ook ik nu drink totdat ik een voorraad heb. Ik zou het vervelend vinden als Zijne Exc. zou vertrekken, want dan kreeg ik er geen meer, en het is een drank die mij zo smaakt dat ik geloof dat hij mij in leven houdt. Het is bier van vier gulden en wordt in Delft gebrouwen; het wordt in kannetjes gedaan wanneer het veertien dagen op schappen gelegen heeft en dan in het zand is gelegd, zoals men het met het ale in Engeland doet. Ik doe daar violenstroop of suiker in voor mijn slechte borst, en de doktoren vinden dat niet kwaad. En zo moet ik dat voor mezelf doen en iets anders te werk gaan dan ik tot nu toe gedaan heb, als ik mezelf bij elkaar wil houden. Want, broer, ik ben zo zwak dat ik noch benen, noch lendenen, noch schouders heb die mij nog langer dragen kunnen; en ik loop met een stokje door de kamer, waarvan ik me dan zo moe voel dat het alle vermoeidheid te boven gaat. Maar wat dat betreft hoop ik dat het ergste voorbij is. Ik ben in tien dagen driemaal gepurgeerd, en er is een heleboel oude afvaltroep uitgehaald; koorts gehad die toen uitbrak, adergelaten en verder het lijf stukgehoest en veel fluimen uitgespuugd, die al rood begonnen te zien. Ik volg Valentius' raad en drink een speciaal drankje, en zo leven we hier de hele tijd in het mooiste deel van de zomer. En God geve dat al deze klachten van mij te laat mogen komen, kurken ten spijt, zozeer verlang ik naar je gezelschap; en die arme zusjes, die ook al de moed beginnen op te geven, hebben gelijk.

Nu, broer, hierover heb ik al eens drie keer rustig geslapen; wees Gode bevolen en zeer gegroet. 10 juni 1624.

De stoppen moeten niet de grootste zijn, want ik neem kleine kannetjes, zoals die waar de dranken uit Leiden in komen. En denk er toch aan, want ik doe maar twee maaltijden met één kannetje, en dan is de fleur eraf; de bottelier zal het hier komen leren. Komen de stoppen te laat, dan kan hij er mij wat lenen, en dan zal ik ze hem teruggeven wanneer ze komen. Ik denk dat er allerlei soorten zijn, zoals de kannetjes soms ook iets breder zijn dan andere. Laat Olivier ernaar zoeken; men laat ze voor Zijne Exc. uit Engeland komen. Niemand drinkt van dit bier behalve hij en de hertog van Brunswijk en mevrouw van Nassau. Voor hen worden ze per honderd tegelijk gezonden. Als Zijne Exc. naar het leger gaat, dan gaat er een heel schip vol kannetjes mee, allemaal in lagen op elkaar gelegd, om elk op zijn tijd te drinken. Dag broer, ik schrijf te veel, maar dat lijkt op de oude manier. Ach, kom toch thuis, je zult zo welkom zijn. Je laatste brieven hebben ons wat hoop gegeven, maar wat helpt het, als Jacobus weer begint.

Dorothea van Dorp

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 24 maart 1624

Songetje,

ik ben blij dat je nog leeft, nadat je in doodsgevaar geweest bent. Ik hoop dat je er je voordeel mee doen zult. Ik heb nogal wat angst om je gehad, want hier hoorde men allemaal slechte berichten. Ik zal je niet zeggen hoe bedroefd ik was; je weet wel hoe ik ben, vol moed. Het deed je arme moeder verdriet om mij zo droevig te zien. Lof aan God die het ten goede heeft gekeerd.

Ik vind het heel aardig van je dat je mij waardig genoeg acht om me wat over politieke zaken te vertellen. Je weet ook wel dat het welzijn van het land mij ter harte gaat en vooral Gods kerk. God geve dat het goed mag blijven gaan tot Gods eer en ons aller vreugde; Hem die toch alle harten in Zijn hand heeft zal ik daarom naar mijn beste vermogen bidden.

Vandaag is het zondag en ik ben met je zusters naar de kerk geweest. D'Espagne heeft een wonderschone en troostrijke preek gehouden. Het goede mannetje gaat naar Orange, waar ik bedroefd om ben en hij blijft wel zeven of acht maanden weg. Cats heeft hem vandaag ook gehoord; de preek was hem bevallen en hij is zeer onder de indruk van zijn welsprekendheid. Die lieve Cats, hij bevalt mij heel goed. Als hij geen vrouw had, dan liep hij door mij gevaar. Je broer is mij vanmiddag komen bezoeken. Hij zegt dat hij te lui is om te schrijven. Dus schrijf ik je namens hem dat een zekere Pompeius (zijn achternaam ben ik vergeten; ik geloof dat hij een van de klerken van de Raad van State is) een jongen voor je heeft opgespoord die Latijn kent, een van zijn connecties. Je broer zal nog informeren of hij ook heel goed lezen kan en dat zal hij je dan zo snel mogelijk laten weten. Hij laat dit aan je schrijven omdat je misschien daar iemand anders aan zou nemen en hij meent dat deze je goed die-

nen zal. Hij is zestien jaar oud. Ik ben nu secretaris van de secretaris.

Nu Song, nu moet je weten dat ik na je vertrek bijna bij je familie gewoond heb; ik heb er bijna elke dag gegeten, wat mij zeer goed heeft gedaan, om het uit eten gaan hier te ontlopen. Ik doe het graag, omdat ik geloof dat ik goed gezelschap ben en omdat jij het graag hebt. Als je het durft, Song, schrijf mij dan ook eens zo'n lange brief. Het is net alsof ik met Song praat, als ik schrijf. Ik ben wel boos dat je de kornalijnen niet gestuurd hebt. Ben je vergeten dat hij die snel geeft, tweemaal geeft? Nu, stuur ze en dan is het klaar; ik wil zolang niet wachten. En vergeet ook niet alles wat je mij beloofd hebt. Ik zou nog wel wat meer willen hebben. Ik zou wel willen dat mevrouw Killigrew mij een klein ringetje zou sturen, om om de pink te dragen of aan een koordje om de hals, met haar naam daarin, dat ik dan voortdurend zou kunnen dragen, net als dat van de Song. Want alles wat ik van haar heb, dat doe ik 's nachts af.

- Ik had hier wat geschreven waar ik spijt van had. -

Ik lach erom dat zij mij beklagt dat ik zolang wacht met trouwen. Hoe vreemd gaan de dingen. De enen beklagt men omdat ze niet getrouwd zijn en de anderen dat ze het zijn; het is nooit goed. Had ik alles wat ik begeerde behalve dat, ik zou dankbaar zijn. - Schrijf mij veel over haar, of ze nog dezelfde is, en breng mijn groeten over en zeg haar dat ik haar nu in gebruik geef en leen (welteverstaan) dat wat mij bijna het liefste is in de wereld, en dat ik op haar discretie vertrouw dat het niet in mijn nadeel zal werken...

Song, blijf altijd song en wijs; spreek niet over hoeren, hoor je wel, Songetje. Wen ook niet al te veel aan de zijden gordijnen, je weet hoe povertjes het er hier bij hangt...

Ik zou dit nog wel wat langer kunnen maken, maar het wordt donker en ik ga bij je familie eten. Je broer komt mij halen; mijnheer Sypenes is er ook, de zoete prater. - Het is voorbij met de man met de vierhonderdduizend gulden. Het was geen goed

idee, zoals ik je nog wel zal vertellen. Er is alweer een ander in zicht, maar die is zo rijk niet. Eens zal ik gevangen zijn, eer je het weet. Maar hoe het ook is, ik blijf altijd de song van de Song; ook al hoorde ik dat je de mooiste vrijster van Engeland het hof zou maken, toch zou ik daar niet eens jaloers om zijn, want die liefde die jij voor haar zou koesteren, die verlang ik niet eens. Als je er plezier in hebt, word dan wat verliefd. Ik zou wel het plezier willen smaken dat ik het kon zien. Het zou je zo goed passen. - Dag Song, ik ben in een malle stemming.

Song

Vergeet niet te schrijven wanneer je denkt terug te komen. Tot mei geef ik je verlof. Ik gun ze daar jouw gezelschap wel, als het niet te lang duurt. Constantijn van Lier gaat naar West-Indië. Men zegt dat prins Hendrik met Pasen zeker zal trouwen met freule van Solms. Clevile is gekomen. Er is al nieuw personeel. Trello komt naar Den Haag. Dimmer zal ik van de hond vertellen. Drost Dimmer, de oudste De Bie en Nassau zijn benoemd tot overste van een compagnie. Neef Vick is overgeslagen. Als je schrijft, doe het dan in het Engels, je weet wel waarom, en vergeet het Engelse boekje niet.

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 30 april 1624

Song,

ik heb twee brieven van jou aan mij gekregen, maar zij zijn al zo oud, dat ik alweer naar nieuwe verlang. Als je toch tijd hebt, wacht dan beslist niet op mijn brieven. Ik zal hetzelfde doen. De laatste brief heb ik voor de eerste gekregen. Ik dank je dat je mij vertelt over het politieke nieuws, maar naar ik nu hoor zeggen, gaat het niet zo goed verder als het begonnen is. Moge God het tot Zijn eer laten eindigen.

Ik ben blij dat het zo goed met je gaat en dat je dik wordt, maar dat vind ik niet vreemd, en ook als je mager zou worden zou ik mij niet verbazen. Voor allebei heb ik mijn redenen. Je schrijft niet eens over je terugkomst. Het zullen zes lange weken worden. Wat goed voor de een is, is slecht voor de ander. Wat mij betreft, ik gun je alle plezier en ook diegene aan wie ik zeer verplicht ben. Luister Song, ik wil niets meer horen van het geheim waar je over schrijft, en ook niet over de hoeren. Ik krijg de indruk dat je daar steeds moet spreken over dergelijke zaken. Ik wil best geloven dat er daar nogal wat van zijn. Song, word, of beter gezegd, blij wijs. Ik vraag je, doe mijn beleefde groeten aan mevrouw Killigrew en zeg dat ik haar hartelijk dank voor de kornalijnen die zij mij zo vriendelijk heeft gestuurd. Ze zijn erg mooi. Ik zet het allemaal op jouw rekening. Ik verdien dat en meer, omdat ik haar al zolang leen wat ik zo moeilijk missen kan. Ik zal haar ook mijn portret toesturen, maar dat van meester Michiel moet eerst klaar zijn en dat kost tijd. Ik weet niet waarom zij dit hebben wil. De beste schilder die mij zou kunnen schilderen heeft zij daar. Zeg haar dat de huid lelijk is en als er iets moois is zou zij dat van jou moeten horen. Het gezicht dient alleen om lelijk af te steken bij de rest.

Ik heb al voor de hond gezorgd. Ik heb al twee of drie pijlen op mijn boog. Ik zal wel zorgen dat er een is tegen de tijd dat je terugkomt. Song, gisteren ben ik bij jouw familie op je kamer geweest! Als een prins zo zal je daar wonen, ook al lijkt het niets bij de bekleding in Engeland. Je moeder is gezonder dan ooit. Moge God dat lang laten duren. Ik verzoek je mij vier of vijf ellen van deze kleur lint te sturen (het is hier niet te krijgen), maar wat breder dan dit.

Vraag eens na wat de kornalijnen hebben gekost die mevrouw Killigrew mij gestuurd heeft, ik heb er mijn redenen voor. Het lijkt mij dat je wat gekonfijte vruchten zou moeten vragen tegen de tijd dat je terugkomt: van berberis, want dat is hier niet te krijgen.

Song, als nieuwtje moet ik je vertellen dat mijn goede broer Philips thuis is gekomen met eer en roem. Hij is van La Rochelle gekomen met een konvooi van dertig schepen van de koopvaardij. Onderweg zijn er vijf schepen met Duinkerkers aan boord gekomen. Hij heeft de admiraal aan boord genomen en zij hebben zo dapper gevochten dat het vreselijk is om te horen. Zij zijn om acht uur bij hem gekomen en zij hebben hem niet verlaten eer het donker werd. Twee uur hebben ze aan elkaar vastgezet. Had mijn broer geen andere zeilen gehad, dan was zijn schip in gevaar geweest. Hij was in zijn eentje tegen vijf. Hij heeft maar drie doden en veertien gewonden. De vijand heeft veel volk verloren. Zelfs zijn vijanden spreken met grote achting over hem. God zij geloofd, die hem door zijn goedheid bewaard heeft. Hij gaat terug naar zee met Haultain. Ik hoop dat dezelfde God hem bewaren zal. Al de koopvaarders zijn onbeschadigd overgekomen, behalve één, waar men twijfels over heeft, die uit zijn koers is geraakt. Hij heeft van tevoren nog een Frans schip verlost uit handen van de rovers. Na de zeeslag heeft hij de graaf van Mansfeld van Boulogne naar Dover gevoerd. Het lijkt me, dat jij dit weten moet, want ik weet dat het jou ook aangaat vanwege mij. Gisteren heeft de goede Cats mij bezocht. Wij hebben veel over je gesproken. Nu, Song, vergeet me niet. Schrijf als je kunt. God zij met jou en met ons allen. Song, van de Song,

Song

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 12 mei 1624

Song,

had ik even vaak gelegenheid om te schrijven als zin, dan kreeg je iedere week een brief van mij. Ik heb, zolang als je weg bent, vier brieven gehad en dit is ook de vierde. Vaak schrijft men naar je huis waar ik niets van weet. Over het schilderij heb

ik je in een vorige brief geschreven. Ik vraag je, als je die lieve brus ziet, om haar toch mijn beleefde groeten te doen. Ik vond dat lieve mens heel aardig. Vind haar ook erg aardig, want zij is het waard. Je schrijft niet eens wanneer je denkt terug te komen. Ik denk dat je het daar prettig vindt. Ik denk ook dat je daar meer gekoesterd wordt dan hier.

Nu, ik zorg wel voor de hond, al zou je er vier willen hebben. Dimmer laat je hartelijk groeten. Zij heeft Fijtje Reyers daarom expres naar Rotterdam gestuurd. Ze zegt dat ze daarmee wel een sachel verdiend heeft. Want als je komt dan zul je een keur aan honden hebben. Je broer zal wel voor de jongen zorgen. Juffrouw Colve doet je de hartelijke groeten en zij zou je wel graag willen vragen of je toch wat meer voor haar zou willen doen. Zij is een achternicht van mijnheer Caron en zij gaat trouwen met mons. Beaufort, die nu commissaris is in de plaats van mons. Franchemont. En zij begreep dat als iemand van zijn nichten trouwt, dat hij dan wel wat aan hen geeft, dus heeft zij besloten zelf aan mijnheer Caron te schrijven. Zo zal ook mijnheer Mannemaker voor haar aan hem schrijven en daarom wil zij wel dat intussen de weg wat bereid zou worden, iets dat jij, als haar goede vriend, wanneer de gelegenheid zich voordoet, zou kunnen doen; ze heeft mij gevraagd dat aan jou te willen schrijven. Je kent haar deugd en Beauforts deugdzaamheid, de liefde heeft lang geduurd. Kun je iets voor het goede kind doen, doe het dan. Zij vertrouwt op zoveel goeds van je.

Songetje, ik kan je niet zeggen hoe bedroefd ik ben dat de ambassadeur met zijn vrouw van hier vertrokken zijn. We hebben alle drie gehuild toen we afscheid van elkaar namen. Wat mij aangaat weet ik wel dat jij je daar niet erg over verbaast, want je weet hoe makkelijk ik dat doe, maar de ambassadeur zelf zei dat hij van niemand met meer verdriet afscheid had genomen dan van mij. De eer en vriendschap die ik van hen heb gekregen is niet onder woorden te brengen. Al die lieve kinderen deden mij zo'n verdriet.

Ik ga nu alleen maar met ambassadeurs om. Ik ben nu erg goed met Mylady. Ik ben tijdens de kermis met mijn twee broers daar gaan eten. Zij heeft mij twee jonge honden gegeven, die voor jou bestemd zijn. Zij sleepte mij mee naar de koningin. Daar was ik de hele dag. Ik snakke naar adem van moeheid. Het hele hof is in de rouw om de broer van de koning van Denemarken, de hertog van Holstein. Mijn broer Philips laat je zeer groeten. Hij is alweer naar Amsterdam toe om van daaruit verder naar zee te gaan met admiraal Haultain, met vijftien schepen om de Duinkerkers te zoeken. Ik denk dat mijn broer wel vice-admiraal zal worden. De heren van de admiraliteit hebben hem een keten van achthonderd gulden gegeven, wat een grote eer voor hem is. Moge God de Heer hem beschermen en hem gezond weer thuis laten komen. Wij hebben op dit moment meer hoop dan ooit voor zijn carrière. Er vertoont zich niemand met duidelijke vooruitzichten als concurrent, behalve jonkheer Willem, voorzover ik kan zien. Prins Hendrik heeft het zeer hartelijk op zich genomen om voor hem een goed woordje te doen. De tijd moet het uitwijzen. God zal geven wat het beste is. - Song, ik wil graag weten hoe het er in Engeland aan toegaat. Ik denk dat je al gehoord hebt van het huwelijk van Van Uffelen met je nicht Vogelaers; zij is wel degelijk aan de man geraakt. Dag Song, schrijf dikwijls en vergeet niet mijn beleefde groeten te doen aan mijn geliefde onbekende mevrouw, aan wie ik meer verplicht ben dan zij zelf weet. Vergeet Song niet, zul je, Song?

Drie vrijers, maar zo lelijk, dat ze niet noemenswaard zijn. Trello is in Den Haag.

Aan Constantijn Huygens, Den Haag, 23 mei 1624

Song, ik ben erg bedroefd geweest uit je brief te begrijpen dat je niet in orde bent, omdat je daar alleen bent. Ik noem iemand alleen als hij niet thuis is. Wees ervan verzekerd dat er iemand

is die God voor je zal bidden. Schrijf me, zo gauw je kunt, hoe het met je is. Arme Song, al je geest verteert je vlees. Je zou gezonder zijn als je wat botter was of een beetje gek. Je ziek zijn gaat me niet zo aan het hart als het feit dat je zo gauw melancholisch bent. Courage, Songetje, het komt goed. God zorgt overal voor ons. Als we maar vertrouwen kunnen hebben en geloven, dan is alles goed. Moge God de Heer je wat ziel en lijf betreft bewaren. Ik ben wel verbaasd geweest om dat vreemde bericht uit Engeland te horen. Ik heb er mijn speciale ideeën over. God geve dat het moge uitpakken tot eer van Gods naam en ten gunste van de kerk, waar we allemaal om moeten bidden. Als ik je zei wat ik ervan denk, dan zou je zeggen dat het uit stalen hersens kwam, maar ik heb geen tijd om je te laten lachen.

Liefste Song, ik vraag je dringend om toch te denken aan de zaken van het goede Colfje, als dat mogelijk is. - Bedenk eens: ik ga met juffrouw Dedel naar Amsterdam naar het bruiloftsfeest van Van Uffelen. Ik heb er nog iets anders te doen. Op de vierde juni zal het zijn. Denk er op die avond eens aan hoe ik daar zal zitten. Daar zal alleen jouw goede gezelschap ontbreken. Baereltje en ik zullen op je gezondheid drinken.

Ik stuur je de barnstenen armband voor mevrouw Killigrew. Ik ben blij dat er iets is dat zij van mij wil hebben. Dat en alles wat ik op de wereld heb is om haar van dienst te zijn. Zij zal mij te veel eer doen als zij die wil dragen, waarmee zij mij in hoge mate aan haar zal verplichten. Zeg haar dat het van iemand komt die meer haar dienaar is dan ooit iemand geweest is, ondanks alle mensen die van haar houden. Het doet me verdriet dat zij uit Londen is vertrokken, omdat je er plezier in hebt daar in huis mensen te kennen. Doe toch mijn dienstwillige beleeft groeten aan Haar Genade. Zeg dat ze wel geloven mag dat ik van haar houd, want ik gun haar van harte dezelfde vreugde als ik mezelf gun, en ik wil wel mijn eigen tevredenheid missen ter wille van haar. Zeg het haar toch. Ik bid je: vergeet niet het ringetje dat zij mij beloofd heeft.

Als je komt zul je honden te kust en te keur hebben. Edmond is hier met zijn vrouw. Zij is zo lelijk geworden dat het niet te geloven is. Hij ziet er nogal getrouwd of berouwd uit. - Anna Roemers is hier met haar man. Juffrouw Dimmer heeft haar gezien. Ze is zo verguld met de man alsof ze een jonge mallote was. Al zwanger, de misselijke vrouw. Ik zal het niet verdragen haar te zien. Ik zou niet goed worden als ik zo'n oud kreng zo zot zag. Trello is hier, nog vol begeerte naar de man. Mijnheer Meganck ligt op sterven van het water. Dat komt ervan, van een slechte vrouw. - Zijne Exc. is in Breda met de koningin en de hele hofhouding, maar ze komen over drie dagen weer terug. Duyck van 's-Gravesande, de luitenant, heeft het bevel over een compagnie gekregen en de oudste zoon van mijnheer De Bie richt een nieuwe op. Pieter Dimmer is zijn luitenant.

Dit is alles wat ik je deze keer weet te schrijven. Blijf dan Gode bevolen en schrijf gauw terug, maar kom liever zelf bij

Song

Song, verover voor mij nog een paar kornalijnen (mijn armband is te smal), maar alleen als je er gemakkelijk aan zou kunnen komen.

Maria van Reigersberch

Aan Hugo de Groot, Den Haag, 15 september 1611

Allerliefste!

Ik heb drie brieven van u ontvangen, maar liever had ik alleen u. Ik ben tot nog toe gezond geweest, maar ik zou nu wel ziek kunnen beginnen te worden door uw lange afwezigheid, aangezien het mij zeer verdriet en de tijd mij zeer lang valt.

Ik weet u niets nieuws te schrijven, aangezien ik niemand heb die mij op de hoogte stelt. Ik stuur u een brief mee van mijnheer Casaubon, die hier enige dagen gelegen heeft. Mijnheer Diodati is hier geweest en heeft hier een boek achtergelaten om aan u te geven, maar ik stuur het u niet op, aangezien het u eerder zal doen thuiskomen. Juffrouw Van Dorp is doodziek. Mijn moeder laat u hartelijk groeten, en ik bid u: kom toch zo snel mogelijk terug.

Hiermee eindigend zal ik God smeken, allerliefste, om u in goede gezondheid te willen behouden,

uw dienstwillige huisvrouw

Marie Reigersberch

Aan Hugo de Groot, Veere, 31 augustus 1621

Allerliefste!

Ik ben verbaasd dat er in veertien dagen geen brieven van u gekomen zijn; ik denk dat het is omdat u mij verwacht. Het verwondert mij dat u niet aan een van mijn broers schrijft. Ik ben bezorgd geweest, omdat ik dacht dat u ziek was, maar mijn broer heeft mij verteld dat hij de zoon van Van der Streng gesproken heeft, die hem vertelde dat u nog gezond was en dat gij gezegd had dat gij mij daar verwachtte. Ik zou er ook al geweest

zijn, ware het niet dat er de hele tijd tegenwind geweest is en nu nog is. Er is hier een oorlogsschip waar ik mee zal reizen, maar de wind moet goed staan, anders kan ik hier niet vandaan. Geloof maar dat ik geen tijd zal verspillen. Ik verlang net zo erg als gij kunt verlangen, maar wat moet ik doen? Ik moet geduld hebben en u moet dat net zo hebben en geloven dat ik zal komen zodra de wind (in de goede richting) waait.

Ik weet u niets anders te schrijven, daarom vertel ik dit zo vaak; mondeling zal ik u meer kunnen zeggen. Ik heb u veertien dagen geleden geschreven en de sleutel van de koffer, waar de papieren in zitten, opgestuurd, en ik twijfel er niet aan dat u die al ontvangen zult hebben. Het boek van Bor zit niet in de koffer, maar dat heb ik bij me. Het was niet te krijgen toen ik de koffer inpakte, aangezien het net gedrukt werd. De historie van ene Meerbeeck, waar u om vraagt, is hier ook niet te krijgen. U zult het vanuit Antwerpen moeten laten komen. In mijn laatste brief heb ik u verzocht het drukken van alle boeken uit te stellen tot mijn komst en ik twijfel er niet aan dat u dat ook zult doen.

Verder zal ik voor dit moment ophouden met schrijven. Ik zal misschien zo snel bij u zijn als deze brief en deze hiermee eindigend zal ik God smeken, allerliefste, dat Hij ons wil geven waarvan Hij weet dat het ons zalig is,
uw altijd getrouwe
Marie Reigersberch

De vrienden hier laten u groeten.

Aan Hugo de Groot, Middelburg, 25 juni 1624

Allerliefste!

Ik twijfel er niet aan dat u mijn brief, geschreven vanuit Antwerpen, goed ontvangen hebt. Ik ben hier donderdag goed aan-

gekomen. In Lillo heb ik een nacht geslapen in het huis van een van de gecommitteerden, waartoe broeder Campe opdracht gegeven had. Niemand heeft mij daar iets gevraagd, noch heeft men mijn koffer doorzocht. Ik heb alle vrienden hier in goede gezondheid aangetroffen, behalve zuster Bloncke die niet goed in haar vel steekt, hoewel ze kan gaan en staan. Ik ben nog in Middelburg en nog niet in Veere geweest, waar ik vandaag heen ga. Hier heb ik in het huis van mijn broer gelogeed, aangezien ik in Antwerpen een brief van hem vond, waarin hij mij schreef dat hij het een belediging zou vinden als ik ergens anders zou logeren dan in zijn huis. Hij heeft een zeer goede en mooie vrouw, en hij laat haar een fraaie staat voeren.

Mijnheer Beaumont en zijn vrouw en kapitein Van der Merssen, die u zeer laten groeten, hebben mij bezocht, en Boreel heb ik nog niet gezien. Over wat ons in het bijzonder aangaat kan ik nog weinig schrijven, omdat ik nog weinig kans heb gehad om iets te horen. Ik zal zeer verheugd zijn de details te horen over de onderhandelingen tussen de koning en de onzen. Men spreekt hier zeer veel over, en ik zou het niet geloven, tenzij u mij iets dergelijks schrijft. Ik ben niet van plan hier lang te blijven, maar binnen zeven of acht dagen naar Holland te gaan; wilt u alstublieft al uw brieven daarheen sturen.

Het verwondert me dat u niet schrijft dat u de heer Van Valkenburg gezien heeft, want ik dacht dat hij naar het hof was, omdat Montens mij vertelde dat hij daar als gezant naartoe gestuurd was. Ik denk dat hij u aan zal spreken zodra hij in Parijs is aangekomen.

Schrijf mij toch hoe u het maakt, en of u de ambassadeurs niet hebt ontmoet. Hier raadt men mij aan om Cornelis in Den Briel op school te doen; ik zal wel horen wat men in Holland daarvan zeggen zal. Het lijkt me goed dat u of Willem aan uw vader schrijft wat hij al geleerd heeft.

Ik zou willen dat Elsje eens naar juffrouw Anne Chrestien ging met het verzoek of ze zou willen opschrijven hoe je abriko-

zen, pruimen, perziken, druiven, appels en peren moet konfijten en ik zou wel willen dat dit zo snel mogelijk gebeurde en naar mij opgestuurd werd. Elsje moet haar vragen om precies op te schrijven hoeveel suiker men moet gebruiken, en hoe men alles moet doen, want ik ben het vergeten. Ik wil ook graag dat Elsje juffrouw Anna of juffrouw Ottemans of juffrouw Tillenus, wie u het beste vindt, vraagt om voor mij drie of vier pond suiker te konfijten aan kersen en net zoveel aan pruimen, en indien abrikozen goed te krijgen zijn, zou ik willen dat iemand acht of tien glaasjes konfijtte. Mijnheer Gifto moet er voldoende sturen door bemiddeling van juffrouw Tillenus. Elsje moet suiker kopen; ik geloof dat suiker goedkoop is. Ze moet die wel voor negen of tien stuivers kopen. Ik zou willen dat men ook wel twee of drie pond aalbessen konfijtte. Vergeef me dat ik u met deze alledaagsheden lastigval, maar u zult er ook van eten.

Nu heb ik weinig belangrijke dingen te schrijven. In het kabinet in mijn kamer heb ik, voorzover ik weet, een langwerpige boekje laten liggen. Het is een boek waar ik mijn rekeningen in schrijf. Ik zou graag willen dat u de rekening van nicht De Bye overschreef en ook die van Hasselaar en van mijn broers, want anders kan ik niet afrekenen. Of als er een bekende is die vertrekt, dan kunt u het boekje verzegelen en naar mij opsturen. Als mijnheer Hesse nog niet is vertrokken, kan hij het wel meebrengen. Hiermee zal ik eindigen, en God bidden ons datgene te geven waarvan Hij weet dat het ons zalig is,

uw geheel getrouwe
Marie Reigersberch

Schrijf mij hoe het met Pieter is en groet alle bekenden van mij, onder wie ook neef Graswinckel, en zeg hem dat ik graag zou weten hoe het met de vrouw in de galère afgelopen is.

Aan Nicolaas van Reigersberch, Parijs, 11 november 1628

Broer!

Wat uw kleet betreft: ik kan het niet beslissen; u moet zelf zeggen wat u wilt; men draagt hier van alles. U zegt dat u geen zin hebt in fluweel: satijn kan men 's zomers en 's winters dragen. Als u uw mantel erbij wilt dragen, zou u mij een klein monstertje van het passement moeten opsturen, om zo'n kleet met twee passamenten aan de zoom te laten maken. Maar laat mij weten of u het kleet met bloemen bedrukt wilt hebben of met strepen, zoals neef Campe heeft.

Ik heb voor onze neef Vosbergen kleren gekocht, voor vader en zoon, en ook voor neef Mornou, die een satijnen mantel laat maken, gevoerd met fluweel, zodat het me lijkt dat u zich geen zorgen hoeft te maken. Maar u moet doen wat u wilt. De mantel van nicht Pieternel zal gemaakt worden, maar kan niet verzonden worden voor de komst van de ambassadeurs. Dimmers kleding wacht ook op een gelegenheid om verzonden te worden.

Wij hebben hier dagelijks onze neven op bezoek; zowel Vosbergen als Mornou raken dikwijls in gesprek over de afgelopen tijd. Mornou, sprekend over de situatie van La Rochelle, zei dat het niet verkeerd zou zijn als men om pardon zou vragen. Mijn man antwoordde dat degenen die slecht gehandeld hadden er goed aan deden hun schuld te bekennen, maar dat degenen die wisten dat ze niets misdaan hadden er zeer slecht aan zouden doen om vergiffenis te vragen. Neef Campe en een zoon van kapitein Cabeljauw hadden een woordenwisseling gehad, aangezien Cabeljauw in een gezelschap van Fransen gezegd had dat de Advocaat en al zijn aanhangers landverraders en dieven waren, waarop Campe had gezegd dat hij een leugenaar was. Zij hadden samen hoge woorden. Dit had Cabeljauw aan Mornou verteld, die het mij in het bijzijn van Campe en Vosbergen vertelde. Ik antwoordde dat het moeilijk was om nog bovenop het onrecht dat men ons aangedaan heeft, het horen van deze aantij-

ging te moeten verdragen. Ik vertelde in het kort hoe men ons en de Advocaat behandeld had en zei dat indien het waar zou zijn, ze er dan goed aan gedaan hadden om hem onpartijdige rechters te geven. ‘Hoezo,’ vroeg Vosbergen, ‘denk je dan dat de Advocaat onschuldig is?’ Ik zei dat ik niets anders van hem kon denken, omdat ik wist hoe onschuldig mijn man was en wat men hem aangedaan had. Ik zei ook dat ik zeker wist dat als mijn man een dief was, dat hij dan allang vrij in het vaderland geweest zou zijn of zelfs nooit uit het land weg had hoeven gaan, zoals het ook gegaan is met die mensen van de admiraliteit. Zij zeiden: ‘Wat neef De Groot betreft, weet men wel dat hij niets gedaan heeft.’ Ik zei dat als hij dood was geweest, zoals de Advocaat, en hij geen kans had gehad om zijn onschuld duidelijk te maken, zij van hem precies hetzelfde zouden denken als nu van de Advocaat. Wij voerden dit gesprek lange tijd en er gingen veel woorden over en weer.

De volgende dag kwamen zij terug, met Cabeljauw. Ik zocht een gelegenheid om op die opmerkingen terug te komen om Cabeljauw een beetje terecht te wijzen. Mornou, die door zijn oom geïnstrueerd was over wat hij zeggen moest, zei: ‘Weet je wat ik begrepen had dat de arminianen van plan waren? Ze wilden Zijne Excellentie en alle gomaristen afzetten, en sommigen van hen om zeep helpen, van wie Vosbergen als tweede op de lijst stond. Ik zei dat degene die hem dat verteld had zelf wel beter wist. Ik vroeg aan Cabeljauw of hij wel wist wat het betekende om arminiaan te zijn? Hij zei: ‘Nee, wat betekent dat dan? Geloven ze in Mohammed? Vertel me toch eens wat het betekent.’ Ik zei, om te horen wat hij zou zeggen, dat zij geloofden dat God sommige mensen tot verdoemenis geschapen had. Hij zei: ‘Dat geloof ik beslist niet, ik ben beslist geen arminiaan.’ Daarop raakten Mornou en ik verder in gesprek. Hij zei dat door de val van Adam een moordenaar daar niets aan kon doen.

Ik ben hier vergeten te vertellen dat Mornou tegenover mijn man nogmaals het verlenen van pardon aankaartte, te weten dat

voor mijn man, maar hij zei dat het niet anders dan voorwaardelijk zou zijn, voor het geval er iets was dat de Staten niet beviel, waarop mijn man zei dat hij geen pardon wilde, noch voor een half noch voor een vierde noch voor een achtste deel, maar dat hij wel degenen die hem onheus bejegend hadden wilde vergeven. Toen zei neef Vosbergen dat, al was het zo dat de hele wereld hem aan zou raden om om pardon te vragen, hij dat nog niet zou aanraden, aangezien het hem ook aangaat, omdat het een schande voor alle vrienden zou zijn en hij zei dat mijn man op geen andere dan op een eervolle wijze het land in moest komen. Zo hoorde men iedereen op verschillende manieren spreken. De vader is een kwade bloedverwant, God weet hoe het hem nog zal vergaan.

Aan Nicolaas van Reigersberch, Parijs, 24 maart 1630

Broer!

Uit de brief die we gisteren van u ontvangen hebben, ben ik blij geweest te merken dat uw kleren u niet slecht bevallen. Dat wat u nog wilt, zal ik u toezenden; de rekening zal volgen. U kunt tweehonderd gulden overmaken, daar zal ik alles van betalen en het verantwoorden. Ik zou graag willen dat u mij hetgeen voor mij ontvangen is laat overmaken; ik geloof dat er nu over een periode van twee jaar van Van Borsselen geld ontvangen moet zijn. U moet geloven dat ik mijn geld hard nodig heb; hier is alles heel duur en ik moet altijd iets achter de hand hebben, want er is nog altijd iets uit te geven. Uw kleding is nog niet betaald. Ik geloof dat meneer Dimmer zijn kleren nu al ontvangen zal hebben; u moet hem dat maar eens vragen. Ik heb geen geld van Ferrijn gekregen.

Wat betreft de zijden kousen zal ik u een paar grijs-zwarte kousen toesturen, maar die zullen wel zestien gulden moeten kosten. Ik betaal net zoveel voor de kousen die mijn man draagt.

Er zijn er hier in alle prijsklassen: er zijn er van elf, twaalf, dertien, veertien gulden, maar die zijn niet zo goed. U moet die die ik u op zal sturen eens proberen, en indien ze u bevallen zal ik er daarna meer zenden als u dat wilt. Ik ben blij dat het behangsel niet Pieternel goed bevalt. Ik heb u meerdere malen geschreven of u ook zoiets wilde. Ik zou voor u een fijnere wollen stof gekozen hebben, en de franje en het passement helemaal van zijde hebben laten maken. Dat zou zo rond honderd en vijftig gulden komen te kosten, zonder spreij. Indien u die wilt moet u het nog laten weten, ik zal daarna een stel van vijf- of zeshonderd gulden kopen. Als ik geld heb, zal ik het ook zo doen. Dat moet ik zeggen, terwijl u kunt doen wat u wilt: zoveel verschilt uw situatie van de mijne. Ik weet niet hoe u erbij komt dat wij tot de gelukkigste mensen behoren; mij dunkt dat als anderen dit geluk hadden, ze dat als een last zouden ervaren. Mijn grootste geluk bestaat daarin dat ik me bij alles kan aanpassen, maar ik laat om die reden niet na het onrecht te voelen dat ons is aangedaan, hetgeen niet klein is, en waarin wij de beste tijd van ons leven doorgebracht hebben.

Onze kinderen worden snel groot. U zei dat het beter zou zijn als wij er een bij ons in huis namen. Behalve dat we daardoor op veel hogere kosten zouden komen, is het ook niet aan te raden, omdat kinderen alleen maar Latijn leren spreken met anderen. Pieter weet wel iets maar zou helemaal geen Latijn kunnen spreken. Ook zijn onze kinderen wat ongezeglijk en moeten ze onder ogen zijn die dwingen. Kinderen die slim zijn, zijn moeilijker op te voeden dan domoren. Pieter heeft een goed verstand, maar is nogal ongehoorzaam, en mijn man is al te zacht. Ik houd hen wel zoveel als ik kan in bedwang, maar als de jongens groot worden zijn ze niet zo goed meer te bedwingen. Wat de opvoeding betreft, weet ik wel dat u gelijk hebt, dat ze in Holland wel wat weinig beschaafd opgevoed worden. Maar wat moeten we doen? Mijn man zegt dat ze hier helemaal geen goed Latijn leren, dat wil zeggen in de colleges. Mijn man zegt dat hij ze geen volledi-

ge studenten wil laten worden [...]. Hij is van plan om Pieter bij Reael onder te brengen wanneer die admiraal wordt, om hem op te leiden in de marine. Wat Dirk betreft, daar is hij van plan een ingenieur van te maken. Ik weet wel dat hij wat minder slim is, maar wat raadt u aan? Als hij bij ons komt zal hij niets leren. Wanneer hij zoveel Latijn kent als hij nodig zal hebben, zijn wij van plan hem hier bij mons. d'Or te plaatsen in het geval dat wij hier niet zijn. Als Cornelis hier komt zullen wij ons best doen om hem wat goede manieren bij te brengen, wat hij wel nodig zal hebben. Hier hoort u wat wij van plan zijn; weet u ons een beter advies te geven dan willen wij dat wel horen.

Ik heb niet gehoord of de mantel die ik onze nicht gestuurd heb, haar wel bevalt en past. Schrijf mij eens of het waar is dat mijnheer Berckhoudt zijn krijgsmakker in Italië doodgestoken heeft. Ik heb begrepen dat het bericht daarvandaan gekomen is, maar vergeet niet mij hierop een antwoord te sturen.

Ook zou ik graag willen weten of de dochter van juffrouw Bisschop getrouwd is en met wie en of de vriendschap met Polyander en zijn vrouw helemaal uit is. Ik raad u aan de vriendschap niet te verbreken, zolang zij die aanhouden; dat zij relaties onderhouden met onze vijanden moet men ongemerkt laten passeren. Ik wilde dat ik hun op enigerlei wijze van dienst kon zijn, aangezien ik mij aan hen verplicht houd. Hiermee vraag ik u om mijn eerbiedige groeten aan alle bekenden te doen. Wilt u alstublieft tegen nicht Vosbergen zeggen dat ik geloof dat de man van de vasten na Pasen zal komen. Ik bid u om haar mijn beleefde groeten te doen.

Ik laat dit briefje meteen bezorgen,
uw dienstwillige zuster,
Marie Reigersberch

Aan Nicolaas van Reigersberch, Parijs, 11 oktober 1630

Broer!

Ik was verbaasd om te zien wat u schrijft over de aan u bekende man en de stad waar wij zo'n goed gefundeerde aanspraak op hebben. U en ik verschillen zeer van mening, want datgene waarvan u meent dat dit de zaak beter zal maken, daarvan ben ik van mening dat het deze zal doen verslechteren. U had hem niet aan moeten raden dat verzoek aan te nemen als iets dat goed voor ons is, aangezien ik het heel anders zie. U had hem aan moeten raden te volharden in zijn eerste uitspraak, aangezien die met redenen omkleed was. De mensen willen zich soms datgene aan laten raden wat zij van plan zijn te doen. U zegt dat hij een heel goede vriend van ons is; daar houd ik hem ook voor en ik wens dat ik hem van dienst zou kunnen zijn, maar vrienden hier en vrienden daar, ieder let op zijn eigen belangen. U zegt dat hij er zorg voor zal dragen dat wij zullen krijgen wat ons toekomt; daar lopen we niet meer in. Kinderen paait men met de belofte hun een koek of wat suikergoed te zullen geven; mij dunkt dat men met ons ook zo omgaat, maar de tijd zal komen dat wij ons niet langer met woorden laten paaien. Onze Neef heeft ons groot onrecht gedaan, wij hebben ons zeer over hem te beklagen. Of hij zijn geweten daarmee niet bezwaard voelt of eens zal voelen, weet ik niet; men behoort niet zo met mensen van eer om te gaan.

Als wij geen kinderen hadden was het niet zo erg, maar men moet bedenken dat wij vijf volwassen kinderen hebben. Wat zal het uiteindelijk worden? Zou Cornelia wel in Nederland kunnen trouwen met iemand die enigszins in aanmerking komt? Met iemand die ouders heeft, niet; er zouden al te veel overwegingen zijn waarom die dat niet zouden toestaan. Dit zeg ik niet omdat ik met haar in mijn maag zit; onlangs had zij hier een zeer goed huwelijk kunnen sluiten. Ik noem het een goed huwelijk omdat het een edelman was, die zeer bemiddeld was en zeer veel

goede eigenschappen bezat, maar hij was katholiek. Hier kan men op niemand anders hopen. Zijn leeftijd stond Cornelia wel wat tegen: zij beeldt zich in dat oude mannen gewoonlijk wat lastig zijn. Zij kent twee of drie oude mannen die jonge vrouwen hebben, die een beetje knorrig zijn; dit voorbeeld doet haar een afkeer hebben van oude mannen.

U heeft nooit een antwoord geschreven op de vraag die mijn man u stelde. Wat betreft hetgene dat u zo vaak gevraagd heeft, weet ik niet veel te zeggen. U dit ontraden wil ik niet, omdat men gemakkelijk zou denken dat ik aan mijn persoonlijke belangen dacht; om het ten volle aan te raden vind ik evenmin goed, daar heb ik ook mijn redenen voor. Wat betreft haar vermogen, dat is goed voor iemand in haar positie: zij heeft wel vijftigduizend gulden; zij is goed, zij is uitermate zuinig, ja zelfs meer dan zuinig. Ik heb de gelegenheid gehad om wat van haar omstandigheden te weten te komen en ik weet niet of u al zeer doortastend zou moeten zijn, want er komt iemand in wie zij behoorlijk wat zin heeft, alleen haar hoofd voelt er niets voor.

Dit heb ik tussendoor moeten zeggen. Nu zal ik weer ingaan op mijn eerdere voorstel wat betreft onze aangelegenheid, waarvan ik meen dat die verergerd wordt indien die man daar wordt aangesteld. U zult zeggen: als hij het niet aanneemt zal een ander het doen. Daarop zeg ik dat hij moet blijven zeggen wat hij in het begin heeft gedaan; ondertussen moet u met Gallus spreken, opdat hij net doet als die ander deed, die aan enkelen over die positie zei dat hij het niet goedvond dat men daarop iemand zou benoemen. Ik ben namelijk van mening dat hij geen bezwaar zal maken om hetzelfde te doen als iemand die het niet goed met ons voorhad, of tenminste deed alsof. U weet niet wat voor schade ons het vergeven van dat ambt zal berokkenen, zelfs hier, waar men altijd dacht dat het voor mijn man bewaard werd, zoals De Hauterive hier aan zijn broer en de anderen heeft gezegd. Wat mij betreft, ik heb niet zo'n grote behoefte om daar

te wonen. Ik wil wel naar waarheid verklaren dat ik hier net zo lief woon als ergens anders, maar wij moeten niet naar onze lusten leven terwijl we zoveel kinderen hebben. Gelieve op deze zaak te letten en indien het te herstellen is, doe het dan, want als het zo doorgaat zullen wij besluiten datgene te doen wat we tot nog toe niet hebben willen doen. Indien het niet lukt zal ik wel snel daar naartoe komen en een tijd blijven om te zien wat mijn aanwezigheid daar doen kan, te weten in die stad.

Ik heb u dit willen schrijven opdat u zult weten wat mijn bedoeling is. Ik meen dat ik, als ik daar zal zijn, wel het een en ander zal kunnen regelen; ik zal op weg gaan zodra het weer reizen mogelijk maakt.

Het spijt me dat ik het laken van de kleren van mijn man niet heb en dat ik uit uw brief niet begrepen heb of het via Bronckhorst of via Wils zal komen. Wat betreft de mantel van mijn man, deze zal ik met fluweel laten voeren, zoals nu in de mode is, met een klein boordje. Uw kleding zal ik zenden zoals die in de mode is. Adieu, ik verzoek u om mijn eerbiedige groeten te doen aan mijn moeder en zusters en broeders, verblijvende

uw dienstwillige

Maria van Reigersberch

Aan Pieter de Groot, Parijs, 7 oktober 1635

Zoon Pieter!

Je vader had aan je oom geschreven dat hij met je zou spreken om te horen of je, als een grote reis er niet in zit, niet zin zou hebben om een kleine reis naar Genua te willen aannemen, om zodoende ervaring op zee op te doen naast hetgeen dat je hierover hebt geleerd. Je vader dacht dat je hierdoor het beste vooruit zou kunnen komen, aangezien het duidelijk is dat je het beste en veel vooruit zult moeten kunnen komen in de zeevaart; als je daar veel verstand van hebt kun je jezelf overal redden. Je oom

De Groot schrijft dat je in 't geheel niet tot reizen gezind bent; wij denken dat dat zo is omdat je je voorstelt dat men jou dat aanraadt om je kwijt te zijn. Diegenen die je dat wijs hebben gemaakt hebben je niet geholpen. Je oom De Groot schrijft dat je meer zin hebt om rechten te studeren; ik denk dat je net als veel anderen denkt te doen: de status te hebben van advocaat en mooi opgedirkt over straat te gaan wandelen en soms de juffrouwen te gaan bezoeken. Geloof maar dat dat je vaders wens niet is; zijn bedoeling is dat jullie alle drie je in zult zetten om geld te verdienen en jezelf vooruit te helpen.

Je vader had je oudste broer bestemd voor de rechten; hij zegt dat hij graag had gewild dat men hem had opgeleid voor de zee. Kijk eens wat een ideeën! Wat denk je: kunnen kinderen niet het best hun vaders oordeel volgen en zijn zin doen? Onze bedoeling is niet je hiertoe te dwingen, je bent oud genoeg om verstand te hebben. Als je denkt dat je wijzer bent dan je vader, doe dan wat je wilt, maar regel het zo dat je niet langer tot onze last hoeft te zijn, en dat wij wat voor jou en de anderen kunnen sparen om je een fatsoenlijk huwelijk te laten sluiten als de tijd daar is. Als je een reis van een jaar of een halfjaar aannam, zou dat zo erg zijn, en is er niet menig man van eer die dat doet? Als het reizen je dan bevalt kun je daardoor carrière maken; intussen kun je onderweg net zoveel in de rechten studeren als je aan land zou doen; je kunt dan nog steeds alles doen wat je anders zou doen.

Je broer denkt dat het voor een ambassadeurszoon niet eervol genoeg is om advocaat te zijn en jij meent dat het niet eervol genoeg is om op zee te varen. Me dunkt dat ouders nauwelijks meer wijs genoeg zijn om hun kinderen op te voeden. Bedenk je terdege en schrijf een brief aan je vader die met redenen omkleed is, maar weet vooral dat je het zo moet regelen dat je weet dat je hiermee jezelf zult kunnen vooruithelpen. Grootvader De Groot zal je wel vertellen op welke leeftijd je vader voor zichzelf heeft gezorgd. Bid God om wijsheid en gedraag je goed.

Men schrijft mij dat Johannes Arnoldi je niet langer wil hebben; hij zegt dat het hem niet uitkomt. Ik denk dat je gedrag hem niet bevalt, het schijnt dat je het overal zo bont maakt dat je nergens kunt blijven. Wat hebben ouders toch een zorgen, die zij niet zouden hebben als de kinderen waren zoals men zou wensen. Ouders kunnen alleen maar hun best doen, de rest moet men aan God overlaten, die ik zal smeken om je wijsheid te geven opdat je kiezen mag wat het beste is. Dit schrijf ik uit naam van je vader, die me dat gevraagd heeft; hij spreekt over een reis naar Genua of een reis naar Brazilië, welke daarvan jou het beste aan zou staan. Je zuster en je broer doen je de groeten.

Je moeder,

Maria van Reigersberch

Aan Dirk de Groot, Parijs, 16 oktober 1638

Zoon!

Je zult ongetwijfeld de brief hebben ontvangen die ik via de page heb gestuurd. We hebben sinds lange tijd geen bericht van je gehad, en toch komen hier dikwijls brieven uit je leger. Je broer heeft ons nooit een letter geschreven. Ik sprak laatst met een edelman over het sterven van je paarden; hij zei me dat dit ongeluk je vaak overkomt, omdat er op je paarden niet goed wordt gelet en dat de Zwitser die je vanhier meenam, jou in 't geheel niet goed dient en dat het een dronkelap is. Als dit waar is, stuur hem dan weg en neem een ander en help zelf bij het letten op je paarden, want het is een groot verlies als je telkens andere paarden moet kopen. Je hebt sinds je daar bent ten minste zes of acht paarden verloren, naar mijn schatting.

Ik heb je weinig anders te schrijven dan dat je terdege zorg moet dragen voor wat je te doen hebt. Je broer heeft nooit een brief aan je vader of aan mij geschreven sinds hij in het leger is.

Ik zou graag van je weten hoe hij het maakt, wat hij doet. Ik geloof dat hij speelt, zoiets is mij ter ore gekomen. Schrijf mij alsjeblieft alles en of er kans is dat hij snel een compagnie zal krijgen, en schrijf mij ook hoe jij het maakt. Wees altijd toegewijd en betoon goede moert, dan zul je wel carrière maken. Vrees vooral God, hij zal goed voor je zorgen.

Wij zijn allemaal in orde. Je vader is ziek geweest maar is weer beter, God zij geloofd. In Holland zijn erg veel zieken. Nicht Vosbergen is dood en je grootmoeder Reigersberch is heel ziek. Neef Reigersberch is in Engeland, de jonge neef Reigersberch is in Venetië. Hij is gewond, een stier heeft hem met zijn horen in de zij gestoken. Je broer Pieter woont nog in Den Haag. Neef Van Dorp is nog hier; hij is doodziek geweest; hij bereidt zich voor om naar Holland te gaan. Hier is de heer Van Berckel en jonkheer Van Raaphorst; zij zijn hier bij ons. Neef Van Dorp zegt dat je wel gerust kunt zijn, omdat je zuster alleen maar vrijers heeft met wie het niets geworden is. Zij wordt vast een oude petemoei.

Dit is alles wat ik u voorlopig weet te schrijven. Ik zal dan eindigen en blijven
je moeder,
Maria van Reigersberch

Aan Cornelis de Groot, Parijs, 28 december 1638

Zoon!

Ik heb je acht dagen geleden geschreven; ik hoop dat je die brief goed zult hebben, ontvangen. Sindsdien heb ik met de heer De Wicquefort gesproken, die mij gezegd heeft dat hij je dertig pistolen heeft gegeven. Vooral hoop ik dat je je hemden hebt laten wegbrengen. Ik verzoek je toch niet meer in zulke fouten te vervallen. Bedenk dat je van mensen van eer afstamt, en wil ons toch geen schande aandoen.

De heer De Wicquefort heeft mij gezegd van de hertog gehoord te hebben dat hij, als hij ziet dat je je goed gedraagt, zorg voor je zal dragen en je spoedig een vendel zal geven, zodra hij ziet dat je moedig bent. Doe je best om het te tonen. Wat is een man zonder moed? Je hoeft niet te zeggen dat de hertog dit heeft gezegd; men moet niet alles zeggen wat men weet, veel doen en weinig zeggen, niet lui noch kieskeurig noch hoogmoedig zijn, je goed gedragen tegenover alle mensen. Naar ik hoor kunnen jullie beiden niet goed met elkaar overweg; het is toch schande dat vreemde mensen dat weten. Toen je met je broer Pieter hier was ging het ook zo. Je bent erg hoogmoedig en neemt geen blad voor de mond, je zegt alles wat je als eerste voor de mond komt en dan ben je dat wel snel vergeten, maar anderen, die zich hun woorden wat langer herinneren, vergeten ze zo snel niet. Het is verwonderlijk dat jij, aan wie God behoorlijk verstand heeft gegeven, als je daar goed op wilde letten, zo weinig denkt bij wat je doet. Ik verzoek je je heel anders te gedragen en doe je best, zodat wij, in plaats van dat wij nu alleen maar ellende met je hebben, plezier van je mogen beleven. Jij bent de oudste, jij behoort de anderen het goede voorbeeld te geven, maar daar lijkt het helemaal niet op; maar ik hoop en bid God dat het beter mag worden.

Schrijf ons vaak, je lijkt van je ouders te vervreemden. Je broer onderhoudt contact met zijn vader via brieven, doe ook zo. Denk je dat ouders er alleen maar zijn om voor geld voor de kinderen te zorgen? Ik heb wegens jou nog voor vijftienhonderd gulden schuld, God weet waar ik het van zal betalen. Wij hebben nog geen cent van de kroon van Zweden ontvangen sinds je weg bent. We lopen anderhalf jaar achter, hebben een groot huishouden tot onze last. Bedenk dit eens, je zult wel vinden dat ik reden heb om je tot sparen te manen. Maar houd je netjes in linnengoed en kleren, duur gekleed hoeft men niet te zijn; en bega toch geen dwaasheden meer, want ik verzeker je dat mijn beurs het niet zou kunnen verdragen.

Hiermee beveel ik je in Gods hoede aan en ik bid tot hem dat Hij je wijsheid geeft.
Je zuster laat je groeten,
je moeder,
Maria van Reigersberch

Aan Hugo de Groot, Spa, 29 juli 1645

Allerliefste,

Het heeft me verwonderd dat ik deze week geen brief van u heb gehad. Gij weet immers goed hoezeer ik verlang van tijd tot tijd te horen hoe alles daar verloopt. Naar het besluit wat gij daar zult nemen zal ik mij moeten schikken. De winter zal ons overvallen voor we het weten. Ik verzoek u goed met alles rekening te houden. Als het Hare Majesteit belijft u in haar dienst te houden en als zodanig in een eervolle positie, dan vraag ik u erop te letten dat het ons geen schade berokkent. We zijn meer dan tien jaar in Frankrijk geweest, maar reken maar dat we er niet van geprofiteerd hebben, ja, we hebben gedurende al die jaren ons hele inkomen opgemaakt. Ge weet wel dat gij van die dingen alleen maar datgene weet wat ik u erover gezegd heb en daarom moet ik u de waarheid zeggen. Ik twijfel niet aan uw behoedzaamheid, maar ik weet dat gij zozeer op uw eer let dat, als gij die zou kunnen bewaren, u zich niet zoveel om de rest bekommert. Ik wil vooropstellen dat ik niet gierig ben of geneigd tot vuil gewin, maar ik weet hoe heilig de wereld is en hoeveel we u nodig hebben.

Denk er alstublieft ook aan waar u uw salaris zult krijgen. Ik heb volgens uw opdracht de rekeningen aan de heer Salvius gezonden en heb daarbij geschreven dat u mij opdracht had gegeven om vier kettingen ten geschenke te geven en aan wie, en dat monsieur De Bréchassy die niet heeft willen aannemen, maar dat ik me met de heer Hoeufft had beraden of het niet goed zou zijn, omdat de kroon van Zweden hem dagelijks machtiging

geeft, wat porselein te laten komen. De ketting die voor hem gemaakt is heeft zeshonderd gulden gekost. De heer Hoeufft heeft mij van advies gediend. Wilt u daar informeren of zoiets in de smaak valt en mij dat schrijven, opdat ik mij daarnaar kan richten. Ik had daar al over geschreven, maar het porselein zal niet worden gekocht voordat men de waren die met de Oost-Indische schepen zijn gekomen zal verkopen, hetgeen in de maand oktober zal zijn. Zo zal ik uw antwoord daarop verwachten. Het salaris is ons betaald tot 1 oktober, maar de bijzondere toelage tot 1 januari 1645 of eind december 1644. Hierdoor kunt u zich laten leiden. Deze reis zal wel veel geld kosten. Ik denk dat gij nog geld zult hebben opgenomen sinds gij uit Amsterdam bent vertrokken. Uw gevolg is groot en daarom dient u te weten op wat voor voet u kunt leven.

Ik moet u zeggen dat ik dit meer slapend dan wakker schrijf. Ik drink water en sta 's morgens om vijf uur op en moet veel oefeningen doen. Als ik dan ga zitten, heb ik meer zin om te slapen dan om iets anders te doen. Ik schrijf u niets nieuws. Dat Mardyck in andere handen is en La Motte ingenomen, dat in Catalonië de slag gewonnen is, zult u al hebben vernomen. Hier gaat nu het gerucht dat die van Beieren verslagen zijn door de hertog van Enghien. Al met al gaat alles hun voor de wind.

U schreef mij in uw laatste brief dat er een aanval was geweest; ik weet niet of gij mij hebt gezegd of het ging om een Zweeds schip of schepen of dat het Denen waren of iemand anders die men op het oog had. De kardinaal heeft baron Oxenstierna op een niet kinderachtige manier onthaald; onder het gezelschap bevonden zich acht cordon bleus. Ik geloof dat men hem ook behoorlijk heeft begiftigd. Hij is uit Parijs vertrokken om naar Zweden te gaan.

Ik blijf uw dienaar,
Maria van Reigersberch

Ik kan niet meer.

Maria Tesselschade Roemers Visscher

Aan Pieter Cornelisz Hooft, Alkmaar, eind juni of begin juli 1624

Mijnheer,

nadat ik een tijdlang overmeesterd ben geweest door zo'n sterke ontroering dat de gepaste wellevendheid daar niet tegenop kon, durf ik nu wensen dat (als gij denkt dat ik dat waardig ben) de hemelse deugden van onze Patrona in mij net zoveel mogen herleven als in u weg mogen sterven. De aarde heeft, zonder dat waard te zijn, te lang van haar aanwezigheid genoten, en pas onlangs is haar toegevallen wat zij verdiende: verheven te worden in de hemelse troon. Allang hoorde zij daar thuis en allang hadden wij haar moeten verliezen.

Ik heb met nog meer verdriet gehoord over uw smart, die ik met hevige droefheid meevoel en toch niet van u kan geloven. Hoe toch, mijnheer, gij die zo'n grote hoeveelheid standvastige wijsheid hebt verworven, zoudt gij toch nog rampzalig gemaakt kunnen worden door aardse onvermijdelijke gebeurtenissen?

Ik vraag u om te reageren op dit probleem van mij en intussen verblijf ik uw dienstwillige vriendin

Tesselscha Roemers

Aan Pieter Cornelisz Hooft, Alkmaar, 13 of 14 juni 1634

Mijnheer,

hoe het wrede noodlot met een woeste harde slag, als bewijs dat God degenen die hij beproeven wil nooit een enkel leed toebedeelt, mijn vermogen tot berusting op de uiterste toetssteen van het lijden heeft gelegd, daarvan zullen met lijden vertrouwde gedachten een indringender voorstelling kunnen ma-

ken dan mijn pen kan uitdrukken.

Daarom had ik mij voorgenomen dit in mijn hart besloten te houden, om uw blijde geluk niet met zo'n vreselijk beeld te confronteren. Ik breng het nu toch naar buiten, daartoe aangespoord door uw lieve dochter Susanna en omdat neef Sammer nu juist afreist. Van hem zult u kunnen horen over de aard van de ziekte, de snelheid van het sterven en andere bijkomende dingen, die ik heb verdragen met een wenende ziel, een bekommerd hart en treurende geest, maar met droge ogen. Toen ik in zo'n droevige, treurige nacht van mijn ziel-zon beroofd was hield geen andere gedachte mijn geest in haar ban dan die aan mijn geliefde en ach, al te liefhebbende Adelaart, die als op vleugels van liefde zijn Tedeo naar boven in de hemel gevolgd was, nadat hij het onsterfelijke boven het sterfelijke lot gekozen had. Mij, die helaas droevig achterbleef, liet hij het gezelschap van zijn geliefde evenbeeld, opdat ik in haar, als in een spiegel, steeds zijn lieve gedaante bij mij zou hebben in het oog van mijn geest, terwijl ik mij neerleg bij de wil van de Allerhoogste, waartegen de menselijke wil niets vermag.

Tesselscha Roemers

Aan Caspar Barlaeus, Alkmaar, najaar 1639

Mijnheer,

beter laat dan nooit kom ik u bedanken voor het vorstelijke boek dat u mij hebt gestuurd, en hoewel ik het Latijn niet goed begrijpen kan zie ik de schaduw nu bij een veel mooiere dag en met een gezonder oog dan ik het leven zag (wegens mijn gezondheid). Nu kom ik een beroep doen op uw ruimhartige en welwillende geleerdheid (alsof ik trots zou zijn op de weinig indrukwekkende adel van mijn leergierige geest) of u de moeite zou willen nemen om het gedicht van onze standvastige Vastaard voor mij in proza om te zetten of het wat uit te leggen.

Ik zou het dan daarna op rijm kunnen zetten en ook al zou er niet veel van deugen, in magna... Als gij de basis legt, durf ik proberen het in vorm te gieten. Het begint: Caelo receptuur sidus immenso sinu aeternitatis.

Het licht van deze Ster bekoort me, voorzover ik die door de donkere wolk van mijn gebrek aan ervaring zien kan. Ik heb een heel festoen van vruchten en bladeren van Vastaards hand, maar ik voel me daarvoor uitgenodigd als bij de vos en de ooievaar. Maakt u die alstublieft voor mij toegankelijk. Ik zal mij graag weer voor u inspannen en blijf uw vriendin

Tesselschade

Anna Roemers Visscher***Aan Pieter Roose, 28 februari 1642***

Waarde, eerwaarde heer,

uw onverdiende welwillendheid jegens mij geeft me moed om u te durven schrijven hoe blij ik ben in een vreemd land zo'n vriend als u gevonden te hebben: u, wiens aanbod van vriendschap ik aanneem als een geschenk van God en niet als iets dat ik verdiend heb. Uw onwrikbare oprechtheid dient voor mij als een zegel der waarheid. Ik bid u om uw goede gezindheid jegens mij te blijven tonen, waarvan ik ook zo'n duidelijk blijk gezien heb in het feit dat ik hier, zonder moeite, als een geschenk, een verklaring van neutraliteit gekregen heb, zodra ik daarom vroeg aan de prins van Oranje, via zijn secretaris de heer van Zuilichem, Constantijn Huygens. Toen deze de royale gift van Zijne Hoogheid gezien had, die ik alleen door uw vriendelijkheid ontvangen had, zei hij onmiddellijk: 'Wel, geef het haar mee zonder dat het een cent kost, zodat zij zich niet over haar vaderland hoeft te beklagen.' Wie moet ik daarvoor bedanken behalve u, die onze ronde Hollanders zo beleefd maakt!

Ik was toen in Den Haag bij de heer Jacob Cats te eten, die een heel goede vriend van me is (een maaltijd waar ook een paar heren van het hoogste niveau bij waren) en ik vertelde hem dat ik met u op zijn gezondheid gedronken had. Toen hij dat hoorde, liet hij direct een grote roemer halen, waarop ik vroeger iets voor hem had gekrabbeld, en met betoon van grote eerbied en ongedekte hoofden dronken allen op uw gezondheid en wensten u een lang leven, zeggend dat zij privé (hun ambten en de uwe terzijde gelaten) uw vrienden zijn.

Middenin die vrolijke maaltijd werd mijn hart bewogen en ik klaagde in mezelf over de ellende van het mooie Nederland, verwoest en gekweld door die helse furie, de vervloekte oorlog. O,

goddelijke vrede, wanneer zullen wij u weerzien? Is er dan nu geen pater Ney meer te vinden om de vaneengescheurde harten weer aan elkaar te naaien, en groeien er geen olijftakken meer om elkaar mee tegemoet te komen? O, mijn lieve vaderland, waar ik door mijn natuur aan verplicht ben, en gij, mijn waarde vriendenland, dat mij door zoveel welwillendheid dwingt om het alle goeds te gunnen! Ik wens (en ach, moge God geven dat mijn wens geen wens bleef!) de voetstappen te mogen kussen van degenen die de vrede verkondigen.

Om uw geduld niet langer te misbruiken, zal ik deze brief beeindigen met een hartelijke groet, en ik verblijf, mijnheer,
uw dienstwillige vriendin,
Anna Roemers.

Suzanna Barlaeus

Aan Geeraert Brandt, Katwijk, 6 februari 1651

Waarde vriend,

we hebben de sinaasappels goed ontvangen en er een paar met smaak opgegeten, en ze bevielen ons. Daarom heb ik reden om u daarvoor, naast veel andere van zulke zoete gaven, te bedanken, en als er hier iets aangenaams was dat waard was om naar u gezonden te worden, dan zou ik mijn plicht activeren, maar ik moet bij gebrek daaraan nalatig blijven. Boerenroggebrood is tegenwoordig niet geschikt voor u: het is moeilijk om te verteren zonder hulp van een vrolijk humeur, dat zelden te vinden is in mensen die al te zeer verlangen. En daarvan schijn ik de oorzaak te zijn bij u, wat me verdriet doet en niet mijn schuld is, tenminste wat mijn brief betreft, want die heb ik, zoals u hebt kunnen zien, maandag geschreven, met de bedoeling om die dinsdagochtend naar Leiden te sturen, maar de schipper (wat zelden gebeurt) was die ochtend om negen uur weggevaren. En zo is de brief vertraagd, en is deze daarom een dagje te vroeg geschreven, die ik u graag zelf zou willen overhandigen om u tegelijk te vermaken met een kraamvrouwenof bakerpraatje dat beter verteld dan geschreven kan worden. Hij stelt ook te weinig voor om mijn zondag ermee door te brengen, die me heel wat minder lang zou vallen als ik naast u dominee Loedingius in de ogen zou mogen kijken en de volmaakte lering horen die zijne eerwaarde, naar ik mij voorstel, tegenwoordig onderwijst. Ik hoop echter dat u een beetje voor mij geluisterd zult hebben, waarnaar ik met verlangen uitzie, zolang ik niet het geluk mag hebben erbij te zijn.

Ik wil graag weten of het avondmaal des Heren over zeven dagen gehouden zal worden. Ik denk dat dat zou kunnen samenvallen met de Haagse begrafenis, en daarom wenste ik wel

dat het acht dagen uitgesteld was, want de voorbereiding zou de dag daarop zijn, en ik denk dat er dan niet heel veel zouden komen, want er zal meer toeloop van mensen zijn naar deze wereldlijke stoet dan naar de lijkstoet en gedenkwaardige begrafenis van hun hemelse prinselijke heer. Ik verwacht zo spoedig mogelijk bericht hierover, want wij zouden graag tegen die tijd thuis zijn, en over veertien dagen zou nogal slecht uitkomen, maar vandaag over drie weken hoop ik bij u te zijn, tenzij de komst van juffrouw Bisschop enige verandering zou brengen. Mijn broer gaat ook naar Den Haag om te kijken. Ik zal thuisblijven, zoals ik geloof dat u ook zult doen, tenzij u uzelf met een Haags reisje plezier zou kunnen doen. Hier komen vind ik om veel redenen niet goed; ik zal u die beter kunnen zeggen dan schrijven. Drie weken zijn gauw om. Ik verzoek u daarom die tijd met vermaak en genoeg te willen doorbrengen, zoals ook hoopt te doen

uw toegenegen vriendin
Suzanna Barlaeus

Mijn beleefde groeten aan juffrouw De Bruyn.

Aan Geeraert Brandt, Amsterdam, 15 november 1651

Waarde vriend,

ik weet wel dat deze voorbarigheid in het schrijven niet behoorlijk is voor mij, aan wie het beter past eerst te kijken wat een ander schrijft, en ik maak het spreekwoord waar dat kreupel altijd voor wil dansen. Toch heb ik het niet durven laten en dit gebeurt niet zozeer uit onbedachtzaamheid als wel door mijn belofte waaraan ik door uw verzoek verplicht ben me te houden, en om te tonen hoeveel invloed een vriend heeft op zijn vriendin wanneer zijn wellevendheid niet meer van haar eist dan zij kan geven. U begeert van mij niets anders dan een teken van mijn

gezondheid en geen papier voorzien van wijsheid en oordeel, wat van vrouwspersonen niet te verwachten is, maar een papier gevuld met genegenheid, waarin zij voor mannen niet behoeven onder te doen. Deze brief kan u dan zonder spreken vertellen dat ik leef en gezond leef en met genegenheid voor u leef en tevreden hoop te leven.

Nu zou dit schrijfsel ten einde zijn, maar u eist veel, om te zien, denk ik, hoeveel schoon papier ik vuil kan maken. Ik zal aan uw verlangen proberen te voldoen, maar verbaas u niet als het hiermee gaat zoals het gewoonlijk gaat met lieden van mijn geslacht, die hoe meer ze spreken en schrijven, hoe meer ze hun onverstand tonen. Om dan mijn feilen niet voor u te verbergen, zal ik u laten zien dat ik niet minder een zeurkous ben dan de rest van mijn orde, die ik gemakkelijk op mijn nek zou krijgen en die mij zeker zouden weggagen als ik me van hen zou onderscheiden.

Als ik nu iets bijzonders had gedaan, zou u het horen, maar er zijn zo weinig dagen dat ik alleen ben dat ze een even getal vormen, waarvan ik de ene in uw dienst gevuld heb met het samenvoegen van dominee Poelenburghs haken en ogen. Ik ben daar zo goed in als een snoek op zolder. U zult daaruit kunnen opmaken dat men beter een domina dan een dominee van mij zou kunnen maken. Ik beken graag dat het mannenwerk is en dat er zonder hen geen goed verband of samenhang tot stand kan komen.

Gisteren ben ik met mijn lichaam bij de juffers Van der Hoeve geweest, maar met mijn geest en gedachten bij u. Mijnheer Van der Hoeve, die net thuisgekomen was, vertelde mij over het leven dat hij met zijn compagnon had geleid en vroeg mij wat ik daarvan dacht. Ik antwoordde hem dat men zo met kalkoenen en andere dieren omgaat wanneer men die de keel wil afsnijden, want wij weten toch wel dat een lui en lekker leven verderfelijker is voor de mens. Ik vroeg of zij niets anders gedaan hadden dan eten en drinken. En het leek of mijnheer mijn ge-

dachten kon lezen toen hij met veel woorden ging verzekeren dat ze geen vrouwvolk gezien hadden, waar ik hard om lachte, maar laat dit alleen aan u geschreven zijn en niet aan de Hagnaars. Het nieuws, waarvan we hier niet veel hebben, zult ge in Den Haag bij mijn broer kunnen horen, die morgen een brief zal krijgen van bovengenoemde heer.

Sla mijn gezeur in een goede plooi en beveel mij niet meer zulke lange brieven te schrijven om uzelf van het lezen te ontslaan; maar één ding is zeker: u hoeft er niet om vier uur voor op te staan om er iets uit te halen wat er niet in zit. Nu heb ik nog niets betutteld, een werk dat eertijds de wijze Hooft toevertrouwd was en daarom heb ik mij er niet aan gewaagd, maar het overgelaten aan u. Zodat hier van alles aan ontbreekt en onvolmaakt is, behalve de genegenheid die ik voor u koester en koesteren zal,

uw vriendin

Suzanna Barlaeus

Een ding vraag ik u, dat ge u niet lichtvaardig op het meer begeeft in dit onstuimige weer.

Johanna de Witt

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 16 augustus 1653

Mijnheer en broeder,

de meubels, waarvan de lijst hier bijgevoegd is, zijn in de schuit van Jacob de schipper geladen; en ik denk dat het goed zou zijn als uw bediende samen met Grietje het zo regelde dat deze het beste aanstaande maandag 's morgens vroeg in het huis geplaatst worden, zodat ze niet beschadigd raken. Grietje heeft toegestemd om u enige weken als keukenmeid te dienen totdat daarin voorzien zal zijn door een ander. Als ik in orde ben zal ik maandag 's morgens vroeg hier vandaan gaan, en als ik de meubelen dan, als ik 's middags aankom, in het huis zou aantreffen, dan zou ik kunnen zien of ik nog zoveel orde op zaken kan stellen dat wij de volgende nacht in het huis zouden kunnen slapen. Wilt u alstublieft ook regelen waar Grietje voor één nacht het beste kan slapen, bij juffrouw Verbies of bij tante Veer; want zij wil liever niet alleen in het huis slapen, omdat zij heeft horen zeggen dat het daar spookt. Ik ben enige dagen wat koortsig geweest: ik heb me gisteren gepurgeerd en vandaag heb ik erg gezweet; ik hoop dat het hiermee over is. Hiermee zal ik eindigen en verblijven, met hartelijke groeten, mijnheer en broeder,

uw dienstwillige en toegenegen zuster

Johanna de Witt

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 12 februari 1656

[...] Ik heb gisteren ten huize van onze geëerde heer vader een jonge vrouw gezien die zichzelf aanbood om als min bij u te wonen. Zij is hier een bakkersdochter, haar ouders zijn fatsoenlijke mensen. Haar man is naar Oost-Indië; hij was ook bakker maar

hij paste niet goed op zijn zaken en daarom konden zij niet aan de kost komen. Zij is nu ongeveer zes weken geleden bevallen van haar tweede kind. Het oudste, dat zij zelf gezoogd heeft, leeft en is heel flink, het heeft van haar overvloedig te drinken gehad, zegt zij; maar het jongste is in het begin van het kraambed gestorven, zodat er nu bij haar slechts door twee of drie jonge hondjes gedronken wordt. Zij zegt dat zij heel veel zog heeft; het was een mooie blanke vrouw, zij had mooie borsten en goede tepels. Ik zei dat ik vreesde, omdat er alleen door honden bij haar gedronken wordt, dat haar zog minder zou worden, maar zij en haar moeder die bij haar was, verzekerden dat zij heel overvloedig te drinken had. Voor zekerheid hierover zou men echter alleen op haar eigen woord kunnen afgaan en ik kan moeilijk geloven dat twee of drie jonge honden net zoveel kunnen drinken als een flink kind, en de natuur is niet gewoon meer voedsel naar de borsten te zenden dan wat er dagelijks uit getrokken wordt, maar als er meer aan haar getrokken wordt zal het vanzelf wel meer worden, omdat zij nog maar zo kortgeleden bevallen is en indien zij van nature veel zog heeft, zoals zij zegt. Zij heeft nog nooit gediend, maar zij heeft bij haar ouders thuis het werk gedaan, zij kan wel klein goed wassen, netjes linnengoed naaien en is gewillig om alles te doen wat men haar zou opdragen. Zij was goed en netjes gekleed. Zij heeft nooit met kinderen omgegaan behalve met die van haarzelf, die zij vanaf het begin tot nu toe altijd bij zich heeft gehad. Die zouden nu hier bij vrienden van haar blijven als zij in een andere stad zou gaan wonen. Zij wil best eens naar Den Haag komen, als u of uw lieve vrouw haar zou willen zien en spreken. Ik heb het op me genomen hierover eens te schrijven en zij heeft verzocht of men haar zo spoedig mogelijk zou kunnen zeggen of u zin in haar zou hebben. [...]

Als u zou kunnen wachten op de min van zuster Hoeufft, dan zou dat naar mijn oordeel beter zijn, hoewel deze mooier is, en

beter en netter gekleed, omdat men van de eerste zeker weet dat zij genoeg zog heeft en dat ze vriendelijk is, licht slaapt en zorgzaam is voor het kind. Maar die andere zou wel al de bovengenoemde kwaliteiten kunnen hebben, maar men kan dat niet zeker weten.

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 17 oktober 1669

Mijnheer en broeder,

uw beide brieven, de ene aan mijn man en de andere aan mij geadresseerd, gedateerd op de vijftiende van deze maand, met de rekening van de wijn, zijn ons in zeer goede orde ter hand gesteld. Wij bedanken u zeer hartelijk voor de genomen moeite, zowel voor het bestellen van de wijn als voor het nazien van de lenen, en ik zend u hierbij drieëndertig gulden en twee stuivers aan geld voor de afrekening van de wijn, hetgeen het bedrag is van het okshoofd dat wij hebben ontvangen.

Juffrouw Van der Linden heeft mij een brief van u laten zien waarin u haar zeer vriendelijk uitnodigt om zich een tijdje bij u thuis te komen verpozen, waarmee zij buitengewoon blij was, omdat zij daaruit opmaakte dat u nog zo welwillend over haar dacht. Zij heeft mij verzocht om u namens haar allerhartelijkst te willen bedanken en erbij te zeggen dat zij nu niet goed van huis weg kan, omdat haar meid tegen Allerheiligen gaat verhuizen, zodat zij dientengevolge nog moet wassen, schuren et cetera. Maar aangezien ik uit de voornoemde brief aan juffrouw Van der Linden opgemaakt heb dat u nu wat ontlast schijnt te zijn van uw zware beslommeringen, verzoek ik u heel vriendelijk of u ons de eer wilt doen ons enige dagen te komen bezoeken samen met uw lieve kinderen. Daarmee zou u ons veel plezier doen, alsook onze vele vrienden hier, die allen heel graag het geluk van uw aanwezigheid zouden genieten. En als ik het geluk zou mogen smaken een of twee van uw kinderen voor een

maand of twee als gezelschap te mogen houden, dan zou dat mij zeer aangenaam zijn. Ik durf niet De Witt niet speciaal hierom te verzoeken, aangezien wij haar hier weinig vermaak kunnen bieden, vooral niet in het winterseizoen, maar als zij er zin in zou hebben om onze vrienden hier wat te leren kennen, dan kan dat zowel in de winter als in de zomer gebeuren. Maar als u liever een of twee van de jongsten zou kunnen missen zou mij dat even aangenaam zijn.

Ik zal dan eindigen in de hoop dat mij het ene of het andere gegund zal worden en ik verblijf, met nederige beleefde groeten aan u, aan mijn zeer geëerde heer vader en aan alle hooggeëerde vrienden bij u thuis,

uw nederige dienaress en toegenegen zuster

Johanna de Witt

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 19 december 1669

Mijnheer en waarde broeder,

ik heb van mijn schoonzoon Van der Dussen begrepen dat in de Delftse vroedschap gunstig beschikt is op het verzoek van ritmeester Brassart en zijn familie dat al zijn kinderen als ingeborenen of burgers van Delft zullen worden aangenomen, ook al zouden die ergens anders geboren worden; en dat er ook tegelijk besloten is een commissie in te stellen om te onderzoeken of men niet aan enige anderen hetzelfde recht zou behoren toe te kennen. En dus heeft mijn schoonzoon Van der Dussen goede hoop dat tijdens het onderzoek van de voornoemde commissie aan zijn kinderen onder een of ander voorwendsel ook wel hetzelfde recht toegekend zal kunnen worden. Derhalve is mijn vriendelijk verzoek of u eens met pensionaris Van der Dussen over deze zaak zou willen spreken en hem er wat toe zou willen aanzetten om de bovengemelde commissie wat snel op gang te doen komen, zodat het niet verzandt. Naar ik begrijp zou pen-

sionaris Van der Dussen hiertoe zelf al zeer genegen zijn en behalve dat af en toe een van onze kinderen hiervan soms aanmerkelijk zou kunnen profiteren, zou het ook zeer aangenaam zijn voor de heer Pieter van der Dussen, de broer van mijn schoonzoon, die heel graag zou zien dat er iemand uit zijn vaders familie in aanmerking zou kunnen komen voor toelating tot de regering te Delft. Hij zal zelf met u over deze zaak komen spreken en u wat breder informeren over zowel hetgene wat er al gebeurd is als wel over hetgene dat er nog gedaan zou kunnen worden en om uw voorspraak verzoeken.

Uw kinderen, benevens de verdere familie hier verkeren allen in zeer goede gezondheid, de Here zij geloofd. Hiermede zal ik eindigen na u hartelijk dank gezegd te hebben voor het goede onthaal, de eer en de bijzondere vriendschap die wij bij u thuis genoten hebben, en verblijf ik, mijnheer en waarde broeder,
uw nederige dienaars en toegenegen zuster
Johanna de Witt

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 3 februari 1670

Mijnheer en waarde broeder,

uw brief die gisteren geschreven is, heb ik vandaag in goede orde ontvangen en hoewel ik niet weet of ik zeker toegezegd heb om bij het begin van de eerste vergadering naar Den Haag te komen, zal ik voor u nu evenwel verschillende redenen kunnen aanvoeren waarom het niet door kan gaan, zelfs al was het afgesproken geweest. Er zijn namelijk nog verschillende diners ophanden waarbij niet De Witt ongetwijfeld met de jongelui uitgenodigd zal worden. Verder hebben wij begrepen van de vrachtschipper van Den Haag dat hij afgelopen zaterdag met een trekschuit met twee paarden nog nauwelijks door de Schie kon komen en met deze vorst zal er waarschijnlijk morgen niet gevaren kunnen worden. Ten derde heeft Ewoutje van der Dus-

sen de kinderpokken, zodat mijn dochter niet graag zou zien dat ik nu van huis ging, en ook zou ik liever in Den Haag zijn als de dagen wat langer zijn en het waarschijnlijk wat mooier weer is. Wij zullen namelijk enige orde op zaken moeten stellen in de tuin, aangezien de tuinman gaat verhuizen en wij nog geen andere hebben. Dus u kunt ervan verzekerd zijn dat ik, zodra alle moeilijkheden uit de weg geruimd zijn, met nicht De Witt uw dochter over zal komen; maar ik hoop dat zij dan ook weer met mij hier zal mogen komen, want wij beginnen nu pas wat aan elkaar te wennen en ik zou niet graag zo snel van haar lieve gezelschap beroofd worden.

Hiermee verblijven wij na onze beleefde groeten, mijnheer en waarde broeder,
uw nederige dienaar
en uw toegenegen dochter,
Johanna de Witt

Ik heb begrepen van neef Nicolaas Stoop dat mijn broer de ruwaard koorts heeft en helemaal niet in orde is; ik zou graag willen weten hoe het ermee is.

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 20 februari 1670

Mijnheer en waarde broeder,

ik heb met genoeg van uw dochter, mijn lieve nicht, begrepen dat wij mogelijk zo gelukkig zullen zijn u aanstaande zaterdag hier te zien, indien er goed te reizen valt. Ik heb begrepen dat er op het ogenblik over de dijk, ten gevolge van de dikke sneeuw, heel goed te rijden valt, en bij het veer van IJsselmonde rijdt men zonder enig gevaar over het ijs. Maar voor het geval dat u hierheen komt, zoals ik hoop en ook zeer vriendelijk verzoek, dan verzoek ik u ook dat dat niet zal zijn om uw dochter te halen, want die zou ik graag zelf weer naar huis brengen en als

het water open was geweest, dan zouden wij waarschijnlijk deze week naar u toe gekomen zijn. Maar zoals ik al eerder heb geschreven: wij zouden graag spoedig in onze woning en tuin in Oosterbeek wat orde op zaken willen stellen, maar zolang de sneeuw blijft liggen kunnen wij daar niet naartoe gaan om iets aan de tuin te laten doen. Dus we zouden liever niet van hier vertrekken voor de sneeuw wat weggedooid is, temeer ook daar ons huis onder zo'n dikke laag sneeuw ligt dat ik vrees dat, als het begint te dooien, het erg zal gaan lekken en dat hier dan wel wat goed toezicht nodig zal zijn. Wij zullen onze reis evenwel zo spoedig mogelijk proberen te maken, en in elk geval moeten we tegen de burgemeestersverkiezingen weer thuis zijn, hetgeen nog maar drie weken duurt, zodat u zich er geen zorgen over hoeft te maken dat wij onze nicht hier al te lang zullen proberen te houden.

Indien u zaterdag hier komt, zoals wij hopen, en ons al was het maar vijf of zes dagen het genoeg van uw gezelschap zou willen vergunnen, dan hoop ik dat wij samen naar Den Haag zouden kunnen vertrekken, maar op maandag zou dat niet kunnen, om verschillende redenen.

Hiermee zal ik dan eindigen met beleefde groeten en in de hoop dat u het zo zult regelen dat u ons tot het einde van de komende week gezelschap kunt houden, verblijf intussen, mijnheer en waarde broeder,
uw nederige dienaar
Johanna de Witt

Aan Johan de Witt, Dordrecht, 8 december 1670

Mijnheer en zeer waarde broeder,

uw brief gedateerd op de vijfde november, maar waarvan ik aanneem dat het de vijfde van deze maand moet zijn, heb ik samen met de erbij gaande rouwkleren goed ontvangen en ik heb

al zodanig orde op zaken gesteld dat uw dochters gisteren, op gepaste wijze in de rouw gekleed, met mij naar de kerk en vervolgens op visite zijn geweest, waartoe de voornoemde rouwkleding zeer wel vermaakt kon worden. Mijn bovengenoemde nichten, uw dochters, maken het heel goed en zijn wel genegen om mij nog wat gezelschap te houden als u het goedvindt. Maar Maria heeft wat gehoest en zegt dat er voor haar al enige tijd geleden een bontje besteld is, dat voor haar gemaakt zou worden om om haar hals te dragen, hetwelk zij graag toegezonden zou krijgen.

Met het kraambed van mijn dochter Van Meerdervoort gaat alles naar wens, maar zij heeft een zware, moeilijke bevalling gehad. Zij was van plan geweest de min van haar jongste kind, dat een zoontje is, voor dit kindje aan te houden. Het is een zeer vriendelijke vrouw, die zij nooit boos heeft gezien, vrolijk en naar het schijnt heel gezond en zij heeft overvloedig veel te drinken. Zij zoogt op 't ogenblik nog mijn dochters kind, en indien de min geen goede betrekking kan krijgen, dan zou mijn dochter het laten drinken tot het voorjaar. Het kind is ook zeer vrolijk en gedijt goed, maar het slaapt weinig zodat het veel drinkt.

Mijn dochter heeft echter wel minnen gehad die meer verstand hadden. Zij is net goed genoeg om het kind te wassen en te verschoneren, maar zij heeft geen benul van het aardig aan te kleden. Zij heeft zelf wel goede en mooie kleren, maar zij weet ze niet goed te schikken, of ze heeft zo'n figuur dat ze haar nooit fraai staan. Haar zog is nu anderhalf jaar oud. Zij is een getrouwde vrouw en ze heeft een kind dat hier uitbestede wordt. Haar man is op reis, volgens haar naar Spanje, maar hij zal waarschijnlijk wel niet terugkomen, denkt ze, omdat hij met stille trom uit Den Haag, waar zij met hem woonde, is vertrokken en haar heeft laten zitten met haar kind en ook nog drie eerdere kinderen die hij bij een andere vrouw had en voor wie de diaconie in Den Haag de zorg op zich heeft moeten nemen. Dus omdat hij wel wist dat hij het in Den Haag verbruid had, heeft hij

vanaf het schip waarmee hij wegvoer geschreven dat hij naar Spanje voer en nooit meer terug zou komen, en sindsdien heeft ze niets meer van hem gehoord. Zij zou wel genegen zijn om bij mevrouw Van Swieten als min te dienen. Zij heeft in Den Haag op de markt in de Doelaart als meid gediend en is van daaruit getrouwd, als ik het goed onthouden heb. Ik heb bij die mensen naar haar geïnformeerd toen ik haar voor mijn dochter huurde en die prezen haar zeer. Mevrouw Van Swieten zou daar zelf nog navraag kunnen doen. Ik zelf zou er niet aan twifelen, al is haar zog nog zo oud, of zij wel genoeg zou hebben, want mijn dochter heeft hiervoor een Engelse min gehad, die wel vier jaar heeft gezoogd en tot het laatste toe overvloedig zog had. Maar mevrouw Van Swieten gelieve te schrijven wat zij wat dit betreft zou willen.

Ik hoop dat als deze vergadering van de Staten van Holland uiteengaat, u ons het genoegen zult doen om ons wat gezelschap te komen houden, waarnaar wij hartelijk verlangen.

Intussen verblijven wij, na het aanbieden van onze diensten, mijnheer en zeer waarde broeder,

uw nederige dienaars en toegenegen zuster

Johanna de Witt

Dominee Oostrom, die hier gisteren acht dagen geleden beroepen is, heeft drie keer hier gepreekt en iedereen is steeds heel tevreden over hem.

Alida Bruno*Aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 8 december 1657*

Hoogachtbare, weledele heer Constantijn Huygens,

nadat mij was bericht dat uw werken uitgegeven zouden worden, hebben de kennis van uw hoge verdiensten en mijn kleine vermogen in mij geworsteld om iets te rijmen op de genoemde gelegenheid. Deze worsteling heeft geduurd tot dit moment, waarop mijn goedwillendheid en ijver, gesterkt door de gedachte aan uw oordeelkundigheid, dit volgende eerbiedig aan u aanbieden.

[drie gedichten op de uitgave van Huygens' poëzie]

Mijnheer,

dit op zichzelf al ondeugdelijke werk werd nog reddelozter omdat ik in grote haast was, want ik werd vaak onderbroken en de bode moet afreizen. Ik zie er alleen de waarde in die uw goedkeuring eraan zal willen geven. Het is veel gebrabbel; de keuze van de woorden laat ik aan uw onberispelijk oordeel over, voor het geval er beter iets anders gekozen kan worden. Het geluk van dit onverzorgde gedicht is dat het onder de ogen van un bon entendeur komt, qui n'a besoin d'une demi-parole. Eindigend met eerbiedig aanbod van mijn diensten, verblijf ik, achtbare, edele heer,

uw dienaar

Alida Bruno

Aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 5 maart 1672

Hoogachtbare hoffelijke heer, zo vermaard als voortreffelijk dichter, mijnheer Constantijn Huygens,

ik ben, na de ontvangst van uw uiterst boeiende, lof en dank waardige *Zee-straat*, mij door u welwillend toegezonden, schijnbaar onbeleefd en ondankbaar geweest, omdat ik inderdaad beschroomd was en niet goed wist hoe iets waardigs aan u te schrijven of te geven. Het spreekwoord ‘Bis dat qui cito dat’ spoorde mij soms wel aan om mijn dankbrief of gift door haast te verdubbelen en aldus te vergroten, maar de schroom hield mij altijd tegen. Totdat de gelukkige, lang verbeide gebeurtenis van de benoeming van zijn Doorluchtige Prinselijke Hoogheid tot kapitein-generaal, tot vreugde van het land, zich voordeed, waarop ik (blijmoedig) ook vrijmoedig ben geworden om daarop iets te dichten met u in gedachten. Ik zend dit gedicht aan u als publiek en geheim Prins-man, in de veronderstelling dat het door de stof en het onderwerp (ofschoon het werk het niet waard is) in uw ogen aangenaam en waardevol zal zijn.

Ziet u, mijnheer, zo zoekt Alida (uit armoede) een list en hoopt, ja gelooft dat door de hoge naam die erboven staat, die van Zijne Doorluchtige Hoogheid de heer de Prins van Oranje, de naam onderaan ook enige gunst zal kunnen verwerven, namelijk die van mij, hoogachtbare heer en zeer hoffelijke vriend,

uw nederige dienaars

Alida Bruno

[gedicht op Huygens gedicht *Zee-straat*]

Edele heer Constantijn Huygens,

onze voortreffelijke, zeer beminde burgemeester Van der Graaff, die mij gisteren de eer van zijn bezoek deed, liet ik dit

gedicht op de *Zee-straat* lezen en ik maakte hem direct leenheer hiervan, zodat die achtenswaardige heer deze nu zeker met groot genoegen aan het bewandelen is. Als dit ene vers op Zijne Hoogheid door u bij gelegenheid gezonden of gegeven zou kunnen worden in handen van de heer Van der Hoogen, Raad van State en waarde zwager van genoemde heer burgemeester Van der Graaff, zal dit tot verdere dienst verplichten, edele heer Constantijn Huygens,
 uw dienaar de bon coeur
 Alida Bruno

Aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 11 december 1672

Ten gunste van mijn heer en vriend burgemeester Arend van der Graaff,
 aan de weledele hoogachtbare heer Constantijn Huygens, Heer van Zuylichem,
 Raad van zijn Doorluchtige Hoogheid, de uiterst geliefde Heer Prins van Oranje enz.

[twee gedichten]

Mijnheer en oude vriend, heer Constantijn Huygens,

Hoeveel vrijmoedigheid ik ontleen aan onze oude vriendschap zult u, mijnheer, naar ik hoop even welwillend vergeven als duidelijk zien aan de bijgaande verzen. Hoever mijn genegenheid, geboren uit de verdiensten van de edele heer mijn vriend Van der Graaff, mij aanspoort tot dit werk en mij doet springen, misschien hollen, zonder het leidsel van schroom en andere intomende inzichten, blijkt uit de stukken. Wat zal ik zeggen? De aandrang van genegenheid is de oorzaak van dit geschrift, de hoop op een goede uitslag maakte dit gedicht af. Alle loodjes wegen, een aasje kan de weegschaal doen doorslaan. Als dat nu wordt gedaan door een Aaltje, zou ik mijn

vriend een gelukwens en u mijn dank en nederige dienst aanbieden, die altijd blijft,
 mijnheer,
 uw dienares en vriendin
 Alida Bruno

Aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 24 december 1672

‘Dankgeschrift en gift voor de weledele heer Constantijn Huygens, heer van Zuylichem etc.’

[twee gedichten]

Hoe stipt ik mijn woord houd aan u, mij bekende heer en vriend, zult u in dit volgende vers kunnen lezen, want ik had u gezegd dat ik, indien de zaak waarom ik verzocht naar wens uitviel, aan u dank en aan mijn vriend de heer Van der Graaff een gelukwens zou toebrengen, zoals ik op deze manier doe.

[één gedicht]

Hoogachtbare heer, mijnheer Huygens,

hier heeft u de onrijpe vruchten van dankbaarheid en een gelukwens, de eerste voor u en de andere voor de achtbare heer Van der Graaff, zoals ze door vreugde, als een snelgroeiende pompoen minder dan een nacht uit de grond van mijn hart ontsproten. De haast in het danken verbetert de geringe waarde van de gift, want ‘Bis dat qui cito dat’ en de snelle gelukwens betoont en getuigt van de volledige bereidvaardigheid van mijn genegenheid. Van beide verzen mag ik zeggen: ‘Sat cito, si sat bene’, aangezien ik u kan verzekeren dat ze niet voortkomen uit nagelbijten, noch haartrekken of voorhoofdsrimpels van diep gepeins, hetgeen u gemakkelijk zal geloven omdat er ook niet het minste wijze-studie-straaltje uit blinkt. Uw oordeelkundigheid zal echter met des te genadiger ogen de fouten die in de

gedichten zitten over het hoofd zien. In deze hoop eindigt, die blijft, hoogachtbare
weledele heer,
uw nederige dienaars en vriendin
Alida Bruno

Geertruyd Gordon

Aan Joachim Oudaan, Hulst, 22 september 1683

Mijnheer en wellevende vriend,

[gedicht]

mijn stem en adem zijn te zwak om uw omgekeerde Weerklank te imiteren, daarom zal ik in proza mijn mening uiten. Ik zal mij zeker onthouden van zo'n dwaze onderneming om verder in mijn gedichten de lof van de heer Van Maasdam te verkondigen. U heeft zich daarvan gekweten zonder navolging, laat staan verbetering, te gedogen. Toch zal ik, als ik meer tijd heb, u iets meedelen (ofschoon het mosterd na de maaltijd is) dat ik reeds genoemde heer over zijn 'Verloren Zoon' heb toegezongen. Maar ik weet niet of hij er kennis van heeft genomen, omdat mij korte tijd daarna het bericht van zijn overlijden bereikte: terecht, zoals het gerucht van mijn dood u ten onrechte ter ore is gekomen. Zeker, het zou zo inderdaad met ons moeten zijn, hoewel in een andere betekenis, want als wij van de wereld afstand gedaan hebben, kunnen wij het beste met God en onszelf leven. Ik wens dat wel, maar ach, zou ik het maar op gelukkige wijze in praktijk kunnen brengen!

Behalve uw goedheid, die mij verplicht u te achten ofschoon ik u nog nooit gezien heb, is er nog een belangrijker oorzaak, namelijk de smaak van de ware deugdzaamheid, die ik doorgaans vind in alles van u wat mij ter hand is gekomen. Die ernst en godsvrucht is het zout van de volharding, waardoor niet slechts de faam van uw gedichten, maar meer nog onze zielen in gelukzaligheid een eeuwig leven beschoren zal zijn. Ik kan dan ook niet ondankbaar zijn voor uw genegenheid; en als mijn wens even krachtig als welgemeend was, zou ik deze op waardi-

ger wijze vergelden, om de zoete schuld in te lossen die wij, ook al betalen we die, echter toch nog moeten blijven houden. Maar mijn genegenheid brengt mijn pen buiten zijn doel: het is te stoutmoedig een eerste brief zo lang en vrijmoedig te laten zijn. Ik besluit dan ook met de vriendelijke groeten van mijn waarde man die u in deze Vlaamse hoek (die niet zo ver als wel onhandig gelegen is) van dienst wil zijn, en na u het beste gewenst te hebben, verblijf ik, mijnheer,
uw dienstwillige en verplichte
Geertruyd Gordon de Graeuw

Gelieve het bijgaande aan de heer Heemskerk te zenden.

Aan Joannes Vollenhove, Hulst, najaar 1686

Eerwaarde Heer,

ongeveer twintig jaar geleden heb ik het geluk gehad de ‘Paaszang’ en ‘Kruistriomf’, door u gedicht, te kunnen lezen. Het laatste gedicht heb ik van woord tot woord vanbuiten geleerd, en is sindsdien door zijn voortreffelijkheid nog steeds in mijn gedachten en ligt nog op mijn tong. Vanaf die tijd heb ik een bijzondere eerbied voor u behouden, maar ik heb nooit een geschikte gelegenheid gevonden om, onwaardig als ik ben, u dit te doen weten, in betuigingen zoals die waarvan zich alle rijmliefhebbers niet kunnen onthouden, dat zij met een bijzondere hartstocht voor uitstekende dichters (onder welke u ontegenzeggelijk een voorname plaats inneemt) bewogen worden.

Intussen heb ik kortgeleden nog, door een gedicht op de verovering van Boeda, gezien dat u de pen nog leent voor deze aangename oefening. Dit heeft mij krachtig aangespoord om ter gelegenheid van de publicatie van bijgaand boekje van mijn hand, dit met alle eerbiedigheid aan u op te dragen en te laten zien hoe de vonken van een groter vuur bij het ontmoeten van brandstof

opnieuw kleine vuurtjes ontsteken. Laat mij mijn vrijmoedigheid hierin niet als misstap aangerekend worden; en ook al is het betoog eenvoudig, omdat het van een vrouw komt, toch zijn de stof en het onderwerp voor iedereen gepast. Ontvang dan, eerwaarde heer, dit simpele geschenk van iemand die (na om Gods zegen over uw persoon en ambt gebeden te hebben) hartelijk betuigt te zijn

uw nederige dienaars
Geertruyd Gordon, echtgenote van
Paschasius de Graeuw

Aan Johannes Vollenhove, Hulst, 16 juni 1687

Eerwaarde Heer,

ik heb niet kunnen nalaten mijn dank te tonen voor de brief en het gedicht waarmee u mij onlangs heeft willen vereren. De ontvangst hiervan zorgde voor een gevoelige vertroosting voor de pijn die het overlijden van de grote Constantijn, die eeuwig in gedachten zal blijven (en wie het behaagd heeft mij met zijn achting te vereren), in mij had veroorzaakt. Uit het hierbij gaande zult u kunnen opmaken welke uitwerking het toegezondene op mij heeft gehad en hoe ik als leerling heb gepoogd in het voetspoor van zo'n meester te treden.

Omdat er zich op dit moment geen gelegenheid voordoet waarbij ik het geluk zou hebben u in eigen persoon te zien, heb ik mijzelf het genoeg willen doen u schriftelijk toe te spreken, in de hoop dat dit met welgevallen wordt aanvaard. Voorts, omdat mij bericht is dat de laatste poëzie van de heer van Zuylichem onder uw toezicht en beoordeling in druk zal worden uitgegeven, neem ik de vrijheid om u te verzoeken als dit gebeurt vriendelijk aan mij te willen denken en ervoor te zorgen dat ook ik een exemplaar moge ontvangen; dit opdat zo de belofte die bovengenoemde overledene enkele maanden voor zijn overlij-

den schriftelijk aan mij gedaan heeft, ingelost moge worden.

Na hiermee, eerwaarde heer, om de hemelse zegen over uw heilige ambt, persoon en familie gebeden te hebben, verblijf ik, na een hartelijk aanbod van mijn diensten,

uw nederige dienaar

Geertruyd Gordon de Graeuw

[een sonnet en een ander veertienregelig gedicht: ‘Na-klank en Wederkeer aan de heer Joannes Vollenhove’]

Nawoord

In de zeventiende-eeuwse wereld van Hollandse schilders leest een aantal vrouwen met aandacht een brief of heeft die lezing juist onderbroken. Vrouwen die zelf een brief schrijven zien we minder vaak dan briefschrijvende mannen, maar sommigen (geschilderd door Vermeer en Ter Borch) zijn wel beroemd geworden. Wie herinnert zich bijvoorbeeld niet Vermeers jonge vrouw in haar gele jakje, die met een peinzende blik opkijkt van haar papier, of Ter Borchs meisje dat zich niet laat afleiden en wier aandacht is geconcentreerd op de onbekende tot wie zij zich met haar pen richt? ‘De brief’ wordt in deze schilderijen meestal opgevat als ‘De liefdesbrief’, een duiding die past in de literaire traditie van de zogenaamde ‘heldinnenbrieven’: oorspronkelijk fictieve liefdesbrieven van mythologische vrouwen, die hun in de pen waren gelegd door de klassieke dichter Ovidius.

Nederlandse zeventiende-eeuwse vrouwen hebben zeker ook in werkelijkheid liefdesbrieven geschreven. Gezien de eisen van zedige terughoudendheid die toen aan vrouwen gesteld werden, zullen die alleen niet erg emotioneel van toon zijn geweest. Maar vanuit de beslotenheid van het huis, dat in de loop van de eeuw hoe langer hoe meer het hun toegewezen gebied werd, schreven vrouwen vooral ook andere brieven. Met vertrouwde familieleden, vrienden en vriendinnen wisselden juist zij informatie en ontboezemingen uit over persoonlijke en familiaangelegenheden, met huiselijke details die men bijvoorbeeld in de elegante literaire brieven van P.C. Hooft nauwelijks vindt. Hoewel het meeste verloren is gegaan, is er toch nog heel wat van die brieven bewaard.

Briefschrijven werd populair in de zeventiende eeuw: het was een kunst met zijn eigen regels, en om die goed te beoefenen had men een zekere mate van algemene ontwikkeling en stilistische

scholing nodig. Minder ervaren schrijvers konden zich in de kunst van het briefschrijven bekwamen aan de hand van handleidingen met voorbeeldbrieven voor allerlei gelegenheden. Hieruit kon men onder andere de juiste beleefde aanspreektitels en afscheidsformules en ook wellevende zinswendingen leren. Hieraan werd in de loop van de eeuw door de gegoede burgerij steeds meer belang gehecht.

Algemene ontwikkeling was in deze tijd ook binnen het bereik van vrouwen gekomen, vooral van vrouwen uit beter gesitueerde kringen, die met de groei van de welvaart een steeds belangrijker rol in het beschaafd sociaal verkeer gingen spelen. Als meisje waren ze weliswaar niet toegelaten tot de Latijnse school, maar ze hadden wel schrijven, lezen, rekenen, Frans (en soms Italiaans) geleerd, en ze waren getraind in vaardigheden die zij later als echtgenote, moeder en hoofd van een beschaafde huishouding nodig hadden. Het onderhouden van sociale contacten, onder andere via wellevende en goedgeschreven brieven, eventueel met blijken van een vleugje belezenheid, behoorde daar ook toe. Dat werd praktisch mogelijk gemaakt door een steeds beter geregeld postsysteem van bodediensten.

Vrouwen voelden zich immers niet alleen betrokken bij de leden van hun eigen gezin, maar zij behoorden via hun familie en die van hun echtgenoot ook tot een soms ver uitdijend netwerk van verwanten. Binnen zo'n wijd familieverband waren profijtelijke huwelijken en goede relaties van het grootste belang: dankzij onderlinge protectie kon de sociale status en goede naam van zo'n familie behouden blijven. In het bevestigen van de onderlinge saamhorigheid speelden de vrouwen vaak een belangrijke regelende en bemiddelende rol, zoals in deze bloemlezing uit bijvoorbeeld de brieven van Maria van Reigersberch en Johanna de Witt blijkt. We zien de briefschrijvende vrouwen herhaaldelijk een beroep doen op de 'vriendschap' die zij met anderen willen onderhouden. Uit de recente studie van Luuc Kooijmans over 'Vriendschap en de kunst van het overleven in

de zeventiende en achttiende eeuw' blijkt dat het vooral ging om gevoelens van loyaliteit ten opzichte van verwanten. Sommige briefschrijfsters, zoals Anna Roemers Visscher, duiden ook niet-verwanten aan als 'vrienden', maar ook dan betreft het mensen ten opzichte van wie zij een verplichting erkennen, op grond van welwillendheid die de ander heeft betoond.

Praktisch alle vrouwen die we in deze bloemlezing als briefschrijfster leren kennen, behoorden tot de hogere kringen van de zeventiende-eeuwse burgerij, de ruggengraat van een wezenlijk christelijke samenleving. Hun toon en stijl is afhankelijk van verschillende factoren, zoals hun relatie met hun correspondent, de mate van hun scholing en hun ambitie om zich te voegen naar stilistische conventies, maar uiteraard vooral van de persoonlijkheid van de schrijfster.

De meeste vrouwen schrijven vanuit een privé-situatie naar vertrouwde familieleden of vrienden. Binnen de familie houden de zusters en de moeder van Constantijn Huygens ieder op hun eigen wijze, op basis van gehechtheid en een oude persoonlijke band, de in Engeland verblijvende Constantijn op de hoogte van de lopende gebeurtenissen in de familie en in het Den Haag uit het begin van de jaren twintig. Dit geldt ook voor Huygens' zeer vertrouwde vriendin Dorothea van Dorp. Geen van de schrijfsters heeft er rekening mee gehouden dat haar brief door anderen dan Huygens gelezen zou kunnen worden. Ze hebben geen literaire pretentie, ze zijn spontaan en komen direct uit het hart; soms zit de lezer, voor wiens ogen die brieven nooit bestemd waren, hen heel dicht op de huid. Ook Maria van Reigersberch, echtgenote van de beroemde banneling Hugo de Groot, leren we uit haar brieven goed kennen. Ze schrijft aan haar broer en aan haar man vaak heel direct over haar zorgen en geeft daarbij herhaaldelijk uiting aan haar verbitterde gevoelens. Ze verkeerde in een andere situatie dan Susanna Hoefnagel, Huygens' moeder, maar uit haar brieven spreekt ook een ander

karakter. In haar brieven aan haar zoons vindt ze er bepaald geen doekjes om: ze laat zich daarin kennen als een strengere moeder dan Susanna Hoefnagel, maar die had over haar zoon ook niet te klagen.

De brieven van Suzanna Barlaeus, dochter van de geleerde Caspar Barlaeus, aan haar toekomstige echtgenoot Geeraert Brandt zijn, hoe persoonlijk ook, toch veel minder onbevagen en meer stilistisch overdacht dan de brieven van Dorothea van Dorp aan haar jeugdvriend, dertig jaar daarvoor. Die gereserveerdheid behoort wel bij Suzanna's karakter, maar kan ook te maken hebben met de groeiende sociale gewoonte brieven binnen een vriendenkring voor te lezen. Wat Johanna de Witt, zelf echtgenote van een Dordtse burgemeester, in haar correspondentie met haar hooggeplaatste broer vertelt, was eigenlijk altijd ook voor de naaste familie bestemd. We zien hier een zakelijke, regelende oudste zuster in de weer, wier zorg onder andere het vinden van geschikte voedsters voor baby's uit de familie betreft.

Niet binnen de familiesfeer, maar wel binnen een vertrouwde kring van geestverwanten liggen de brieven van Maria Tesselschade Roemers Visscher aan haar oudere vriend Hooft en aan haar aanbieder Caspar Barlaeus. De brief van haar zuster Anna aan de hoge Zuid-Nederlandse ambtenaar Pieter Roose hoort ook wel binnen deze categorie, al kende Anna Roose lang niet zo goed. Maar Anna's stijl, hoe hoffelijk ook, is toch eenvoudiger en helderder dan die van haar zuster, die zich ook in haar zeer persoonlijke brieven aan Hooft voegt naar de literaire stijl van haar geleerde vrienden. In de brieven van deze twee vrouwen is geen plaats voor huiselijke aangelegenheden, wel voor de uitdrukking van gevoelens.

Alleen de ongetrouwde Alkmaarse domineesdochter Alida Bruno en Geertruyd Gordon, de echtgenote van een hoge ambtenaar, benaderen hun correspondent niet vanuit een vertrouwde onderlinge relatie, maar zij proberen als dichteres in

contact te komen met een bewonderde dichter. In hun brieven doen ook zij erg hun best om de man in kwestie op een stilistisch hoog taalniveau te benaderen; beiden richten zich ook in dichtvorm tot hem. Veel meer dan de andere vrouwen putten zij zich daarbij uit in betuigingen van nederigheid, zoals van een vrouw met literaire of geleerde ambitie werd verwacht. Ook Tesselschade doet dat als ze aan de geleerde Barlaeus over haar werk schrijft.

Wat en naar wie de meisjes van Ter Borch en Vermeer schreven blijft een geheim. Maar wat zeventiende-eeuwse vrouwen bezighield behoeft niet helemaal verborgen te blijven: we leren uit de hier gepresenteerde brieven vaak sterke persoonlijkheden kennen, die ons terugbrengen naar een samenleving waarin ze een zeer actieve rol speelden.

Verantwoording

De basis voor deze bloemlezing van brieven van Nederlandse vrouwen werd begin 1998 gelegd door een werkgroep studenten Nederlandse Historische letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, onder leiding van dr. Mieke B. Smits-Veldt. Leden van die werkgroep waren: Martha Bakker, Walter Berentsen, Okke de Jong, Kathrin Kirsch, Juul Verheijen en Vanessa van Zalm.

De keuze van de brieven werd bepaald door verschillende factoren. Allereerst beperkten we ons tot vrouwen uit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in de periode van de zeventiende eeuw. Uiteraard waren we afhankelijk van wat bewaard en voor studenten gemakkelijk toegankelijk was. We lieten ons hierbij leiden door bestaande briefedities (met uitzondering van die van Maria van Reigersberch allemaal correspondenties van mannen) en het PICA bestand C[atalogus] E[pistolarum] N[eerlandicarum], waarin briefhandschriften in collecties van Nederlandse universiteits- en enkele andere openbare bibliotheken zijn geregistreerd. Hierbij beperkten we ons tot de in het Nederlands geschreven brieven. Ook de handschriften in onze periode bleken voor het allergrootste deel brieven aan mannen te zijn: afkomstig uit correspondenties die deze zelf en hun nakomelingen waard hadden geacht te bewaren. Bij de uiteindelijke keuze letten we op een zekere variëteit in de status van de vrouwen in relatie tot hun correspondent (van moeder of echtgenote, zuster of vriendin tot dichteres) en de door hen aangesneden onderwerpen. Dat de in haar eigen tijd al zo beroemde Anna Maria van Schurman afwezig is, is een gevolg van haar grote geleerdheid: ze schreef brieven in verschillende talen, vooral in het Latijn, maar er zijn geen Nederlandse brieven van haar bewaard.

In het geval van al eerder uitgegeven brieven zijn we uitge-

gaan van de tekst in de desbetreffende edities van de editeurs (en hun toelichtingen); alleen de brieven van de zusjes en de moeder van Huygens zijn waar nodig gecorrigeerd en aangevuld op basis van de handschriften. In een enkel geval, waar de tekst in het handschrift moeilijk leesbaar was, is iets weggelaten.

De brieven zijn alle hertaald. We hebben geprobeerd het midden te houden tussen een weergave in lopend modern Nederlands en een zo letterlijk mogelijke vertaling, waarbij de weegschaal soms naar de ene, soms naar de andere kant doorsloeg. Grammaticale en syntactische eigenaardigheden vielen zo meestal weg, evenals het gebruik van verfranste woorden. Ook verloor bijvoorbeeld de geschreven Haagse spreektaal van de zusjes Huygens zijn opvallende dialectische karakter en werden lange aaneengebreide zinnen in kortere zinnen opgedeeld. In de brieven worden veel namen genoemd van mensen uit de omgeving van de briefschrijfsters en er wordt naar allerlei gebeurtenissen verwezen. In de toelichtingen worden deze gevallen lang niet altijd becommentarieerd, meestal omdat ze niet nodig zijn voor het begrijpen van de brief, soms omdat we ze niet thuis konden brengen.

Van de verschillende aanspreekvormen, die ook binnen sommige brieven variëren, zijn U(we) l(iefde), U(we) E(delheid), U(we) E(dele), en U(we) E(erwaardigheid) (tot de predikant Vollenhove) alle weergegeven als ‘u’. ‘Je’ is niet hertaald, ‘gij’ is soms wel, soms niet hertaald als ‘je’, afhankelijk van de aanwezigheid van andere vormen. In de afscheidsformules werd ‘ootmoedig’ hertaald als ‘nederig’ en ‘gebiedenis’ als ‘beleefde groeten’.

Van veel meer zeventiende-eeuwse vrouwen dan de elf die hier aan het woord gelaten zijn, zijn brieven overgeleverd, waarvan een groot deel is gericht tot Constantijn Huygens. Huygens bewaarde heel veel, maar helaas ook veel niet, zoals de brieven van zijn vrouw. Van de meesten van die elf vrouwen kennen we ook meer brieven dan die hier zijn opgenomen.

Toelichtingen

Constance Huygens (1602-1667) en Geertruyd Huygens (1599-1680)

Geertruyd en Constance Huygens behoorden als dochters van een hoge Haagse ambtenaar, een van de secretarissen van de Raad van State, tot de jeunesse dorée van Den Haag. Met hun ouders, Christiaan Huygens en Susanna Hoefnagel, en hun twee oudere broers, Maurits en Constantijn, woonden ze sinds 1614 op het deftige Voorhout.

Van Geertruyd en Constance zijn elk drie brieven bewaard gebleven die ze in 1622 aan hun broer Constantijn schreven, toen deze met een gezantschap in Engeland verbleef. Dit was voor de tijd dat hij als secretaris van de stadhouder en als dichter maatschappelijk aanzien zou krijgen. Hun brieven maken een heel spontane indruk: ze bevatten (in hun niet hertaalde vorm) waarschijnlijk een vrijwel directe weergave van de spreektaal in Den Haag uit de vroege jaren twintig.

Christiaan Huygens had het met het taal- en spellingsonderwijs van zijn dochters niet zo nauw genomen als met dat van zijn zoons, die allebei werden opgeleid om later een hoge maatschappelijke functie te kunnen bekleden. De opvoeding van de meisjes kostte dan ook minder dan die van hun broers, wat hun moeder later rechtzette door hun wat meer geld na te laten.

Constantijn Huygens had een speciale band met de intelligente Constance. Zij was het die haar broer na de dood van zijn geliefde vrouw Suzanne bijna dagelijks zou schrijven als hij Frederik Hendrik op diens veldtochten volgde. Constance was toen eigenlijk de enige die begrip had voor zijn problemen, vond hij.

Beide zusters trouwden lang na de dood van hun vader, toen

ze de dertig al gepasseerd waren. Dat was in die tijd en in hun kringen niet heel erg laat: een huwelijk met een in alle opzichten goede partij was voor de familie van beide partners een zaak van grondig overleg. Geertruyd trouwde in 1632 met Philip Doublet, ontvanger-generaal van de Unie, Constance in 1633 met David Leu de Wilhem, een hoge ambtenaar in dienst van de stadhouder.

Constance stierf als eerste, in 1667, het jaar waarin Geertruyd Huygens blind werd. Een jaar daarvoor trouwde Geertruyds enige nog levende zoon, Philip Doublet, met Suzanna Huygens, zijn volle nicht, de enige dochter van Constantijn. Geertruyd stierf in 1680. Als ze deze brieven schrijven zijn de zusters nog jong, ongetrouwd en levenslustig.

Constance Huygens aan Constantijn Huygens, Den Haag, 25 april 1622 7

Dit briefje zonder aanhef, dat Huygens op 2 mei 1622 in Engeland ontving, heeft Constance nog met de familiepost meegegeven. Het ging dan ook om een romantische liefdesgeschiedenis uit haar eigen milieu, waarvan ze nog niet wist dat hij goed zou aflopen. Barbara Duyck, evenals Constance dochter van een zeer hoge ambtenaar en volgens Constances moeder 'een kribbig dier', had na de dood van haar vader óf tegen haar zin moeten instemmen met een door haar familie gearrangeerd huwelijk, óf haar geliefde, Nicholas Throgmorton, werd als huwelijkspartner niet geaccepteerd. Misschien vond Barbara's oom, Anthonis Duyck, die pas Oldenbarnevelt als raadpensionaris van Holland was opgevolgd, een Engelse officier in dienst van het Staatse leger niet deftig genoeg, ook al was hij de zoon van een edelman. In zo'n situatie bood schaking een oplossing. Nu riskeerde een man die een vrouw buiten haar wil schaakte zonder dat hij haar direct daarna trouwde, de doodstraf, maar An-

thonis Duyck heeft zijn geld kunnen houden: nadat het paar Engeland had bereikt, werd het huwelijk gesloten.

Een zwart pluimpje een veer op een hoed of in het haar, zoals deze in deftige Haagse kringen werd gedragen. In haar voorkeur voor zwart volgt Constance de Franse mode uit die tijd.

Geertruyd Huygens aan Constantijn Huygens, Den Haag, begin september 1622 7

Ook Geertruyd, de oudste van Huygens' twee zusters, gebruikt geen aanhef in deze brief aan haar broer, en doet ook geen moeite om hem volgens de regels van het briefverkeer te tekenen. Ook haar nieuws liegt er niet om. In de zomer van 1622 vestigde de familie Huygens haar hoop op een huwelijk tussen hun oudste zoon, de zevenentwintigjarige Maurits, en een ver nichtje in Amsterdam, de aantrekkelijke, kunstzinnige (en rijke) Suzanne van Baerle, die even oud was als Geertruyd. Maurits, die twee jaar later zijn vader na diens dood zou opvolgen als secretaris van de Raad van State, was aan een huwelijk toe, al lijkt hij zich minder voor de goede zaak te hebben ingespannen dan zijn zusjes. In juli 1622 werd Suzanne met haar twee zusters uitgenodigd om te komen logeren, maar uit de brief van Geertruyd blijkt al dat de vrijage, ondanks alle inspanningen en kosten, niets zou worden. Ook een aardige en dringende brief van vader Christiaan Huygens zou geen resultaat hebben: Suzanne had geen zin in Maurits, die door Geertruyd wel buitengewoon saai wordt voorgesteld. Samen muziek maken en zingen was een zeer geliefde bezigheid van de huwbare jeugd uit de goede burgerij: iemand die niet mee wilde doen gedroeg zich eigenlijk asociaal!

Gelukkig ging Suzanne toch niet verloren voor de familie, zoals Geertruyd vreesde: ruim drie jaar later slaagde Constan-

tijn erin om haar het jawoord te ontlokken, maar nu voor hemzelf.

Trello, Dorp Dorothea van Dorp, het buurmeisje van de familie Huygens, en Lucretia van Trello, Dorothea's jonge stieftante, waren goede vriendinnen van Constantijn; *zijden behang* kleden of doeken waarmee men indertijd kamerwanden bedekte; *de Kenenburg* landgoed van de Van Dorps bij Delft; *een neutrale plaats* noch tot het grondgebied van de Republiek, noch tot dat van de Spaanse Nederlanden behorend. Pas in 1629 zou Frederik Hendrik door de verovering van 's-Hertogenbosch het gebied om die stad bij de Republiek trekken; *mijnheer Hubert* iemand uit de directe omgeving van de familie Huygens, die vaker wordt genoemd.

Susanna Hoefnagel (1561-1633)

Susanna Hoefnagel was een vrouw om van te houden. In Antwerpen geboren als jongste van de twaalf kinderen van de rijke koopman Jacob Hoefnagel en Elizabeth Vezeler, had ze al jong de ellende van de oorlog met Spanje meegemaakt en ook later wist ze zich in moeilijke persoonlijke omstandigheden staande te houden. Zoals velen van hun medeburgers waren ook de Hoefnagels nog voor de val van Antwerpen in 1585 uit de stad vertrokken en hadden zij zich als immigranten buiten de nu geheel Spaanse Zuidelijke Nederlanden gevestigd. De familie woonde eerst een tijd in Noord-Duitsland, van waaruit Susanna naar Holland verhuisde om op haar eenendertigste te trouwen met de twaalf jaar oudere Christiaan Huygens. Ook deze had, als een van de secretarissen van Willem van Oranje, de eerste fasen van de oorlog tegen Spanje aan den lijve meegemaakt; na de dood van Oranje werd hij in Den Haag secretaris van de Raad van State.

In Den Haag woonde Susanna met haar maatschappelijk zeer gerespecteerde echtgenoot en zes kinderen (de zoons Maurits en Constantijn en de dochters Elisabeth, Geertruyd, Catharina en Constance) eerst in de Nobelstraat. Daar kregen de jongens van hun vader en speciale leermeesters een grondige intellectuele, muzikale en sociale opvoeding, terwijl de meisjes door hun intelligente en energieke moeder ongetwijfeld werden getraind in het leiden van een voornaam huishouden. In 1612 stierf de toen veertien jaar oude Elisabeth: een groot verdriet voor de ouders, die nog jarenlang haar sterfdag herdachten. Zes jaar later, toen ze al enkele jaren op het Voorhout woonden, zouden zij ook Catharina verliezen. Intussen groeiden de andere kinderen voorspoedig op, en ontwikkelde vooral de zeer begaafde Constantijn zich al jong tot de trots en hoop van het gezin.

Buren op het Voorhout waren het gezin van François van Aerssen, Heer van Sommelsdijk, de rijkste man van Den Haag, die onder andere ambassadeur van de jonge Republiek in Parijs was geweest, en dat van de ook zeer welgestelde Sara van Trello, de weduwe van Frederik van Dorp, met wiens dochter Dorothea Constantijn Huygens jarenlang zeer bevriend was.

Susanna Hoefnagel werd in 1624 weduwe en overleefde haar man ruim negen jaar. Haar sterke persoonlijkheid en haar gehechtheid aan haar tweede zoon spreken uit de brieven die ze aan Constantijn schreef toen die in Engeland was: één uit 1622 en een serie persoonlijke, deels dagboekachtige brieven na de dood van haar man in 1624. Ze gaan over het wel en wee in haar dagelijks leven, met nieuws over allerlei familieleden en vrienden en over de politieke gebeurtenissen in deze tijd.

Susanna Hoefnagel aan Constantijn Huygens, Den Haag, begin oktober 1622 10

In december 1621 was Constantijn Huygens voor de tweede maal in Londen, als secretaris van een gezantschap van de Staten-Generaal onder leiding van François van Aerssen. Het gezantschap moest de Engelse koning winnen voor militaire hulp aan de protestantse Duitse staten in hun strijd tegen de katholieke Habsburgse keizer en zijn bondgenoten, waarbij de Republiek ook betrokken was. Constantijn werd intussen door zijn familie (onder anderen door zijn broer Maurits, die toen al verbonden was aan de secretarie van de Raad van State, maar ook door zijn moeder) over de gebeurtenissen in Holland geïnformeerd.

Na het einde van het Twaalfjarig Bestand had de Spaanse generaal Spinola de stad Bergen op Zoom omsingeld, een beleg dat hij door de nadering van een ontzettingsleger na anderhalve maand (op 2 oktober 1622) weer moest opbreken. Deze plotselinge aftocht, waarbij veel wapentuig was achtergelaten, verwekte in de Republiek zo'n algemene vreugde dat men in kerken in alle steden openbare gebedsstonden hield en 's avonds het algemene klokgebeier werd gevolgd door feestelijke verlichting en vuurwerk. Deze overwinning is onder andere bekend geworden door het lied 'Merck toch hoe sterck' in de bundel *Neder-Lantsche Gedenck-clanck* (1626) van Adriaan Valerius. Dankzij correspondentie met haar nicht Isabella Alewijn, die nog in Antwerpen woonde, kon Susanna haar zoon ook op de hoogte stellen van de reacties op het oorlogsnieuws in de Zuidelijke Nederlanden.

Broer zo sprak Susanna tot en over haar zoons; *stormhoed* een eenvoudige helm die men bij bestormingen droeg als bescherming; deze diende nu als trofee of bewijsstuk voor de overwinning; *de hinkende bode* het juiste, in dit geval onheilsbericht (van

een trage bode). De belegering van Antwerpen was op zo augustus 1585 beëindigd door overgave aan de Spanjaarden; *de koningin* de protestantse koningin Elisabeth van Bohemen, dochter van de Engelse koning, die in 1620 met haar man Frederik V naar Den Haag was uitgeweken, waar zij woonde aan de Kneuterdijk; *sinds Heidelberg* het protestantse Heidelberg was in september 1622 veroverd door het leger van de Duitse keizer; *kun Ignatius* Ignatius' van Loyola, stichter van de jezuïetenorde, werd in 1622 heilig verklaard; *staken* om vuurtonnen op te zetten; *de stad* Antwerpen, waar tijdens het beleg de boeren uit de omgeving van Bergen op Zoom een toevlucht hadden gezocht; *aalmoezeniers* armenvaders (in Antwerpen katholieke geestelijken); *Jacobus* Jacobus I, koning van Engeland; *juffrouw Dorp* Dorothea van Dorp.

Susanna Hoefnagel aan Constantijn Huygens, Den Haag, 27 februari-6 maart 1624 12

In het begin van het jaar, op 7 februari, stierf Susanna's echtgenoot Christiaan, op tweeënzeventigjarige leeftijd. Op 26 maart ging Constantijn opnieuw met een gezantschap van Van Aerssen naar Engeland, waar hij door het slechte weer echter pas op 5 maart aankwam. Zijn moeder moest nu in haar rouwperiode praktisch zonder hulp de nalatenschap regelen, omdat haar oudste zoon Maurits, die zijn vader was opgevolgd, niet veel tijd had. Ook had ze de zorg voor het vinden van een nieuw huis. In deze eerste dagboekachtige brief aan Constantijn informeert Susanna hem Over de onjuiste oorlogsberichten die in Antwerpen circuleerden, over familiefinanciën en Haagse nieuwtjes, maar het verlangen naar zijn aanwezigheid en het verdriet om haar man klinken daartussen steeds door.

het windvaantje waarschijnlijk op het huis, waaraan Susanna kon zien of er een voor Huygens' schip gunstige (oosten)wind waaide; *de Raad* de Raad van State, waarbij Maurits nu als secretaris werkte; *de oorlog in Friesland* de noordoostelijke provincies van de Republiek werden nog steeds bedreigd door Spaanse en Duitse troepen; *Stakenbroek* een generaal van het Staatse leger; *de garde* een speciale groep militairen (lijfwatch van de stadhouder?), die dus direct vanuit Friesland naar Den Haag is teruggegaan. Stadhouder Maurits volgde twee dagen later; *Jacques Jacques Buycx*, de echtgenoot van nicht Isabella; *Sint-Pieters stoel* het gezag van de paus (als triomfator over de opstandige protestantse Nederlanden); *de Hertogin* de landvoogdes van de Spaanse Nederlanden, Isabella, weduwe van aartshertog Albrecht; *Bergen op Zoom* zie Susanna's brief van oktober 1622; *Du Maurier* de Franse ambassadeur in Den Haag, die wegens een machtswisseling binnen de Franse ambtelijke top werd vervangen, evenals de andere Franse ambassadeurs; *drost Hooft* de dichter P.C. Hooft, die als drost van Muiden gevangenen ter berechting door het Hof van Holland naar Den Haag voerde; *plaatsje aan het Voorhout* broer Maurits zocht via de heer Van Hardenbroek kennelijk een eigen onderkomen, om zelfstandig, niet meer thuis te wonen; *zijn handschoen thuisgebracht* (waarschijnlijk) een som geld betaald, als gift aan de verhuurder; *Hendrik van den Bergh* deze had in Spaanse dienst een inval gedaan in de Veluwe; *in Utrecht* prins Maurits was naar Utrecht gegaan, om te zorgen voor het openhouden van de rivieren; *brandschatting bij Brussel* in mei 1622 had Frederik Hendrik bij een inval in Brabant enige dorpen bij Brussel in brand gestoken; *Kessler* een familielid van de Hoefnagels, met wie Christiaan Huygens in contact stond met betrekking tot Susanna's rechten op familiezit op Spaans grondgebied; *het laken* de ramen van een sterfhuis werden tijdens de rouwperiode bedekt met zwarte doeken; *landgoed buiten Antwerpen De Lataarnhof*, op een deel waarvan Susanna recht had; *velours* een ijlbood-

schap ter elfder ure, buiten op de brief: zwart fluweel, voor rouwkleding. Op 22 maart schrijft Susanna dat het velours goed is aangekomen en dat men snel aan het naaien is geslagen.

Susanna Hoefnagel aan Constantijn Huygens, Den Haag, 25-29 maart 1624
18

Na de dood van haar man zocht Susanna een koopwoning. Het werd een duur, fraai, nog niet eens helemaal afgebouwd huis, dat evenals haar vorige huurhuis aan het Voorhout stond, tegenwoordig nr. 44. Susanna blijkt ook zichzelf ervan te willen overtuigen dat het vele geld toch echt goed besteed was: ze verzekert Constantijn ervan dat iedereen het een zeer geslaagde koop vond, dat ze andere gegadigden en recente kopers van andere huizen had afgetroefd, en dat het huis de vergelijking met het kennelijk alom bewonderde Haagse huis van de beheerder van het stadhoudelijk hof (de ‘kastelein’) zeker kon doorstaan. Haar brief gunt ons een boeiende blik op koopzorgen die niet echt verschillen van de huidige. Het lukte zelfs om al in mei te verhuizen.

Sypenes Cornelis van Sypenes (uit Zijpe), een goede vriend en zaakwaarnemer van de familie Huygens, met wie Maurits al eerder huizen was gaan kijken; *Voocht* de eigenaar van het te kopen huis, die dit ook had laten bouwen; *Boelen* de eigenaar van het huurhuis waarin Susanna nu woont; deze had dit huis niet willen verkopen; *Dedel* Johan Dedel, die ruim een jaar tevoren was getrouwd met Susanna's nichtje Isabeau (Belletje) de Vogelaer; *Baib* de echtgenote van Boelen; *meisjes* de dienstmeisjes; *Jacobus* de Engelse koning, met wie het gezantschap van Huygens onderhandelde.

Susanna Hoefnagel aan Constantijn Huygens, Den Haag, 14 mei 1624 22

Verhuizing en inrichting van het nieuwe huis gaven Susanna veel werk en er was geen tijd meer voor lange journalen. Constantijn werd nu trouwens snel thuis verwacht, al duurde dat nog tot 6 juli. Nieuws over bruiloften was echter altijd interessant: dat waren belangrijke sociale evenementen, waarop ook de nog huwbare jeugd elkaar regelmatig ontmoette. Gelukkig kon Geertruyd, die keelpijn had gehad, nu toch mee met Maurits naar de bruiloft van hun nieuwe overbuurman, Reinier Casembroot. Hierover had Susanna al in een vorige brief geschreven.

Voocht de vorige eigenaar van Susanna's nieuwe huis, die kennelijk nu in haar vorige huis woont, namelijk dat van Boelen; *prins Hendrik* Frederik Hendrik, die in 1625 zijn broer Maurits zou opvolgen als stadhouder en opperbevelhebber van het Staatse leger; *koning en koningin* de koning en koningin van Bohemen, die nu in ballingschap in Den Haag woonden.

Susanna Hoefnagel aan Constantijn Huygens, 10 juni 1624 24

Weer een korte brief van Susanna, die (waarschijnlijk door alle inspanningen) flink ziek is geworden en er ook mentaal slecht aan toe is. Zij heeft dit keer vooral een zakelijke bedoeling: of Constantijn toch maar kurken wil meebrengen voor haar bierkannetjes, hoewel: veel liever had ze dat hij nu eindelijk eens thuiskwam! Gezien de zeer slechte kwaliteit van het water was het drinken van bier in Susanna's tijd voor iedereen een dagelijkse behoefte, ook aan het hof. In gegoede kringen dronk men aan tafel ook wijn. Susanna zal haar kurken wel gekregen hebben, want Constantijn kwam pas op 6 juli weer thuis.

gepurgeerd purgeren en aderlaten waren bekende therapieën bij veel ziekten; *Olivier* de persoonlijke knecht van Constantijn Huygens; *als Jacobus weer begint* als de Engelse koning weer nieuwe bezwaren aanvoert tegen het bondgenootschap waarover het gezantschap met hem onderhandelt.

Dorothea van Dorp (1593-1657)

Dorothea van Dorp kon met haar levendige geest tegen haar jeugdvriend Constantijn op. Ze was de dochter van een van de belangrijkste leiders van de geuzen, Frederik van Dorp, die aan het einde van zijn leven gouverneur van Tholen was. In haar jeugd verloor ze haar moeder, waarna ze werd opgevoed door Van Dorps tweede vrouw, Sara van Trello. Na de dood van Dorothea's vader in 1612 vestigde deze zich met haar drie stiefkinderen en één eigen zoon aan het Voorhout in Den Haag. Daar werden zij in 1614 buren van de familie Huygens. De kennismaking tussen de vrolijke en energieke Dorothea en de drie jaar jongere Constantijn, beiden lid van de gereformeerde kerk, liep uit op een verliefdheid, die tot Huygens' spijt van Dorothea's kant niet lang duurde. Wel bleef er een hechte vriendschap bestaan, die blijkt uit gedichten en een vijftal (Franse) brieven van hem voor haar en uit de elf brieven van Dorothea aan haar vriend die bekend zijn. In 1623 liet ze zelfs aan Lady Mary Killigrew, bij wie Huygens tijdens een verblijf in Engeland veel thuiskwam en die ook in Dorothea was geïnteresseerd, weten dat die gevoelens van vriendschap nooit zouden veranderen.

Constantijn trouwde inderdaad niet met zijn jeugdliefde, maar met de begaafde Amsterdamse Suzanne van Baerle. Omdat Dorothea's twee broers Arend en Philips op hun beurt een huwelijk sloten met twee van Suzannes zusters (hun wereld was klein!), werden ze toch nog familie van elkaar en zagen ze elkaar nog geregeld. Dorothea zelf is nooit getrouwd.

Dorothea van Dorp aan Constantijn Huygens, Den Haag, 24 maart 1624
26

Eind februari 1624, kort na de dood van zijn vader, was Huygens opnieuw met een gezantschap naar Engeland vertrokken. Uit die tijd dateren zes bekende brieven van Dorothea; jammer genoeg geen van Huygens, hoewel we uit haar reacties kunnen opmaken dat hij haar zowel over het verloop van de diplomatieke missie schreef als openhartige confessies deed over prostituees. Dorothea was sterk betrokken bij het wel en wee van haar ‘Song’ (het koosnaampje waarmee ze elkaar aanspraken). Ook de relatie met Lady Mary Killigrew, bevestigd door cadeautjes, wilde ze graag voortzetten. Vanuit Den Haag, waar ze Huygens' moeder veel gezelschap hield, informeerde ook zij Constantijn over de lopende nieuwtjes, waaronder het afbreken van een huwelijksonderhandeling ten behoeve van haarzelf. Ze wist tijdens het schrijven van deze brief alleen nog niet dat Huygens' moeder de volgende dag een huis zou kopen. Wel blijkt dat er toen al druk gespeculeerd werd over een eventueel huwelijk tussen Frederik Hendrik en Amalia van Solms, dat pas een jaar later werd afgekondigd.

doodsgevaar wegens de mist had Huygens een gevaarlijke overtocht gehad, die wel ruim een week had geduurd; omdat de achterblijvers geen bericht kregen was iedereen (ook Huygens' moeder) zeer ongerust geweest; *Gods kerk* Dorothea was evenals Huygens lidmaat van de calvinistische staatskerk, waar sinds de synode van 1618/1619 de remonstranten uit gebannen waren; *de kerk* de Franse kerk op het Binnenhof (de hofkapel), waar Jean d'Espagne vanaf 1620 predikant was; *Orange* het Zuid-Franse prinsdom van de stadhouder, die zijn hofprediker dus een tijdje uitleende aan de gemeente aldaar; *Cats* de Zeeuwse dichter Jacob Cats, sinds 1623 raadpensionaris van Dordrecht en een goede relatie van Huygens; in 1622 bezorgde hij de eerste

editie van Huygens' gedichten *'t Voor-hout* en *Costelick Mal*; *goed lezen* dat wil zeggen goed lezen van moeilijk schrift; *secretaris van de secretaris* Maurits was zijn vader opgevolgd als secretaris van de Raad van State; *kornalijnen* edelstenen; uit de volgende brief van Dorothea blijkt dat deze haar dan door Lady Killigrew zijn toegestuurd; *als dat van de Song* Constantijn en Dorothea hadden indertijd ringetjes uitgewisseld; *Sypenes* Cornelis van Sypenes, met wie Huygens' moeder de volgende dag huizen ging bekijken; *West-Indië* in 1621 was de West-Indische Compagnie opgericht, die het monopolie kreeg op handel en verkeer met Noord- en Zuid-Amerika en Zuid-Afrika; *Trello* Lucretia van Trello, Dorothea's jonge stieftante, die in Delft of Gouda woonde en ook een vriendin was van Huygens; *Dimmer* Jenne Dimmer, dochter van Erik Dimmer, lid van de Raad van de Prins en een goede vriendin van Dorothea; *het Engelse boekje* Dorothea beheerste het Engels waarschijnlijk niet goed genoeg naar haar zin. Het handschrift van de twee bewaarde brieven van haar aan Lady Killigrew is dat van Huygens; zij lijken eerder voorbeeldbrieven dan afschriften te zijn.

Dorothea van Dorp aan Constantijn Huygens, Den Haag, 30 april 1624 28

Intussen had Huygens' moeder een huis gekocht en wilde Lady Killigrew, die heel aardig de begeerde edelstenen had gestuurd, graag een portret van Dorothea hebben. Dorothea vindt haar gezicht alleen niet erg mooi. Ze zorgt voor een hond voor Huygens en heeft nu ook goed nieuws te vertellen over haar broer Philips, die als hoge marineofficier van de Zeeuwse admiraliteit met succes een konvooi had geleid dat koopvaardijsheren moest beschermen tegen een aanval van de Duinkerker kapers.

meester Michiel Michiel Jansz van Mierevelt, de meest gevierde portretschilder van zijn tijd en onder andere hofschilder van de Oranjes. Helaas is zijn portret van Dorothea niet bewaard; *La Rochelle* in deze Franse stad hadden opstandige hugenoten zich verschanst. De Republiek, een toenmalige bondgenoot van Frankrijk, had luitenant-admiraal Willem Haultain daarheen gezonden om militaire hulp te bieden, waarna Philips, die ook mee was, op de terugweg succesvol slag had geleverd met de Duinkerker kapers; *de graaf van Mansfeld* Ernst van Mansfeld, die in Engeland troepen moest recrutereren voor de strijd van de Duitse protestanten tegen de Habsburgers.

Dorothea van Dorp aan Constantijn Huygens, Den Haag, 12 mei 1624 30

Meer Haags societynieuws van Dorothea en ook over broer Philips. Dorothea laat zich weer van haar regelende kant zien, of het nu om honden gaat of om een goed woordje van Huygens voor Anna Colve. Met haar vrijers wordt het weer niets.

die lieve brus een koosnaampje voor Lady Killigrew; *Fijtje Reyers* de dienstbode van de familie van Jenne Dimmer, Dorothea's vriendin; *sachet* zakje met welriekende stoffen om tussen kleding en dergelijke te leggen; *de jongen* de assistent om wie Huygens in een eerdere brief gevraagd had; *juffrouw Colve* Anna Colve, het achternichte van Noel de Caron, ambassadeur van de Staten-Generaal te Londen, dat zou trouwen met Pierre de Beaufort, die in 1625 hofmeester van Frederik Hendrik werd; *Mannemaker* Adriaan van Mannemaker, een Zeeuws diplomaat; *de ambassadeur* Benjamin Aubery Du Maurier, die tot 1624 Frans gezant was in Den Haag; *Mylady* misschien de verloofde van Carleton, de Engelse ambassadeur; *mijn twee broers* Philips en Arend van Dorp; *de koningin* de koningin van Bohe-

men, Elizabeth Stuart, die met veel zwier hof hield in Den Haag; *hertog van Holstein* Johan Adolf, hertog van Holstein; *Philips* zie Dorothea's vorige brief; *de heren van de admiraliteit* Philips was in dienst van de admiraliteit van Veere. De ketting ontving hij voor zijn moedige gedrag in de strijd bij La Rochelle en met de Duinkerker kapers, waarna hij mocht hopen op een promotie tot vice-admiraal; *jonkheer Willem* Willem van Nassau, een onwettige zoon van prins Maurits, die in 1625 admiraal van Holland zou worden; *prins Hendrik* Frederik Hendrik.

Dorothea van Dorp aan Constantijn Huygens, Den Haag, 23 mei 1624 32

In deze brief laat Dorothea zichzelf zowel van haar hartelijke, toegewijde kant zien (tegenover Constantijn en Mary Killigrew) als van haar onvriendelijke zijde. Ze is bezorgd over de gemoedstoestand van haar melancholische vriend, ze doet weer haar best voor Anna Colve en put zich uit in betuigingen van grote genegenheid voor de Engelse lady, die zich zo voor haar interesseerde, maar een paar andere vrouwen kan ze duidelijk niet uitstaan. Speelde jaloezie een rol? De lelijke vrouw was immers twee jaar tevoren getrouwd met Thomas Edmond, een officier en oude vriend van Dorothea, voor wie zij in 1620 kennelijk zoveel had gevoeld dat Constantijn haar waarschuwde om zich niet te vergooien. Met de net getrouwde en al zwangere Anna Roemers Visscher was Huygens vijf jaar tevoren een literaire relatie aangegaan. Van haar hield Dorothea beslist niet, maar ook over Lucretia van Trello, haar jeugdige stieftante en eveneens een vriendin van Huygens, spreekt ze niet echt aardig. De Amsterdamse Suzanne van Baerle, om wie Maurits Huygens twee jaar tevoren tevergeefs had geworven, valt wel zeer in de smaak van Dorothea, maar ze kon ook nog niet weten dat die drie jaar later Constantijns bruid zou worden.

stalen voortreffelijke; *Colffe* Anna Colve, zie de vorige brief; *juffrouw Dedel* Isabeau de Vogelaer, een nicht van Huygens, die in februari was getrouwd met Johan Dedel; *Van Uffelen* Hieronymus van Uffelen, die op 4 juni zou trouwen met een zuster van Isabeau de Vogelaer; *Baereltje* Suzanne van Baerle; *Haar Genade* er staat: ‘haar goede gratie’, een vertaling van ‘Her Grace’; *juffrouw Dimmer* waarschijnlijk de moeder van Dorothea's vriendin Jenne; *het water* de waterzucht; *de koningin* de koningin van Bohemen, die in Den Haag hof hield.

Maria van Reigersberch (1589-1653)

Maria van Reigersberch, dochter van de burgemeester van Veere, is als moedige echtgenote van de beroemde balling Hugo de Groot de beroemdste van onze briefschrijfsters. De brieven die van haar bewaard waren, werden al in 1857 in een aparte uitgave gepubliceerd, in 1902 gevolgd door een nieuwe editie waarin ook de brieven aan haar waren opgenomen. Men kende toen al ruim tachtig brieven van Maria: alle aan haar man of aan haar broer en een aan de vrouw in wier huis in Gorinchem De Groot uit zijn beroemde kist stapte, toen hij ontsnapt was uit zijn gevangenis.

De jonge Maria trouwde in 1608 met een zes jaar oudere man die toen al wegens zijn veelzijdige, juridische en theologische geleerdheid in binnen- en buitenland bekend was. In 1613 werd De Groot, die tevoren in Den Haag advocaat-fiscaal bij het Hof van Holland was geweest, benoemd tot pensionaris van Rotterdam en in die functie raakte hij verwickeld in het politiek-religieuze conflict tussen raadpensionaris Oldenbarnevelt en stadhouder Maurits. Toen hij, meegesleept in Oldenbarnevelts val, in mei 1619 veroordeeld werd tot levenslange gevangenisstraf in het slot Loevestein, bleef Maria trouw en kloekmoedig: niet alleen verdedigde ze zijn belangen waar en wanneer ze maar kon,

maar ze zorgde er ook voor dat hij op 22 maart 1621 in een boekenkist kon ontsnappen. Het gezin had toen vijf jonge kinderen, geboren in de jaren 1611 tot 1618: Cornelia, Cornelis, Pieter, Maria en Dirk. Terwijl De Groot in Parijs tevergeefs hoopte op eerherstel, reisde de energieke Maria als zijn zaakwaarneemster heen en weer naar het vaderland, terwijl ook de hele zorg van het Parijse huishouden en voor de jongens die ver van huis in de Republiek een opleiding kregen, op haar neerkwam.

Toen haar echtgenoot in 1634 een benoeming tot ambassadeur van Zweden in Frankrijk accepteerde, betekende dat geen einde van de familie- en geldzorgen. Weliswaar werd Maria in de poëzie van Joost van den Vondel en die van haar eigen man al tijdens haar leven vereeuwigd als een model van moed, toewijding en huwelijksrouw, een vrouw die volgens Vondel ‘duizend mannen te erg’ was, maar uit haar brieven blijkt dat ze steeds verbitterder werd over haar moeizame leven en de in haar ogen mislukte opvoeding van haar zoons. Na de tragische dood van haar man in 1645 bleef ze nog een paar jaar in Parijs, waarna ze in 1653 in Den Haag overleed.

Nog eeuwen na haar dood werd Maria (aan de zijde van haar echtgenoot) in geschiedwerk, schoolboekjes, romans, gedichten, schilderijen en prenten vereerd als navolgenswaardig voorbeeld voor liefhebbende vrouwen.

Maria van Reigersberch aan Hugo de Groot, Den Haag, 15 september 1611
35

Deze brief (de eerste die van Maria bekend is) dateert uit de tijd dat Hugo de Groot als afgevaardigde van het Hof van Holland in Emden verbleef. Maria verlangt naar haar echtgenoot, maar zegt niets over hun dochtertje Cornelia, dat dan bijna een halfjaar oud is.

Casaubon de Franse geleerde Isaac de Casaubon, die sinds kort in Londen woonde; *Diodati* Theodorus Diodati, een uit Genève afkomstige medicus te Londen; *juffrouw Van Dorp* het is niet duidelijk welk lid van de Haagse familie Van Dorp bedoeld wordt; *mijn moeder* Maria Nicolai was sinds 1602 weduwe van Pieter van Reigersberch.

Maria van Reigersberch aan Hugo de Groot, Veere, 31 augustus 1621 35

Nadat De Groot op 22 maart 1621, dankzij de doortastendheid van zijn vrouw en hun dienstmeisje Elsje van Houweningen, uit zijn gevangenis was ontsnapt, vluchtte hij via Antwerpen naar Parijs. Maria, die in Loevestein was achtergebleven, kreeg pas na enige tijd toestemming van de Staten om het slot te verlaten. Het duurde nog tot half september voor ook zij met haar gezin en personeel naar Parijs kon komen, onder andere omdat ze in Holland en Zeeland eerst de nodige zaken moest afhandelen. De Groot had zich in Parijs direct gezet aan het schrijven van een felle zelfverdediging, die na publicatie bij de Hollandse regering veel kwaad bloed zou zetten. Uit deze brief kan blijken dat Maria daarvoor nu al bang was.

een van mijn broers Johan, David of Nicolaas van Reigersberch, die allen hoge bestuurlijke ambten bekleedden; *oorlogsschip* Maria zou vanuit Veere overzee naar Frankrijk vertrekken, veiligheidshalve (in verband met de hervatte oorlog met Spanje) met een (zeil)schip van de admiraliteit; *het boek van Bor* Pieter Bors *De Nederlantsche oorloghen*, Leiden 1621; *de historie* Adriaan van Meerbeecks *Chronycke van de gantsche werelt ende sonderlinghe van de seventhien Nederlanden*, Antwerpen 1620. De Groot was ook zelf bezig geweest met het schrijven van een geschiedenis van de Nederlandse Opstand.

Maria van Reigersberch aan Hugo de Groot, Middelburg, 25 juni 1624 36

De eerste jaren in Parijs confronteerden het gezin De Groot al direct met financiële problemen. Weliswaar beloofde de Franse regering De Groot een jaargeld, maar dat werd in de regel pas na veel getrouwtrek uitbetaald.

Maria ging vanuit Parijs verschillende keren naar de Republiek. De eerste keer, in 1624, bracht zij haar elfjarige oudste zoon Cornelis onder bij De Groots ouders in Delft, waar de jongen voorlopig zijn schoolopleiding zou voortzetten. Haar voornaamste doel was echter haar deel van de verbeurdverklarde goederen los te krijgen, te onderhandelen over uitbetaling van het salaris waarop haar man (die officieel nog steeds pensionaris van Rotterdam was) recht had en om de mogelijkheid van een eerherstel af te tasten.

In deze brief doet Maria aan haar man verslag van het begin van haar reis, die begon met een verblijf bij haar familie in Zeeland en hernieuwd contact met hoge bestuursambtenaren die De Groot een goed hart toedroegen. Het blijkt dat Maria vanuit het verre vaderland ook nog steeds bezig is met het Parijse huishouden, waar vaak logés waren: er moeten daar flinke hoeveelheden confitures gemaakt worden (een bekende lekkernij in droge vorm of als gelei) en ze moet zelf rekeningen betalen.

Lillo regio op de linkeroever van de Schelde die in handen van de Republiek was gebleven; *broeder Campe* mr. Jacob Campe, echtgenoot van Maria's zuster Martha. Hij was burgemeester van Veere en onder andere lid van de Gecommitteerde Raden van Zeeland; via hem kon Maria bij een van de andere leden van de Raad logeren; *zuster Bloncke* Maria's andere zuster, Susanna, die twee jaar tevoren weduwe was geworden; *mijn broer* Johan van Reigersberch, die kort tevoren was hertrouwd met een dochter van de burgemeester van Middelburg, Jacob de

Waert; *mijnheer Beaumont* mr. Simon van Beaumont, sinds 1611 eerste pensionaris van Middelburg; dichter en onder andere gastheer van Anna Roemers Visscher, toen zij in 1622 in Middelburg logeerde; *onderhandelingen* waarschijnlijk over de beoogde verovering van La Rochelle, het hugenotenbolwerk in Frankrijk; *de heer Van Valkenburg* Johan de Hertoghe van Osmael, heer Van Valkenburg, gouverneur van Orange en afgevaardigd naar het Franse hof; *de ambassadeurs* namelijk de drie afgevaardigden van de Republiek die onderhandelden met kardinaal Richelieu, de Franse eerste minister; *Willem Willem van de Velde*, knecht en leerling van De Groot, die evenals Elsje van Houweningen tot het huishouden van de De Groot hoorde en met hen meegegaan was naar Parijs. Samen met De Groot gaf hij les aan Cornelis; *uw vader* Johan de Groot, burgemeester van Delft; *Elsje* Elsje van Houweningen, het toegewijde dienstmeisje van de familie De Groot; *glaasjes* glazen potten of (weck)flessen; *Pieter Maria's* tweede zoon Pieter was tijdens haar verblijf in Holland ernstig ziek; *neef Graswinckel* Dirk Graswinckel, literator en advocaat, die een tijd bij de De Groot logeerde; *in de galère* in de problemen (?).

Maria van Reigersberch aan Nicolaas van Reigersberch, Parijs, 11 november 1628 39

Nadat stadhouder Maurits in 1625 was opgevolgd door zijn broer Frederik Hendrik, die De Groot welgezind was, hoopte die dat hij nu volledig eerherstel zou kunnen krijgen. Dat was echter niet het geval. Vrienden wezen erop dat hij daartoe eerst openlijk vergiffenis zou moeten vragen aan de Staten, maar noch hij noch Maria wilden hier iets van weten. Intussen kregen zij regelmatig logés en bezoek uit het vaderland, terwijl Maria voor vrienden en familieleden bestellingen voor kleding en andere zaken volgens de laatste Franse mode uitvoerde. Nicolaas

van Reigersberch, inmiddels lid van de Hoge Raad en De Groots zaak zeer toegedaan, hield de De Groots uitvoerig op de hoogte van de gebeurtenissen in de Republiek. In deze brief, geschreven op de achterkant van een brief van De Groot aan haar broer, doet Maria verslag van politieke discussies met Nederlandse gasten bij hen thuis: over de rol van Oldenbarnevelt, beschuldigingen aan het adres van zijn medestanders, de arminianen, en over een debat, waarin Maria een overtuigde tegenstander van de arminianen door de theologische mand heeft laten vallen.

kleed waarschijnlijk een pak, met ingeweven bloemen of strepen en omzoomd met sierranden; *neef Campe* mr. Jacob Campe, de zwager van Nicolaas en Maria van Reigersberch; *neef Vosbergen* Caspar van Vosbergen jr., die wel tot de familie, maar niet tot de geestverwanten van De Groot behoorde; *nicht Pieternel* een dochter van Jacob Campe; *La Rochelle* de stad van de hugenoten, die door Richelieu was ingenomen; *de Advocaat* Johan van Oldenbarnevelt, landsadvocaat van Holland, die in mei 1619 was terechtgesteld; *van de admiraliteit* een paar jaar tevoren waren enige raden van de Admiraliteit van Rotterdam, die schuldig waren aan diefstal van gelden van het land, alleen veroordeeld tot geldboetes en vergoeding van het gestolene; *arminianen* de politieke strijd tussen Oldenbarnevelt en Maurits was begonnen met een religieus conflict tussen twee Leidse hoogleraren, Arminius en Gomarus. Arminius stelde heil of verdoemenis niet afhankelijk van een onwrikbaar godsbesluit, maar van de keuze van de mens zelf om Gods genade te accepteren of te verwerpen. Gomarus daarentegen geloofde in een absolute voorbeschikking (de leer van de predestinatie); *Zijne Excellentie* prins Maurits; *daar niets aan kon doen* namelijk aan het feit dat hij een moordenaar was, als consequentie van de predestinatie; *alle vrienden* de hele familie; *de vader* Caspar van Vosbergen sr.

Maria van Reigersberch aan Nicolaas van Reigersberch, Parijs, 24 maart 1630 41

De situatie in Parijs werd hoe langer hoe slechter. Er was nog steeds geen zicht op onvoorwaardelijk eerherstel en geen einde aan de geldproblemen, die nijpend bleven omdat het gezin aan zijn stand verplicht was om op grote voet te leven. Ook de zoons Pieter en Dirk werden voor hun opleiding naar Holland gestuurd, wat nieuwe kosten en vervreemding van hun ouders inhield. Hoewel ze het contact met hun welgezinde relaties in de Republiek niet wil laten verslappen, houdt Maria er al ernstig rekening mee dat haar man in dienst zal treden van een vreemde mogendheid. In deze brief aan haar broer spreekt zij haar zorgen over geld en opvoeding uit en vraagt hem onder andere om bemiddeling inzake de haar toekomstige inkomsten (uit Zeeuwse aandelen). Ze wijst hem er ook op dat hij meer geld te besteden heeft voor fraaie aankleding van zichzelf en zijn huis dan zij.

Van Borsselen Philibert van Borsselen, rentmeester-generaal van Zeeland Beooster Schelde; *behangsel* stoffen die aan wanden, deuren, over bedden en dergelijke werden opgehangen, vaak prachtig gemaakt, met allerlei franjes en sierranden; *Reael* Laurens Reael, de vroegere gouverneur-generaal van Indië en de geletterde vriend van onder anderen P.C. Hooft; *d'Or* François d'Or, vroeger remonstrants predikant te Sedan, die nu Franse les gaf in Parijs; *Polyander* de theoloog Johannes Polyander à Kerckhove, hoogleraar in Leiden, die, hoewel contraremonstrant, samen met zijn vrouw Maria hartelijk was komen begroeten bij haar bezoek aan Holland in 1624.

Maria van Reigersberch aan Nicolaas van Reigersberch, Parijs, 11 oktober 1630 44

Het bericht van haar broer dat de plaats van pensionaris van Rotterdam, die na De Groots gevangenneming steeds vacant gehouden was, op last van Frederik Hendrik toch weer bezet zou worden, en nog wel door hun goede vriend Simon van Beaumont, stemde Maria uiterst bitter. De Groots positie in Parijs, die deels berustte op de verwachting dat hij zijn ambt zou hervatten, zou daardoor ondermijnd worden. Zonder zaken en mensen bij name te noemen, voor het geval haar brief in verkeerde handen zou vallen, dringt Maria er bij Nicolaas op aan om de stadhouder op andere gedachten te brengen. Geschikte huwelijken, zowel voor de dan negentienjarige Cornelia als voor Nicolaas zelf, blijken ook moeilijk te regelen, terwijl dat toch van het hoogste belang was voor de familie. Als dochter van een banneling waren Cornelia's huwelijkskansen in het vaderland klein, maar zolang de De Groots toch nog hoopten op terugkeer, was een huwelijk met een Franse katholiek evenmin raadzaam. Na een aantal mislukte pogingen had Nicolaas voor zichzelf nu Maria de Bye op het oog, maar ook dat zou niets worden.

Onze Neef een schuilnaam voor Frederik Hendrik; *de vraag die mijn man u stelde* waarschijnlijk betreffende een eventuele Nederlandse huwelijkspartner voor Cornelia; *Gallus* een andere schuilnaam voor Frederik Hendrik; *die ander* namelijk prins Maurits; *De Hauterive* François de l'Aubespine, markies van Hauterive, kolonel en later generaal van een Frans regiment in dienst van de Republiek.

Maria van Reigersberch aan Pieter de Groot, Parijs, 7 oktober 1635 46

In de zomer van 1631 had Maria bij een derde bezoek aan de Republiek gemeend dat de stemming binnen de regering gunstig genoeg was voor het begeerde eerherstel van haar man. De Groot keerde onverhoeds naar het vaderland terug, maar omdat hij geen verzoek tot gratie wilde doen, moest hij zonder enig succes het land weer verlaten. Hierop besloot hij dan toch maar in dienst van een ander land te treden. In 1634 aanvaardde hij het ambt van Zweeds ambassadeur in Parijs, waardoor zijn sociale status aanzienlijk steeg. Maria bestierde nu een veel uitgebreider en deftiger huishouden dan tevoren, maar zij hield zorgen over de uitbetalingen van De Groots salaris, die vaak veel te laat plaatsvonden, en over haar kinderen. In maart 1635 stierf haar tweede, toen achttienjarige dochter, Maria; Cornelia was nog steeds niet uitgehuwelijkt, en haar drie zoons wilden het door hun ouders uitgestippelde pad niet volgen. Uit de volgende brief blijkt dat zij de twintigjarige Pieter, die in huis woonde bij de Leidse rechtsgeleerde Johannes Arnoldi Corvinus, een carrière als zeeofficier hadden toegedacht, terwijl hijzelf liever advocaat wilde worden. Maria betoont zich een zakelijke moeder, aan wie zelfbeklag niet vreemd is. Hoewel Maria's broer Nicolaas in deze tijd niet veel vertrouwen had in Pieters vermogen om zich tot een goed jurist te ontwikkelen, zou deze zich toch in dat vak bekwamen: in 1637 promoveerde hij in Orléans in de rechten en vestigde zich daarna als advocaat in Den Haag.

je oom Willem de Groot, met wie Hugo de Groot regelmatig correspondeerde; *op welke leeftijd* Hugo de Groot begon al op zijn zestiende zijn juridische ambtelijke carrière.

Maria van Reigersberch aan Dirk de Groot, Parijs, 16 oktober 1638 48

Maria's oudste zoon Cornelis had tegen de wil van zijn vader gekozen voor een militaire loopbaan. Evenals Dirk, die in Nederland vestingbouwkunde had gestudeerd, diende hij nu als officier in het leger van de hertog van Saksen-Weimar. Deze vocht in de Dertigjarige Oorlog tegen de troepen van de Oostenrijkse keizer en belegerde nu de vestingstad Breisach. Van Cornelis hoorden de ouders nooit iets, van Dirk weinig. In deze brief aan de dan net twintigjarige Dirk probeert Maria contact met haar zoons te houden en vertelt ze hem nieuwtjes.

de Zwitser een huursoldaat; *grootmoeder Reigersberch* Maria's moeder zou zeer spoedig sterven; *neef en jonge neef Reigersberch* de beide zonen van Maria's oudste broer Johan; *neef Van Dorp* Frederik van Dorp, halfbroer van Dorothea van Dorp en via zijn vrouw verwant aan de Van Reigersberchs.

Maria van Reigersberch aan Cornelis de Groot, Parijs, 28 december 1638 49

Maria's oudste zoon Cornelis, inmiddels vijftwintig en evenals zijn broer Dirk militair, was duidelijk een zorgenkind, dat een moeilijke relatie had met zowel zijn ouders als zijn broers. Wegens grote schulden had hij zelfs niet genoeg geld voor altijd smetteloze hemden en kragen, wat nog wel een erezaak in hogere kringen was. Maria zegt hem flink de waarheid: hij is met het gat in zijn hand zijn ouders tot schande en bezorgt hun financiële problemen.

de heer De Wicquefort Joachim de Wicquefort, toenmalig agent van de hertog van Saksen-Weimar, die in die functie voorschot-

ten aan de militairen in diens leger kon geven; *pistolen* gouden munten; *de hertog* hertog Bernhard van Saksen Weimar, onder wie Cornelis diende.

Maria van Reigersberch aan Hugo de Groot, Spa, 29 juli 1645 51

In 1645 werd Hugo de Groot door de Zweedse koningin Christina teruggeroepen van zijn Parijse ambassadeurspost. Nadat hij begin mei met een onzekere toekomstverwachting naar Zweden was afgereisd, vertrok Maria met Cornelia, die aan geelzucht leed, naar Spa. Uit deze laatste brief die zij haar man schreef, blijkt opnieuw dat de zorg voor een financieel gezond huishouden geheel bij haar lag en dat ze opnieuw angst had voor geldgebrek. Ze heeft allerlei zaken voor haar man behartigd (waaronder het verzorgen van geschenken voor Franse relaties, in de vorm van (gouden of zilveren) kettingen) en ze meldt hem het laatste oorlogsnieuws over overwinningen van de Fransen, de bondgenoten van de Republiek. De brief heeft De Groot nooit bereikt: na zijn besluit om geen positie in Zweden aan te nemen keerde hij terug. Na een barre tocht over de Oostzee, op weg naar Lübeck, strandde zijn schip bij Dantzig; op weg naar Lübeck stortte hij in en op 28 augustus 1645 stierf hij te Rostock.

Salvius Johan Adler Salvius, de Zweedse gevolmachtigde te Osnabrück, die de halfjaarlijkse rekeningen van De Groot controleerde; *Hoeufft* Jean Hoeufft, bankier te Parijs en beheerder van de Frans-Zweedse subsidiekas, via wie De Groot zijn salaris ontving; *gevolg* hiertoe behoorden drie secretarissen en zes bedienden; *Mardyck* een vesting op de weg naar Duinkerken, die de Spaanse Nederlanden verdedigd hadden tegen Frankrijk, en waarvan het garnizoen op 10 juli had gecapituleerd; *La Motte*

een bolwerk van de Lotharingers, nu veroverd door de Fransen; *Catalonië* de Fransen hadden na een veldslag met de Spanjaarden op 22 juni bijna geheel Catalonië weten te bezetten; *die van Beieren* de Beierse troepen die in gevecht waren met het Franse leger van de hertog van Enghien; *Denen* kort tevoren waren Denemarken en Zweden in een oorlog verwickeld geweest; *de kardinaal* kardinaal Mazarin, die de zoon van zijn Zweedse bondgenoot, rijkskanselier Oxenstierna, met veel egerds had ontvangen; *cordon bleus* ridders van de (hoge) orde van de Heilige Geest; hiermee geeft Maria aan op welk hoog niveau de ontvangst zich afspeelde.

Maria Tesselschade Roemers Visscher (1594-1649)

Evenals Maria van Reigersberch was Maria Roemers Visscher al tijdens haar leven een bekende vrouw: niet wegens ‘mannelijke’ eigenschappen van moed en doortastendheid, maar om haar ‘vrouwelijke’ kunstzinnigheid en muzikaliteit. Ze was de derde en jongste dochter van de Amsterdamse dichter-koopman Pieter Roemer Visscher, die aan haar doopnaam de bijnaam Tesselschade toevoegde. Evenals haar oudste zusje Anna was Tesselschade literair en artistiek begaafd en beiden kregen van hun vooruitstrevende vader een veelzijdige opvoeding, met aandacht voor zowel intellectuele als kunstzinnige aspecten, én zwemles. Ook maakte zij al in haar jeugd, in het Amsterdamse huis van haar vader, kennis met dichters als Hooft en Vondel, die tot de literaire avant-garde behoorden, later ook met Huygens. Tesselschade zou nooit ‘geleerd’ genoemd worden, maar wel zouden haar vrienden haar speciaal roemen om haar muzikaliteit en artistiekeit. Alleen Bredero inspireerde zij tot poëzie die duidelijk voortkwam uit een verliefd hart.

Veel weten we niet over haar uit de tijd voor ze (op negentwintigjarige leeftijd) trouwde met de uit Alkmaar afkomstige

Allard Crombalch, die waarschijnlijk zeeofficier was. Wel werd dat huwelijk bezongen door Hooft, Vondel en Huygens, met wie zij haar leven lang bevriend zou blijven.

Met Pieter Cornelisz. Hooft, dertien jaar ouder dan zij en sinds 1609 drost van Muiden, had Tesselschade een nauwe band: zelf al jong bestempeld tot het ‘hoofd der poëten’ was hij haar leidsman in de poëzie, maar hij werd ook een vriend, die gevoelig was voor haar charmes en haar elke zomer uitnodigde om bij hem en zijn gezin op het Muiderslot te komen logeren. Met haar ‘zoetemelks hart’ bleef zij altijd begaan met zijn wel en wee. Hun vriendschap duurde tot zijn dood, in 1647, toen zij zelf al lange tijd weduwe was en nog maar één van haar twee dochters overhad, die zij tien dagen later eveneens verloor. Tesselschade stierf zelf in juni 1649, nog maar vijfenvijftig jaar oud.

Van Tesselschades correspondentie zijn alleen negentien brieven en briefjes aan Hooft bewaard (waarvan drie mede gericht tot zijn tweede vrouw) en twaalf aan de geleerde Caspar Barlaeus, hoogleraar aan het Amsterdamse Athenaeum, die haar tijdens haar weduweschap een tijd (tevergeefs) het hof maakte. Tesselschade deed steeds haar best om zich in haar brieven een waardige correspondentie van haar geleerde en taalvaardige vrienden te betonen. Maar ook als haar stijl een wat gekunstelde literaire indruk maakt, klinkt uit haar woorden toch altijd een evenwichtige en op anderen betrokken persoonlijkheid.

Maria Tesselschade Roemers Visscher aan Pieter Cornelisz Hooft, Alkmaar, eind juni of begin juli 1624 53

Op 6 juni 1624, ruim een halfjaar nadat Tesselschade als getrouwde vrouw haar man naar Alkmaar was gevolgd, stierf Hoofts vrouw, Christina van Erp. Zijn twee nog levende kinderen had hij kort daarvoor verloren. Tesselschade was door dit

bericht zo ontroerd dat ze Hooft niet direct kon schrijven. In deze brief probeert ze haar diep verslagen oudere vriend te troosten, waarbij ze ook een beroep doet op zijn wijsheid en intellectuele kracht.

Hooft zou hierop met een zeer persoonlijke en tegelijk bewonderenswaardig beheerste brief reageren: inderdaad, zo schreef hij, had hij uit het werk van de Romeinse filosoof Seneca en de door hem zeer bewonderde Franse auteur Michel de Montaigne geleerd dat een mens standvastig moet zijn in tegenspoed, maar het lukte hem niet deze lessen op te volgen.

Patrona patrones. Met dit woord suggereert Tesselschade dat Christina nu in de hemel optreedt als een soort beschermheilige.

Maria Tesselschade Roemers Visscher aan Pieter Cornelisz Hooft, Alkmaar, 13 of 14 juni 1634 53

Op 28 mei 1634 trof nu ook Tesselschade een onverwachte, dubbele ramp: binnen één etmaal stierven haar oudste dochtertje Teetje en haar man, Allard Crombalch. Teetjes dood (ze stierf aan de pokken) greep haar vader zo sterk aan dat de arts hem een kalmeringsmiddel voorschreef; hierop kreeg hij zulke hevige bloedspuwingen dat ook hij de geest gaf. Hooft en Huygens hoorden het droeve nieuws via anderen en wisten nauwelijks raad met dit ongeluk. Ze schoven de vriendenplicht om Tesselschade te schrijven op elkaar af, totdat zij, alleen achtergebleven met haar zesjarige dochtertje Maria, zelf het stilzwijgen verbrak met de volgende brief. Tesselschade laat hierin zien dat ze in staat is tot stoïsche zelfbeheersing en christelijke lijdzaamheid.

Hooft, diep onder de indruk van Tesselschades uitzonderlijke geestkracht, schreef haar direct terug. Hij had zich vergeefs

uitgeput in het zoeken naar troost, zo zei hij, en nu bewees Tesselschade dat filosofische studie een zachte vrouw zo kon sterken tegen de slagen van het lot dat die haar wel konden kneuzen, maar niet konden verwonden. Hij had door innerlijke blijdschap hierover de tranen gestort die zij had weten te bedwingen!

Hooft moet hierbij zeker gedacht hebben aan de brieven die Tesselschade en hij tien jaar eerder hadden gewisseld naar aanleiding van zijn verdriet om het verlies van zijn eerste vrouw.

uw blijde geluk na drie jaar weduwnaarschap was Hooft opnieuw getrouwd, nu met Eleonora Hellemans, die twee dochters uit haar eerste huwelijk meenam en met wie Hooft inmiddels weer een ander dochtertje en een zoontje had gekregen; *Susanna* Susanna Bartelotti, de toen twintigjarige oudste dochter uit Eleonora's eerste huwelijk, die zeer op Tesselschade was gesteld; *neef Sammer* een neef van Allard Crombalch, die Tesselschade later nogal eens op reis begeleidde. Deze keer ging hij kennelijk naar Muiden, mogelijk als chaperon van Susanna; *Adelaart* een ook wel door Vondel en Hooft gebruikte woordspeling met de naam Allard, in dit geval door Tesselschade gebruikt in verband met zijn omhoogvliegen naar de hemel; *evenbeeld* Tesselschades tweede dochtertje Maria.

Maria Tesselschade aan Caspar Barlaeus, Alkmaar, najaar 1639 54

Twee jaar nadat Tesselschade weduwe was geworden kreeg zij een nieuwe aanbieder: de uitbundige maar ook melancholische Caspar Barlaeus, hoogleraar in de filosofie aan het Amsterdamse Athenaeum, vriend van Hooft en Huygens en sinds kort weduwnaar. Hij zette zijn hofmakerij op hooggeleerd niveau in, door Tesselschade een exemplaar van een van zijn Latijnse oraties te sturen, vergezeld van twee Nederlandse gedichten, waar-

op nog verschillende andere Nederlandse en Latijnse verzen, met een stortvloed van klassieke beeldspraak en wendingen, zouden volgen. Zijn toenaderingen bleven echter steken in een hoffelijk spel, waarvan hij ook verslag deed in brieven aan Huygens. Tesselschade gaf namelijk niet toe en bovendien had Barlaeus grote bezwaren tegen haar steeds duidelijker hang naar het katholicisme. Overigens waren zeker Barlaeus' latere, Latijnse, gedichten niet voor haar bestemd, want die taal beheerste ze nauwelijks.

Dat Tesselschade toch wel gevoelig is geweest voor de belangstelling van deze nieuwe geleerde vriend, blijkt uit haar briefjes aan Barlaeus, die vaak mede dienden om hem een proeve van haar dichtkunst te sturen, onder andere gedichtjes voor Huygens. Ze deed in deze correspondentie duidelijk extra haar best om literair vernuftig over te komen. Dit blijkt ook uit de volgende brief, waarin ze Barlaeus bedankt voor een boek en zijn hulp inroept bij het vertalen van Huygens' Latijnse poëzie over de dood van zijn vrouw, Suzanne van Baerle. Ze was ongetwijfeld extra geïnteresseerd in deze gedichten omdat ze, na de dood van Suzanne, Huygens in een sonnet had aangespoord om zijn verdriet op papier onder woorden te brengen, zodat hij het niet zou behoeven te onthouden.

het vorstelijke boek het prachtig uitgevoerde boek over een vorstin, namelijk Barlaeus' beschrijving van het bezoek dat de Franse koningin-moeder Maria de' Medici in begin september 1638 aan Amsterdam gebracht had, de *Medicea hospes*.

Waarschijnlijk had Barlaeus Tesselschade direct een exemplaar van de eerste, Latijnse uitgave toegezonden, maar uit het volgende blijkt dat zij nu ook over de vertaling (door Vondel) beschikt; *schaduw* dit woord gebruikte Huygens voor zijn vertalingen van poëzie van John Donne; Tesselschade stelt dit tegenover het leven (het echte, origineel), waarvan ze niet goed had kunnen genieten wegens haar gebrekkige kennis van het Latijn én

een inmiddels genezen (oog)ziekte; *Vastaard* de koosnaam voor Constantijn Huygens, namelijk de vertaling van ‘Constanter’, de standvastige; *in magna...* een (niet geheel correcte) verwijzing naar de spreuk ‘In magnis voluisse sat est’ (In grote dingen is het voldoende om iets geprobeerd te hebben); *Caelo...* vers 42 van Huygens’ ‘Naenia’ (lijkklacht) ter nagedachtenis aan zijn gestorven vrouw. Tesselschade kende kennelijk alleen het derde gedeelte, dat in vertaling begint: ‘Ster opgenomen in de hemel, in de onmetelijke boezem van de eeuwigheid’; *Ster* Huygens noemde zijn vrouw ‘Sterre’; *festoen* slinger. Het beeld is ontleend aan de werkelijke slingers die Tesselschade maakte en waaraan Barlaeus enkele gedichten wijdde; hier is het toegepast op gedichten van Huygens; *vos en de ooievaar* een verwijzing naar de fabel van de vos en de ooievaar, die om de beurt bij elkaar te gast zijn, waarbij het geen van beide dieren lukt om iets van het door de ander opgediende voedsel te eten.

Anna Roemers Visscher (1584-1651)

Anna Roemers Visscher was de oudste, zelfbewuste dochter van de Amsterdamse koopman-dichter Pieter Roemer Visscher, elf jaar ouder dan haar zuster Maria Tesselschade en ook eerder dan zij geroemd om haar literaire talenten. Naast haar intellectuele vorming moet ze ook veel tijd besteed hebben aan haar artistieke vaardigheden, zoals het kunstig graveren van glazen. Ze wilde zich al jong als dichteres profileren en als kunstzinnige en geleerde jonge vrouw werd ze in 1616 ook buiten haar eigen kring bekend door toedoen van de geleerde Leidse hoogleraar Daniël Heinsius. Deze nam in zijn bundel *Nederduytsche poemata* een uitbundig lofdicht op haar op, gevolgd door een antwoordgedicht van haar en weer een reactie van hem.

In deze tijd, waarin ontwikkelde vrouwen actief deel gingen nemen aan het sociale verkeer van de burgerlijke elite, had ook

Anna duidelijk behoefte om met andere gelijkgestemden in contact te komen. Behalve (pas in onze tijd gepubliceerde) ernstige poëzie schreef ze dan ook heel wat gedichten die direct op anderen waren gericht, waarmee ze bewust een vriendschapsband cultiveerde. Het betrof soms toen al befaamde mannen, zoals de schilder Rubens en de geleerde Hugo de Groot. Anna onderhield vanaf 1618 nauwe literaire banden met de Middelburgse pensionaris en dichter Jacob Cats, zes jaar ouder dan zij; volgens hem bewees zij dat ‘een maagd kan eerbaar zijn, en niettemin geleerd’. De jonge Haagse dichter Constantijn Huygens nam zelf het initiatief om via haar contact te leggen met de Amsterdamse literaire avant-garde rondom Hooft, en Anna wierp zich graag, in poëzie, als intermediair tussen de twee mannen op.

Toch bestierde ze waarschijnlijk allang voor de dood van haar moeder in 1619 thuis het huishouden. Pas enkele jaren na de dood van haar vader voegde ook zij zich in het patroon dat van een vrouw verwacht werd: op haar veertigste trouwde ze met mr. Dominicus Boot van Wesel, heemraad van de Wieringerwaard, waar ze nu dus ook ging wonen. Heel snel kreeg ze achter elkaar twee zoons, maar hoewel de mogelijkheid voor literair contact nu lange tijd klein was, probeerde ze, zodra er gelegenheid voor was, nieuwe relaties aan te knopen. In 1633 kocht haar man het huis Bellevue in Alkmaar, waar ook Tesselschade woonde; dit waarschijnlijk in verband met de schoolopleiding van hun zoons in die stad.

Inmiddels was Anna van het protestantse naar het katholieke geloof overgegaan, waarin ze de overtuiging van haar man volgde. Hun zoons kregen hun middelbareschoolopleiding in een internaat van Brusselse jezuïeten. Anna gebruikte de bezoeken die zij hun daar tussen 1640 en 1646 bracht ook om kennis te maken met verschillende leden van de sociale en intellectuele elite in het Zuiden, zoals de Leuvense hoogleraar Erycius Puteanus, Balthasar Moretus 1 van het beroemde Antwerpse druk-

kershuis Plantijn en andere Antwerpenaren. Ook dit vond een neerslag in gedichten van haar.

Allebei haar zoons gingen in Leiden studeren, waar een van hen stierf. Anna stierf zelf in 1651 in Alkmaar. Jammer genoeg zijn er maar twee brieven van haar bekend: een klein briefje aan Hoofts eerste vrouw, Christina van Erp, aan wie ze een exemplaar van de door haar verzorgde uitgave van haar vaders emblemata-bundel *Zinne-poppen* stuurde, en een aan Pieter Roose in Brussel.

Anna Roemers Visscher aan Pieter Roose, 28 februari 1642 56

Een van Anna Roemers' contacten in de Zuidelijke Nederlanden was Pieter Roose, de voorzitter van de Geheime Raad in Brussel: een contact dat in een welwillende sfeer verlopen schijnt te zijn. Als oude vriendin van de toenmalige Hollandse raadpensionaris Jacob Cats en voorzien van diverse aanbevelingsbrieven zal zij vanaf haar eerste bezoek aan Brussel, in februari 1641, gemakkelijk entree tot de zeer hooggeplaatste staatsman Roose hebben gehad.

Ook al werden al in deze tijd de eerste voorbereidingen tot vredesonderhandelingen getroffen, toch waren de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden nog steeds in staat van oorlog met elkaar. Om naar Brussel te kunnen reizen had Anna verklaringen nodig die haar 'neutrale status' bevestigden, dat wil zeggen dat ze in geen van beide gebieden als 'vijandelijk' kon worden beschouwd. Toen ze in 1642 een volgende reis voorbereidde, bezorgde Roose haar kennelijk al voor haar vertrek een vrijgeleide voor het Zuiden, wat het verkrijgen van een soortgelijke verklaring van stadhouder Frederik Hendrik vergemakkelijkte. Anna heeft zich daarvoor gewend tot Constantijn Huygens, de secretaris van de prins, die zij als oude vriend kende. Die liet haar zelfs geen zegelkosten betalen.

In deze brief vanuit Holland bedankt Anna als een vrouw van de wereld Roose op beschaafd hoffelijke, maar ook persoonlijke toon voor zijn welwillendheid. Ze bericht hem als intermediair over het betoon van respect voor hem in de hoge Hollandse ambtelijke kringen om Cats, en bevestigt haar eigen vriendschappelijke gevoelens voor het andere land door haar hoop op een spoedige vrede uit te spreken. Tegelijk stuurde ze Roose een gedicht, als begeleiding van een door haar gegraveerde roemer; zo'n cadeau had zij al vaker aan anderen geschonken, als eerbewijs of dank.

ronde rondborstige, ongekunstelde; Anna's vader had deze kwalificatie in positieve zin gebruikt, soms in tegenstelling tot 'beleefdheid', dat bij hem, toegepast op Brabanders, een negatieve bijmaak van gemaniëerdheid kon hebben. In Anna's woorden klinkt wel wat ironie; *een grote roemer* deze was mogelijk dezelfde als die Anna in 1623 cadeau had gegeven aan de magistraat van Dordrecht, ter gelegenheid van Cats' aanstelling als pensionaris van die stad; *Nederland* Anna gebruikt het woord Nederland uitdrukkelijk voor het geheel der zeventien Nederlandse provincies, ook al vormden die allang geen staatkundige eenheid meer. De scheiding tussen de landen drukt zij hierna uit in de oppositie 'vaderland' - 'vriendenland'; *pater Ney* Joan Naey, generaal van de orde der minderbroeders in Antwerpen, die door zijn behendig onderhandelen in 1609 het Twaalfjarig Bestand erdoor gekregen had.

Suzanna Barlaeus (1622-1672)

Suzanna Barlaeus (van Baerle; geen familie van Huygens' vrouw) werd geboren in een zeer geletterd milieu: ze was de derde dochter in het gezin van de beroemde geleerde Caspar Barlaeus en Barbara Sayon, die samen zeven kinderen kregen.

Anders dan de dochters van Roemer Visscher lijkt ze echter niet gestimuleerd te zijn om haar literaire talenten te ontwikkelen. Haar eerste jaren bracht Suzanna door in Leiden en in 1631 verhuisde zij naar Amsterdam, waar haar vader aan het Atheneum een aanstelling als professor had gekregen. Al vier jaar later stierf haar moeder, en haar door depressies geplaagde vader zal zich niet veel aan zijn dochters gelegen hebben laten liggen. Wel dong hij tevergeefs naar de hand van Maria Tesselschade. Nadat hij in 1648 een einde aan zijn leven had gemaakt, verhuisde Suzanna, toen al bijna zesentwintig jaar oud, naar familie in Katwijk.

Inmiddels had zij de vijf jaar jongere Geeraert Brandt leren kennen, die in 1646 bij de familie Barlaeus was geïntroduceerd. Brandt was horlogemaker van beroep, maar al beroemd wegens het succes van zijn treurspel *De veinzende Torquatus*, dat hij op zeventienjarige leeftijd schreef. Ook stelde hij in mei 1647 de lijkrede ter nagedachtenis van Hooft op en het jaar daarop verzorgde hij voor de viering van de Vrede van Munster feestelijke vertoningen op de Dam. Toen zijn *Gedichten* in 1649 werden uitgegeven, was hij inmiddels een gerespecteerd auteur.

Suzanna Barlaeus en Geeraert Brandt behoorden beiden tot de remonstrantse kerk. De vrome, maar ook standsbewuste Suzanna wilde echter niet met een horlogemaker trouwen, maar wel met een dominee, en om haar hand te verwerven begon Brandt op zijn tweeëntwintigste jaar in Amsterdam aan een theologische opleiding tot remonstants predikant, waarvoor hij eerst nog Latijn en Grieks moest leren. Toen hij in augustus 1652 benoemd werd in Nieuwkoop, trouwden Suzanna en hij direct.

Volgens haar kleinzoon Joan de Haas, die een biografie van zijn grootvader schreef, overtrof Suzanna haar zusters in schoonheid, deugdzaamheid en gaven van geest: dat kan best waar zijn geweest. Dankzij hem weten we ook dat zij veel van poëzie hield en zelf dichtte. Er zijn drie gedichten van haar be-

kend, waarvan één in een eigentijdse bloemlezing verscheen en een ander (een antwoordgedicht op dat van Brandt) door haar echtgenoot werd opgenomen in een bundel van zijn eigen poëzie. Uit dit laatste gedicht blijkt dat Suzanna ondanks haar liefde voor Brandt, toch tegen de band van het huwelijk opzag: wel begrijpelijk, gezien de zware taken van een predikantsvrouw en het reële gevaar van sterfte in een kraambed.

Suzanna Barlaeus kreeg vijf kinderen: drie zoons en twee dochters. Een lang leven was haar inderdaad niet beschoren: zij stierf in 1672. Wij kennen zes brieven van haar aan Brandt uit de jaren 1650-'52, voor hun huwelijk.

Suzanna Barlaeus aan Geeraert Brandt, Katwijk, 6 februari 1651 58

De volgende brief dateert uit de tijd dat Suzanna nog niet haar definitieve jawoord heeft gegeven. (Pas daarna zou haar Geeraert van ‘waarde vriend’ promoveren tot ‘allerliefste’.) Geeraert Brandt moet in Amsterdam zijn verlangen om Suzanna te zien nog een tijdje van haar opzouten. De wat gedistantieerde Suzanna lijkt op dat moment vooral behoefte te hebben om een preek van een door Brandt geroemde dominee te horen en aan te zitten aan het kerkelijk avondmaal. In huis is waarschijnlijk kort tevoren een baby geboren; uit een volgende brief aan Brandt blijkt dat deze de volgende dag plotseling is gestorven.

dominee Loedingius de gevierde remonstrantse predikant Johannes Loeding, een vriend van Brandt; *Haagse begrafenis* de staatsbegrafenis van stadhouder Willem II, die in november was gestorven, was bepaald op 7 maart 1651; *juffrouw Bisschop* Margaretha de Bisschop, een gemeenschappelijke vriendin; *juffrouw De Bruyn* Eva de Bruyn, bij wie Brandt waarschijnlijk woonde.

Suzanna Barlaeus aan Geeraert Brandt, Amsterdam, 15 november 1651 59

Suzanna is nu ook in Amsterdam, maar haar vriend in Delft. Ze schrijft Brandt over haar dagelijkse bezigheden, onder andere over haar pogingen om ten behoeve van hem een samenvatting te maken van een gehoorde preek. Volgens haar kleinzoon kon ze Brandt vaker met zulk werk helpen, dankzij haar bijzonder goede geheugen en inzicht in de preekopbouw. Suzanna lijkt wel erg bescheiden te zijn over de verstandelijke vermogens van haarzelf en andere vrouwen, wat ons verbaast bij een vrouw die zich in haar andere brieven en gedichten toch vrij zelfbewust presenteert. Ze voegde zich waarschijnlijk toch naar het patroon dat haar jeugdige verloofde van haar verwachtte, al zouden wij haar woorden nu misschien liever interpreteren als een wat ironische terechtwijzing, omdat hij kennelijk gezegd had dat hij van haar geen geleerde brief verwachtte.

haken en ogen aanduiding van een ingewikkelde preek van dominee Arnoldus Poelenburgh, waarvan Suzanna de hoofdpunten samenvat; *juffers Van der Hoeve* Johanna en Wilhelmina, dochters van Willem van der Hoeve, arts te Leiden; *mijn broer* Suzanna's jongste broer Antoni, die op dat moment in krijgsdienst was; *de wijze Hooft* een verwijzing naar een gewoonte van Maria Tesselschade Visscher om Hooft haar werk te laten 'betuttelen', dat wil zeggen te corrigeren; *het meer* de Haarlemmermeer, die Brandt op weg van Delft naar Amsterdam zou moeten overvaren.

Johanna de Witt (1617-1692)

Johanna de Witt was een echte 'moeder van de familie', een familie waarvan zij zich de hoge status zeer bewust was. Ze was

dan ook het oudste kind uit een Dordts gezin dat behoorde tot een van de belangrijkste Hollandse regentengeslachten, met sterke Staatsgezinde, anti-stadhouderlijke sympathieën. Johanna's vader, Jacob de Witt, zat tussen 1618 en 1650 bijna doorlopend in de Dordtse stadsregering en was onder andere wel zesmaal burgemeester. Na haar werden in het gezin De Witt nog een dochter en twee zoons geboren, van wie de jongste, Johan (geboren in 1625), in 1653 benoemd zou worden tot raadpensionaris van Holland. In 1637 trouwde Johanna met de vijf jaar oudere Jacob Cornelisz van Beveren, Heer van Zwijndrecht en lid van een andere belangrijke Dordtse regentenfamilie. Met hem kreeg ze acht kinderen; alleen twee dochters werden volwassen, die op hun beurt weer in oude regentenfamilies introuwden. Evenals zijn broer en schoonvader zou Jacob van Beveren allerlei hoge bestuursambten bekleden in Dordrecht, onder andere viermaal dat van burgemeester.

Johanna's broer Johan nam tijdens het eerste stadhouderloze tijdperk een zeer grote machtspositie in. Hij beheerste op den duur via familierelaties het hele Hollandse regentenapparaat, waartoe hij in 1655 ook een belangrijke stap zette door zijn huwelijk met Wendela Bicker, een rijke Amsterdamse regentendochter. Met haar kreeg hij zeven kinderen; ze stierf in 1668. De Witts carrière kwam tragisch ten einde in het rampjaar 1672, toen prins Willem tot stadhouder werd benoemd en Johan samen met zijn broer Cornelis door het gepeupel in Den Haag werd vermoord. De dag erna werd de wijnkelder van het Haagse huis van Johanna's echtgenoot geplunderd. Johanna zelf, die ook in Den Haag was, nam de leiding van de familie over: ze had al voor het bloedbad haar vader en Johans kinderen in veiligheid laten brengen, en de dag na de ramp zond ze de kinderen met de familiekoets naar weer een andere plaats, terwijl ze zelf haar vader mee naar Dordrecht nam.

In de eerste brief aan haar broer, die hier is opgenomen, hanteert Johanna de Witt nog niet de wellevende formules uit haar

latere brieven. Dat kan liggen aan de grote mate van hoffelijkheid die in het briefverkeer in haar kringen steeds meer werd voorgeschreven, eventueel ook aan de aanzienlijke verhoging van Johan de Witts maatschappelijke positie. Haar vele bewaarde, grotendeels onuitgegeven brieven aan de Witt bevatten een schat aan materiaal over wat haar bezighield. Ze blijkt evenals Maria van Reigersberch een zeer ondernemende en doortastende vrouw geweest te zijn, die de financiën van haar gezin regelde en (anders dan haar minder energieke echtgenoot) voortdurend in de weer was om de positie van de familie, de onderlinge relaties en goede contacten daarbuiten te handhaven. In verschillende brieven komt ook de grote zorg voor de nakomelingen tot uiting, van wie het overleven zo onzeker was.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 16 augustus 1653 62

Toen Johan de Witt, sinds 1650 pensionaris van Dordrecht, in 1653 als raadpensionaris naar Den Haag moest verhuizen, stond Johanna hem met raad en daad terzijde. Omdat haar broer nog vrijgezel was, bemoeide ze zich intensief met het huren van dienstmeisjes, of de aanschaf van kleding en huisraad. Ze kwam van tijd tot tijd over naar Den Haag, hoewel ze in Dordrecht ook de zorg had voor haar eigen huishouden en dat van haar vader, die in 1645 weduwnaar was geworden. Uit deze brief blijkt onder andere dat ze haar eigen dienstmeisje Grietje tijdens de verhuizing uitleende aan haar broer. Het meisje durfde echter niet alleen in het vreemde huis slapen, omdat ze bang was voor spoken.

het huis het huis Assendelft op het Westeinde dat Johan de Witt in 1653 huurde (tegenwoordig de ambtswoning van de Engelse ambassadeur); *juffrouw Verbies* deze beheerde het logement van

de heren van Dordrecht aan de Vijverberg; hier had Johan de Witt als gedeputeerde van Dordrecht tijdens zijn verblijven in Den Haag gewoond; *tante Veer* Cornelia van den Corput, zuster van Johanna's moeder en vrouw van Quinten de Veer, baljuw van Den Haag; *gepurgeerd* indertijd een beproefde therapie bij ziektes.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 12 februari 1656 62

Inmiddels was Johan de Witt getrouwd en had zijn vrouw hun eerste kind, Anna, gekregen. Op zijn vraag of Johanna misschien een geschikte min (voedster) wist, ging zijn zuster weer snel tot actie over. Hoewel de medische autoriteiten algemeen de lof van eigen borstvoeding zongen, zocht men in gegoede kringen meestal toch gauw een min, maar men zag er wel nauwlettend op toe wie men in huis haalde om het kind te zogen. Vaak gaf men een min aan elkaar door. In de volgende, slechts ten dele bekende brief, doet Johanna aan haar broer uitvoerig verslag van het resultaat van haar bemoeienis. Er blijkt onder andere uit dat een min zich als overbruggingsmaatregel kon laten zogen door jonge hondjes.

vader Jacob de Witt, die toen nog in Dordrecht woonde, maar het jaar daarop als raad en rekenmeester van de domeinen ook naar Den Haag zou verhuizen, waar hij bij zijn zoon ging wonen; *zuster Hoeffft* Maria de Witt, de andere zuster van Johan de Witt, die getrouwd was met Diederik Hoeffft.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 17 oktober 1669 64

In 1669, een jaar nadat Wendela Bicker was overleden, betrok Johan de Witt het huis op de Kneuterdijk dat ook nu nog bekendstaat als het Johan de Witthuis. Zijn vier nog levende, nu moederloze kinderen verhuisden met hem mee, zijn vader woonde nu ook bij hem in huis, en hij had zijn zwager en schoonzuster Bicker van Swieten als naaste burenen. Johanna is ook nu weer druk bezig met huishoudelijke zaken; ze voelt zich medeverantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen van haar broer en vraagt of er een paar niet kunnen komen logeren.

okshoofd inhoudsmaat van 220 liter; *juffrouw Van der Linden* Lijsbet van der Linden, die in 1653 via Johanna bij Johan de Witt in dienst gekomen was; *Allerheiligen* kerkelijke feestdag op 1 november; *kinderen* Anna (1655), Agneta (1658), Maria (1660), Johan (1662) en Jakob (1667); *vrienden* hier waarschijnlijk alleen familieleden; *nicht De Witt* de oudste dochter van De Witt, de dan bijna veertienjarige Anna.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 19 december 1669 65

Deze brief van Johanna geeft blijk van het familiebeleid om te proberen de macht en de banen binnen de familie te houden. Hij betreft een lobby om voor Johanna's kleinkinderen burgerrechten als ingeborenen van Delft te verkrijgen, ook al waren zij niet binnen de stadsgrenzen geboren. Johan de Witt, die zelf niet in zijn vaderstad geboren was, had al voor zijn eigen kinderen zulke rechten als burgers van Dordrecht verkregen. Men had een vooruitziende blik: het bezit van het burgerschap van een stad was voorwaarde om in de regering van een stad gekozen

te worden. Deze burgerrechten werden automatisch toegekend aan personen die geregistreerd stonden als ingeborenen.

schoonzoon Nicolaas Ewoutsz van der Dussen, die behoorde tot een belangrijke regentenfamilie in Delft. Hij was getrouwd met Johanna's dochter Lidia van Beveren, uit welk huwelijk op 1 januari 1669 een zoon, Ewout was geboren. Er zouden nog meer kinderen volgen; *ritmeester Brassart* waarschijnlijk een lid van de Delftse regentenfamilie Brassers; *pensionaris Van der Dussen* Pieter van der Dussen sr.; *uw kinderen* Anna en Johan jr., die inmiddels een tijdje bij hun tante Johanna logeerden.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 3 februari 1670 66

Intussen ondervond Johan de Witt meer en meer politieke tegenstand bij zijn anti-Oranje maatregelen. Pas na lange onderhandelingen zou hij op de vergadering van de Staten-Generaal in maart 1670 de andere gewesten zover krijgen dat ze toestemden in het al in 1667 door Holland uitgevaardigde Eeuwig Edict (en dus in de onverenigbaarheid van stadhouderschap en opperbevel). In deze brief voert Johanna vele excuses aan om voor deze gelegenheid toch maar niet naar Den Haag te komen. Ze zou waarschijnlijk in gezelschap van haar man zijn gegaan, die als gedeputeerde bij de Staten van Holland toch naar Den Haag moest, en had dan de oudste dochter van haar broer, die weer bij haar logeerde, naar huis kunnen brengen. Ze groet Johan mede namens haar nichtje.

Nicolaas Stoop een zoon van Dirk Stoop, die getrouwd was met Maria de Witt, Johanna's tante; *de ruwaard* Cornelis de Witt, die dankzij zijn broer verschillende hoge ambten bekleedde, onder andere die van baljuw en ruwaard van Voorne-Putten.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 20 februari 1670 67

Na ruim twee weken heeft Johanna haar nicht Anna nog steeds bij zich in Dordrecht. Johan de Witt heeft aangekondigd dat hij nu zelf (over besneeuwde wegen en ijs) naar Dordrecht zal reizen. Voor het einde van de maand zou hij inderdaad zijn dochter weer mee naar huis nemen, in het gezelschap van zijn zuster en zijn zwager. Deze keerden weer terug voor de burgemeestersverkiezingen in Dordrecht, waarvoor Johanna's man op de nominatie stond.

de dijk de dijk langs de Noord, de weg naar Den Haag; *IJsselmonde* daar was een veer over de Maas; *Oosterbeek* een buiten dat wel niet ver van Dordrecht gelegen zal hebben.

Johanna de Witt aan Johan de Witt, Dordrecht, 8 december 1670 68

De Witts dochters Agneta en Maria logeerden bij hun tante in Dordrecht, toen een oom van hun moeder, Jacobus Trip, overleed. Hun vader vroeg aan Johanna om te zorgen voor rouwklleding, die de meisjes zes weken moesten dragen. Hij stuurde wat oude manteltjes, die volgens de nieuwe mode vermaakt konden worden. Ook vroeg hij zijn zuster om uit te kijken naar een min voor Cornelia Bicker van Swieten, die twee maanden later moest bevallen.

Inmiddels was het jongste kind van Johanna's oudste dochter, Alida Pompe van Meerdervoort-van Beveren, bij de geboorte gestorven, waardoor de min van het voorlaatste kind, die men had willen houden voor de nieuwe baby, beschikbaar was. Opvallend is weer de aandacht die aan de achtergrond van de min besteed wordt. In het algemeen had men ook het liefste

een getrouwde vrouw wier echtgenoot van het toneel verdwenen was: netjes getrouwd, maar toch geen kans op een nieuwe zwangerschap waardoor het zog zou stoppen.

jongste kind Cornelis van Meerdervoort, die nu ruim een jaar oud was.

Alida Bruno (1629-1679)

Alida (in de wandeling Aaltje) Bruno werd in Alkmaar geboren als dochter van een predikant. Zij is bekend geworden als een vrouw met literaire ambitie: er zijn ongeveer dertig gedichten (alle gelegenheidsverzen, verspreid over de periode van 1646 tot 1677) van haar overgeleverd, waarvan een aantal is gedrukt. Zij is nooit getrouwd en woonde het grootste deel van haar leven samen met haar twee zusters.

We kennen maar vier brieven van haar, alle aan Constantijn Huygens, de hoge ambtenaar in dienst van het Oranjehuis, die inmiddels een bekend dichter was geworden. Ze kende hem via haar broer Henrick, die een tijdlang gouverneur was van Huygens' kinderen.

Toen ze nog een heel jong, aankomend dichteresje was, kende ze in Alkmaar ook Maria Tesselschade, die haar onder andere bij Hooft aanpreef als een jong talent. Alida wisselde toen al gedichten uit met Huygens. Uit haar brieven, waarin ze zich ook in dichtvorm tot hem richtte, blijkt wel dat ze graag een plaats wilde verwerven in de literaire wereld. Gezien het feit dat sommige van haar gedichten in eigentijdse bloemlezingen werden opgenomen, is dat binnen een kleine kring ook wel gelukt, maar van haar verdere leven weten we eigenlijk niets.

Alida Bruno aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 8 december 1657 71

Deze brief schreef de achtentwintigjarige Alida Bruno naar aanleiding van de aanstaande publicatie van Huygens' grote dichtbundel *Koren-bloemen* (die in 1658 in Den Haag zou uitkomen). De in deze brief opgenomen gedichten had ze kennelijk gemaakt in de hoop dat deze in het zogenaamde voorwerk van de bundel opgenomen zouden kunnen worden: twee lofdichten op Huygens' werk en een gedicht tot de lezer. Ze kregen echter, jammer genoeg voor haar, daarin geen plaats. Net als Tesselschade, vooral wanneer die zich richtte tot haar geletterde vriend Barlaeus, doet Alida erg haar best om Huygens in gepaste toon aan te spreken, dat wil zeggen: kunstig, vernuftig (onder andere met woordspelingen, zoals ook Huygens dat graag deed) en een beetje geleerd (met een paar Latijnse gezegden ertussen), maar ook, zoals van een vrouw als tol voor haar ambitie verwacht werd, met veel betoon van nederigheid.

un bon entendeur een goede verstaander, die aan een half woord genoeg heeft.

Alida Bruno aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 5 maart 1672 72

Alida Bruno, inmiddels ouder en zelfverzekerder geworden, bedankt de nu vijfenzeventigjarige Huygens (die ze nu voor het eerst ook 'vriend' noemt) in deze brief voor het exemplaar van de tweede druk van zijn gedicht *Zee-straat* dat hij haar had toegezonden. Ze heeft er weer een gedicht op geschreven. Zij zendt ook een ander (niet overgeleverd) vers mee, dat ze als goede Oranje-aanhanger heeft gemaakt op de (dan nog niet tot stadhouder maar wel tot legeraanvoerder benoemde) toekomstige

Willem III. Ze laat zien dat ze in de juiste maatschappelijke kringen verkeert en zet daarbij haar licht niet onder de korenmaat: de Alkmaarse burgemeester De Graaff (een goede relatie van Huygens én van haar) heeft kennelijk gevonden dat haar gedicht op prins Willem waard is gelezen te worden in hoge ambtelijke kringen.

bis dat... Wie terstond geeft, geeft dubbel; *kapitein-generaal* in februari 1672, toen het gevaar van een gezamenlijke aanval van Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen de Republiek al ernstig bedreigde, had Johan de Witt er noodgedwongen aan meegewerkt dat prins Willem voor één veldtocht werd aangesteld als opperbevelhebber van het Staatse leger. Toen de invallen ook echt plaatsvonden, werd die in juli tot stadhouder benoemd en was de ondergang van De Witt nabij; *geheim Prins-man* woordspeling op Huygens' functie van 'geheim-schrijver' (secretaris) in dienst van de Oranjes; *uit armoede* weer een woordspeling; Alida speelt hier met het spreekwoord 'armoede zoekt list'; *Van der Graaff* Arend van der Graaff was tussen 1662 en 1672 zes keer burgemeester van Alkmaar; *leenheer hiervan* Alida heeft haar exemplaar van de *Zee-straat* uitgeleend aan Van der Graaff.

Alida Bruno aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 11 december 1672 73

Na de benoeming van Willem III behield Huygens als lid van de Domeinraad invloed als bemiddelaar bij hoge ambtelijke benoemingen in dienst van de prins. Huygens heeft inmiddels zijn steun toegezegd aan burgemeester Van der Graaff ten behoeve van diens benoeming op de (door Jacob de Witt verlaten) plaats van rekenmeester van de domeinen. Alida schrijft hierover twee gedichten, waarvan een uit naam van de vrouw van Van der

Graaff, waarin ze een beroep doet op hun oude relatie en Huygens vraagt om zich voor deze benoeming daadwerkelijk in te spannen.

aasje het allerlichtste gewichtje; dus: alle beetjes helpen, zelfs het allerkleinste.

Alida Bruno aan Constantijn Huygens, Alkmaar, 24 december 1672 74

Huygens heeft blijkbaar gehoor gegeven aan de vraag om hulp in de vorige brief en de heer Van der Graaff het rekenmeester-ambt bezorgd. Alida bedankt hem hiervoor in een gedicht en feliciteert in een ander Van der Graaff. Beide stuurt ze (met weer betuigingen van de grootste bescheidenheid) in deze brief aan Huygens.

mij bekende heer en vriend namelijk Huygens; *bis dat...* wie terstond geeft, geeft dubbel.; *sat cito...* het gaat snel genoeg als het maar goed gedaan wordt.

Geertruyd Gordon (1649-1728)

Geertruyd Gordon, geboren in Bergen op Zoom, was echtgenote, moeder en dichteres. Op twintigjarige leeftijd trouwde ze met Paschasius de Graeuw, schepen in Hulst, in het uiterste puntje van de Republiek, Zeeuws-Vlaanderen, waar zij verder haar leven lang heeft gewoond en vijf kinderen kreeg. Toen haar man in 1687 stierf, overleefde zij hem nog ruim veertig jaar.

Geertruyd Gordon (die tot voor kort in literatuurgeschiedenissen ongenoemd bleef) was een zelfbewuste christelijke dichteres, die zich graag omringde met gelijkgestemde vrienden en

vriendinnen en in discussies binnen haar gereformeerde kring duidelijk voor haar mening uitkwam. Haar eerste boek (een verhandeling in poëzievorm over de tien geboden), voorzag ze van een eigen inleiding, iets wat toen voor een vrouw niet gebruikelijk was. In 1710 volgde een bundel met nieuwe poëzie, waaronder verschillende gedichten voor familie en vrienden: *De poësy van de geest en deugtryke juffrouw G. Gordon de Graeuw*.

Van haar leven weten we niet veel, maar wel dat ze vanuit haar afgelegen woonplaats contact gezocht heeft met bekende (mannelijke) dichters als Constantijn Huygens, Joannes Vollenhove en Joachim Oudaan, met wie ze in godsdienstig en literair opzicht verwantschap voelde. Er zijn in totaal van haar maar drie brieven aan deze laatste twee mannen bewaard, waarin ze zich (evenals Alida Bruno, maar met een veel krachtiger en welluidender stem) in versvorm richtte tot de bewonderde literator. Maar ook zij wist dat deze man van een vrouw die zich met literaire ambitie bij hem presenteerde, grote bescheidenheid en nederigheid verwachtte.

Geertruyd Gordon aan Joachim Oudaan, Hulst, 22 september 1683 76

Geertruyd Gordon en Joachim Oudaan, die als verlicht christelijk dichter een bekende persoonlijkheid was in zijn woonplaats Rotterdam, richtten zich al in dichtvorm tot elkaar voor zij deze brief aan hem schreef. Geertruyd en hij hadden (mogelijk via haar man) al verschillende gemeenschappelijke contacten met andere dichters, onder anderen met Frederik van Dorp, de halfbroer van Huygens' vriendin Dorothea van Dorp. Geertruyd had al eerder verschillende gedichten geschreven naar aanleiding van Van Dorps poëzie. Het initiatief tot de dichtwisseling met Oudaan schijnt van haar uitgegaan te zijn, waarop Oudaan met een eigen kunstig vers reageerde, op dezelfde rijmwoorden

als in Geertruyds gedicht, maar dan in omgekeerde volgorde (een ‘omgekeerde Weerklank’). Dit beantwoordde zij in deze brief met een nieuw gedicht, weer met dezelfde rijmwoorden. Ze speelden hiermee een in die tijd geliefd literair spel, waarmee men op dichterlijke wijze onderlinge verbondenheid én gelijkgestemd vernuft uitdrukte. Uit haar brief zou men kunnen opmaken dat ze met haar reactie een tijd heeft gewacht, want Oudaan dacht inmiddels dat ze gestorven was. Hij zou zich lovend over haar stichtelijke poëzie uitspreken in twee lofdichten, die in haar eerste bundel werden opgenomen.

In deze brief betoont Geertruyd Gordon zich bescheiden en bewonderend ten opzichte van Oudaans dichterschap, maar wel vanuit de zekerheid van hun gemeenschappelijke religieuze overtuiging. In haar beleefde formuleringen betoont ze zich tevens een vrouw uit de beschaafde, gegoede burgerij aan het einde van de zeventiende eeuw. In dezelfde tijd stuurt ze ook een (niet bewaard) gedicht aan Constantijn Huygens, die haar met een brief en gedicht antwoordde.

omgekeerde Weerklank Gordon doelt op Oudaans gedicht ‘Uitgelokte weerklank, op den voorklank van me-juffrouw G. Gordon, gezegt de Graau’; *de heer Van Maasdam* Frederik van Dorp, op wiens poëzie ook Oudaan enkele gedichten had geschreven en die hij onder andere had genoemd in zijn gedicht voor Geertruyd; ‘*Verlooren Soon*’ de titel van een lang gedicht in Van Dorps *Stigtelijke gedichten* (1679); *zijn overlijden* op 29 augustus 1679; *de heer Heemskerk* Willem van Heemskerk, dichter, lakenbereider en glasgraveur te Leiden. Hij was niet alleen een oude vriend van Oudaan, maar ook een goede relatie van Geertruyd Gordon; in 1692 zou ze ook op zijn dood een gedicht schrijven.

Geertruyd Gordon aan Joannes Vollenhove, Hulst, najaar 1686 77

Toen haar eerste bundel, *Aandachtige opmerkingen by wyze van uytbreyinge over de Tien geboden Gods*, in 1686 verschenen was, stuurde Geertruyd Gordon een exemplaar naar de befaamde Haagse dichter-predikant Joannes Vollenhove. Ze had hem evenmin als Oudaan ooit ontmoet; zij hadden tevoren ook geen literair contact en evenmin doet ze in deze brief een beroep op gemeenschappelijke kennissen. In haar begeleidende brief schrijft ze Vollenhove over haar grote bewondering voor zijn poëzie, waardoor ze geïnspireerd is. Zoals van haar verwacht werd, verbindt ze haar bescheidenheid over haar eigen poëzie nu ook met haar sekse.

Ook Constantijn Huygens kreeg een exemplaar van haar bundel, die hij in een bedankbrief om zijn ernstige inhoud prees.

'Paaszang' en 'Kruistriomf' twee omvangrijke religieuze gedichten van Vollenhove; *de verovering van Boeda* de herovering van Boeda op de Turken door het Habsburgse leger in september 1686 (Pest was al eerder heroverd).

Geertruyd Gordon aan Joannes Vollenhove, Hulst, 16 juni 1687 78

Joannes Vollenhove bedankte Geertruyd Gordon in een brief en een sonnet voor de zending van haar bundel. Ze heeft zich op haar beurt in dezelfde trant als haar dichtwisseling met Oudaan aan twee kunstige antwoordgedichten gezet, die ze hem in deze brief toestuurt: een sonnet op Vollenhoves rijmwoorden (een 'Na-klank') en een gedicht op dezelfde rijmwoorden, maar dan in omgekeerde volgorde ('Wederkeer'). Ze looft hierin de

dichter en ‘godgezant’ Vollenhove opnieuw om zijn poëzie en getuigt van haar blijdschap dat vrouwen zich, dankzij hun geloof, in christelijke poëzie net zo goed dichters kunnen betonen als mannen.

Ze verkeert in de mening dat Vollenhove de nagelaten poëzie van de kort tevoren gestorven Constantijn Huygens zal bezorgen en hoopt op een exemplaar, zoals hij haar had toegezegd. Van Vollenhoves bemoeienissen met een editie van Huygens' nagelaten poëzie is echter niets bekend.

de heer van Zuylichem Constantijn Huygens; *de belofte* door Huygens gedaan in de brief aan Geertruyd Gordon van 23 december 1686, waarin hij haar bedankte voor de toezending van haar eerste bundel.

Bronnen en literatuur

Constance en Geertruyd Huygens, Susanna Hoefnagel en Dorothea van Dorp

GEBRUIKTE BRONNEN: J.A. Worp (ed.), *De Briefwisseling van Constantijn Huygens*. Deel 1. 's-Gravenhage 1911. De brieven van de zusters van Huygens en van Susanna Hoefnagel bevinden zich in handschrift in de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden. Van de opgenomen brieven van Dorothea van Dorp is de tegenwoordige verblijfplaats onbekend.

LITERATUUR: J. Smit, *De grootmeester van woord- en snarenspeel. Het leven van Constantijn Huygens*. 's-Gravenhage 1980; H.A. Hofman, *Constantijn Huygens (1596-1687)*. Een christelijk-humanistisch bourgeois-gentilhomme in dienst van het huis van Oranje. Utrecht 1983; L. Strenghtolt, *Constanter*. Het leven van Constantijn Huygens. Amsterdam 1987; E. Keesing, *Het volk met lange rokken*. Vrouwen rondom Constantijn Huygens. 2e dr. Amsterdam 1993.

Maria van Reigersberch

GEBRUIKTE BRONNEN: *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*. Ed. H.C. Rogge. Leiden 1902; *Briefwisseling van Hugo Grotius...* dln. Den Haag 1928-.. Ed. P.C. Molhuysen, B.L. Meulenbroek e.a. De nog niet gepubliceerde brief van 19 juli 1645, die zich bevindt in het Rijksarchief te Stockholm, zal worden opgenomen in het laatste deel van De Groots briefwisseling, bezorgd door H.J.M. Nellen en C. Ridderikhoff (Constantijn Huygens Instituut). De tekst is gebaseerd op de transcriptie van dr. C. Ridderikhoff.

LITERATUUR: R. Fruin, 'Hugo de Groot en Maria van Reigersbergh', in: *Allerliefste van Hugo de Groot*. Ed. G.W. Hellinga. Den Haag 1957, p. 9-103; H.J.M. Nellen, *Hugo de Groot (1583-1645)*. De loopbaan van een geleerd staatsman. Weesp

1985; Rudolf Dekker, 'Generatieconflicten: Maria van Reigersberch', in: idem, *Uit de schaduw in 't grote licht*. Kinderen in egodocumenten van de Gouden Eeuw tot de Romantiek. Amsterdam 1995, p. 58-66; M.B. Smits-Veldt, 'Maria van Reigersberch: de canonisering van een echtgenote', in: *Nederlandse letterkunde 3* (1997), p. 271-291.

Maria Tesselschade Roemers Visscher

GEBRUIKTE BRONNEN: *Een onwaerdeerlijcke vrouw*. Brieven en verzen van en aan Maria Tesselschade. Ed. J.A. Worp 's-Gravenhage 1918. (Facs. ed. 1976); *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft*. Ed. H.W. van Tricht. Delen 1 en 2. Culemborg 1976, 1977.

LITERATUUR: H.W. van Tricht, *Het leven van P.C. Hooft*. 's-Gravenhage 1980; Mieke B. Smits-Veldt, *Maria Tesselschade*. Leven met talent en vriendschap. Zwolle 1994.

Anna Roemers Visscher

GEBRUIKTE BRON: *Anna Roemers Visscher. Alle de gedichten*. Ed. N. Beets. Utrecht 1881, deel 2, p. 277-279.

LITERATUUR: E. van Even, 'Anna Roemers Visscher te Antwerpen in 1643', in: *Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie 1891*, p. 301 e.v.; Mieke B. Smits-Veldt, 'Anna Roemers en de anderen: verbonden in vriendschap', in: *Klinkend boeket*. Studies over renaissancesonnetten voor Marijke Spies. Ed. Henk Duits e.a. Hilversum 1994, p. 87-92; M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'De canonieke versus de "echte" Anna Roemersdochter Visscher', in: *Nederlandse letterkunde 2* (1997), p. 228-241.

Suzanna Barlaeus

GEBRUIKTE BRON EN LITERATUUR: G. Penon, *Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. 11. Groningen 1881, p. 85-108.

Johanna de Witt

GEBRUIKTE BRONNEN: *Brieven aan Johan de Witt*. Ed. R. Fruin en N. Japikse. Deel 1. Amsterdam 1919 (de brieven van Johanna de Witt van 16 augustus 1653 en 12 februari 1656); ARA, *inventaris van het archief van Johan de Witt*, nr. 3.01.17 (de andere brieven).

LITERATUUR: H.H. Rowen, *Jan de Witt. Staatsman van de 'ware' vrijheid*. Leiden 1985 (oorspr. Engelstalige uitgave, 1978).

Alida Bruno

GEBRUIKTE BRONNEN: UB Leiden, sign. HUG 37, UB Amsterdam, sign. 28A 1; KB Den Haag, sign. 133B 10 (1 en 2).

LITERATUUR: L. Strengholt, 'Een klein Alkmaars sterretje', in: *Alkmaarse silhouetten*. Red. E.H.P. Cordfunke. Zutphen 1982, p. 65-90.

Geertruyd Gordon

GEBRUIKTE BRONNEN: UB Amsterdam, sign. L 92, H 50a; H 50b-c.

LITERATUUR: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'De vrouwelijke blik. Nederlandse dichtersessen van de Gouden Eeuw', in: *De vrouw in de Renaissance*. Red. A.J. Gelderblom en H. Hendrix. Amsterdam, p. 11-27.

Maria Tesselschade Roemers Visscher, Anna Roemers Visscher, Alida Bruno en Geertruyd Gordon worden ook behandeld in de bundel *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850: van Anna Bijns tot Elise van Calcar*. Red. Riet Schenkeveld-van der Dussen e.a. Amsterdam 1997.

Vriendschap in de zeventiende eeuw

Luuc Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw*. Amsterdam 1997.

Briefinstructies in de zeventiende eeuw

W. van den Berg, 'Briefreflectie in briefinstructie', in: *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* nr. 38 (februari 1978), p. 1-22; Elizabeth C. Goldsmith, 'Exclusive conversations'. *The Art of Interaction in Seventeenth-Century France*. Philadelphia 1988 (p. 28-40: 'Written conversation: The Epistolary Manuels').

Brieven van zeventiende-eeuwse vrouwen

BLOEMLEZINGEN: Nederland, brieven van mannen en enkele vrouwen: *Het hart op de tong in negentig brieven 1571-1957*. Ed. W. Gs Hellinga. Den Haag 1957; elders, uitsluitend brieven van vrouwen: *800 years of women's letters*. Ed. Olga Kenyon. Boston-London 1992.

LITERATUUR: Janet Altman, 'The Letter Book as a Literary Institution. 1539-1789: Towards a Cultural History of Published Correspondences in France', in: *Yale French Studies* 71 (1986), p. 42-49; *Writing the female voice*. Essays on Epistolary Literature. Ed. Elizabeth C. Goldsmith. Boston 1989 (hoofdstukken 1 en 2); (over de achttiende eeuw:) Barbara Becker-Cantarino, 'Leben als Text. Briefe als Ausdrucks- und Verständigungsmittel in der Briefkultur und Literatur des 18. Jahrhunderts', in: *Frauen Literatur Geschichte*. Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Ed. Hiltrud Gnüg, Renate Möhrman. Stuttgart 1985, p. 83-103; *L'épistolaire, un genre féminin?* Ed. Christine Planté. Paris 1998.